

Διπλωματική εργασία:

**Ο Δοσιλογισμός στην Ελλάδα της Κατοχής μέσα από
την εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα***

Κωνσταντίνος Αλεξίου

Αθήνα

2013

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α) ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
Β) ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ	12
Γ) ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΙΜΑ ΚΑΙ ΔΟΣΙΛΟΓΙΣΜΟΣ	15
Δ) Ο ΔΟΣΙΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΡΧΩΝ	16
Ι) Η ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΟΧΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	16
ΙΙ) ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	27
ΙΙΙ) ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΡΑΛΛΗ	31
Ε) ΔΟΣΙΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	46
Ι) Η ΕΣΠΟ	50
ΙΙ) Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΕΛΛΑΣ (ΕΕΕ)	53
ΙΙΙ) ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΙΜΑ ΚΑΙ ΚΚΕ	57
ΙV) ΤΙΜΩΡΙΑ ΔΟΣΙΛΟΓΩΝ	77
ΣΤ) ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΔΟΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	80
Ι) ΟΡΙΣΜΟΣ	80
ΙΙ) ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΒΙΣΥ	84
ΙΙΙ) Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ VIDKUN QUISLING	88
ΙV) ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ	94
Ζ) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΟΣΙΛΟΓΙΣΜΟΣ	97
Ι) ΟΙ ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΕΘΝΟΥΣ	97
ΙΙ) Η ΔΙΑΜΑΧΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ-ΔΕΞΙΑΣ	99
Η) ΟΙ ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ	102
Ι) Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ	102
ΙΙ) ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	103

III) Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	108
IV) ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	111
V) ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	113
VI) ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΡΑΛΛΗ: ΑΝΤΙΚΟΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Τ.Α.	116
1) ΑΝΤΙΚΟΜΟΥΝΙΣΜΟΣ	117
2) ΤΑΓΜΑΤΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	119
VII) ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ	121
VIII) ΤΟ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΚΕΣ	122
Θ) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	128

Ο Δοσιλογισμός στην Ελλάδα της Κατοχής μέσα από την εφημερίδα Ελληνικόν

Αίμα

Α)Πρόλογος

Η παρούσα εργασία, όπως αποτυπώνεται και από τον τίτλο της, πραγματεύεται με την έννοια του δοσιλογισμού και τις εφαρμογές του τόσο μέσα από την κατοχική εφημερίδα Ελληνικόν Αίμα όσο και από τις εκδόσεις που είχε ο δοσιλογισμός σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, η εργασία αποτελείται από τρία βασικά μέρη: την μελέτη και ανάδειξη στοιχείων και πληροφοριών σχετικά με τον δοσιλογισμό από την εφημερίδα Ελληνικόν Αίμα, την εννοιολόγηση του φαινομένου του δοσιλογισμού με την παράλληλη παράθεση των πιο σημαντικών ευρωπαϊκών παραδειγμάτων του και τέλος με την παρουσίαση της ελληνικής περίπτωσης συνεργασίας με τον κατακτητή, αναδεικνύοντας παράλληλα τις προβληματικές και τα ζητήματα που προκύπτουν σε ιστοριογραφικό επίπεδο.

Ως προς το πρώτο μέρος της εργασίας, αυτό της μελέτης, της αποδελτίωσης και της παράθεσης ορισμένων αναφορών της εφημερίδας απέναντι στους συνεργασθέντες με τον εχθρό και στον δοσιλογισμό γενικότερα υπάρχει μια τριπλή υποκατηγοριοποίηση. Η πρώτη λοιπόν υποενότητα παρουσιάζει στον αναγνώστη την εφημερίδα μέσα από ένα σύντομο ιστορικό της, προσπαθώντας σε ένα πρώτο επίπεδο να πληροφορήσει τον αναγνώστη τόσο για τα χαρακτηριστικά της εφημερίδας(ιδρυτές, περίοδος λειτουργίας, δομή) όσο και για την πολιτική της θέση, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μια αίσθηση «γνωριμίας» με την εφημερίδα. Στη συνέχεια παρατίθεται μέσα από αναφορές της εφημερίδας, η στάση της απέναντι στις δυνάμεις Κατοχής αλλά κυρίως απέναντι στις Κατοχικές κυβερνήσεις. Ξεκινώντας την προπαγανδιστική της στάση απέναντι στο «νέο καθεστώς» η εφημερίδα απογυμνώνει τις κυβερνήσεις συνεργασίας στα μάτια του αναγνωστικού της κοινού χρησιμοποιώντας αναφορές στο Σύνταγμα, αλλά και σε άλλες πηγές, με βασικό της στόχο να πλήξει την νομιμότητα του καθεστώτος αλλά

και την προσωπικότητα και το κύρος των φορέων του. Σε αυτή την υποενότητα βασικό ρόλο έχει η έννοια του προδότη και η συστηματική χρήση της από την εφημερίδα. Οι αναφορές της τόσο στους τρεις κατοχικούς πρωθυπουργούς όσο και στα υπόλοιπα μέλη των κυβερνήσεων στη διάρκεια της Κατοχής βρίσκονται σε ένα πλαίσιο, το οποίο χρίζει ιδιαίτερης μελέτης και προσοχής. Η πολεμική της σε αυτό το πλαίσιο ήταν πολυεπίπεδη καθώς κατηγορούσε τις κατοχικές κυβερνήσεις σε κάθε της κυκλοφορία για μια σειρά προδοτικών πράξεων όπως: η συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς από τον στρατηγό Τσολάκογλου, η δημοσιονομική πολιτική των κατοχικών κυβερνήσεων που είχε φέρει την χώρα στον οικονομικό μαρασμό, η συνεχής προάσπιση των συμφερόντων των δυνάμεων Κατοχής(Γερμανών, Ιταλών, Βουλγάρων) έναντι των συμφερόντων της χώρας και του έθνους(είναι συχνές οι αναφορές της εφημερίδας σε αυτό), η δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας από τον Ιωάννη Ράλλη. Ένα άλλο στοιχείο πολεμικής, που χρησιμοποιούσε η εφημερίδα, ήταν η προσωπική επίθεση απέναντι στα μέλη της κυβέρνησης σε ένα λαϊκίστικο επίπεδο και με την συχνή χρήση προσβλητικών χαρακτηρισμών. Πέρα δηλαδή από το δημοσιογραφικό- πληροφοριακό λόγο η εφημερίδα χρησιμοποιεί και έναν λόγο πιο χυδαίο προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο τόσο να πλήξει εντελώς την προσωπικότητα των συνεργασθέντων, όσο και να ανεβάσει την δημοτικότητά της σε επίπεδο αναγνωστικού κοινού, ισχυροποιώντας παράλληλα και την προπαγάνδα της.

Αυτή της η προπαγάνδα όμως δεν έμενε σε επίπεδο αρχών μόνο καθώς η εφημερίδα γνώριζε ότι για να πληγεί το καθεστώς έπρεπε να πληγεί και η κοινωνική του βάση. Ο δοσιλογισμός, η συνεργασία δηλαδή με τον εχθρό, με τον κατακτητή στην προκειμένη περίπτωση, δεν απαντάται μόνο στις κατά τόπους αρχές αλλά περιλαμβάνει και ορισμένες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες υπήρξαν φιλικά προσκείμενες στον κατακτητή. Αυτή λοιπόν είναι η δεύτερη υποενότητα, η στάση της εφημερίδας δηλαδή απέναντι στον δοσιλογισμό σε κοινωνικό επίπεδο. Κατά την διάρκεια της Κατοχής υπήρξαν ορισμένες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες συνεργάστηκαν με τον κατακτητή είτε σε ένα οικονομικό πλαίσιο είτε σε ένα πλαίσιο προώθησης της γερμανικής προπαγάνδας. Η οικονομική συνεργασία με τον

κατακτητή γινόταν είτε στα πλαίσια του μαυραγοριτισμού είτε στα πλαίσια διαφόρων άλλων οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών. Και οι δυο περιπτώσεις είχαν ακριβώς το ίδιο αποτέλεσμα: αφενός την εξυπηρέτηση των γερμανικών συμφερόντων και αφετέρου την οικονομική απολαβή αυτής της παροχής υπηρεσιών. Η πιο σημαντική όμως μορφή δοσιλογισμού ήταν εκείνων των ομάδων που δρούσαν από ιδεολογική συγγένεια στο πλευρό των Γερμανών, έχοντας και την αντίστοιχη ανταπόδοση από την πλευρά του κατακτητή, με μόνο στόχο την προώθηση και επιβολή της γερμανικής προπαγάνδας. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα, με τα οποία καταπιάστηκε ιδιαιτέρως το Ελληνικόν Αίμα, ήταν αυτά της Εθνικής Σοσιαλιστικής Πατριωτικής Οργάνωσης(ΕΣΠΟ) και της Εθνικής Ενώσεως Ελλάς(ΕΕΕ). Η υποενότητα αυτή ασχολείται αφενός με το να αναλύσει όσο το δυνατόν πιο περιεκτικά αυτές τις δυο οργανώσεις και αφετέρου να τις παρουσιάσει μέσα από την στάση της εφημερίδας και των αναφορών της προς αυτές. Και οι δυο οργανώσεις προϋπήρχαν της Κατοχής(η ΕΣΠΟ ιδρύθηκε λίγο πριν την έλευση των Γερμανών στην Ελλάδα) αλλά η κύρια δράση τους έλαβε χώρα με την εγκαθίδρυση των δυνάμεων κατοχής.

Η τελευταία υποενότητα αυτού του πρώτου μέρους απασχολείται με την στήση της εφημερίδας απέναντι στο ΚΚΕ. Από μια πρώτη παρουσίαση δεν διαφαίνεται κάποια σύνδεση μεταξύ του ΚΚΕ και των δοσιλογικών κοινωνικών ομάδων παρόλα αυτά η εφημερίδα μας διαψεύδει. Το ΚΚΕ μέσα από τις δυνάμεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ υπήρξε η σημαντικότερη αντιστασιακή οργάνωση την περίοδο κατοχής. Η εφημερίδα όντας πολιτικά προσκείμενη στον Βασιλιά Γεώργιο και την εξόριστη κυβέρνηση Τσουδερού αρχίζει, με την εμφάνιση μιας κάποιας προοπτικής για απελευθέρωση της χώρας από τους Γερμανούς, να αναιρεί την αρχική της στάση περί εθνικής ενότητας και ομοψυχίας. Από εκείνο το χρονικό σημείο(το μεγάλο «ξέσπασμα» της εφημερίδας ήρθε με την ίδρυση της ΠΕΕΑ) η εφημερίδα θα αντιμετώπιζε το ΚΚΕ με το ίδιο ύφος που αντιμετώπιζε τις δυνάμεις Κατοχής και τις συνεργασθείσες προς αυτές ομάδες, δημιουργώντας μια αξιοσημείωτη, προς παρουσίαση και ανάλυση, σύνδεση μεταξύ κομμουνισμού και δοσιλογισμού μέσα σε ένα πλαίσιο εθνικής προδοσίας.

Ολόκληρο το πρώτο μέρος της εργασίας στηρίζεται κατά βάση στις πληροφορίες που παρέχονται στον ερευνητή από την εφημερίδα Ελληνικόν Αίμα (Αρχείο Βοβολίνη, Εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα*, 1^η Ιουνίου 1942-29 Νοεμβρίου 1944) σε συνδυασμό με ορισμένες βιβλιογραφικές προσθήκες, με πιο χαρακτηριστικές: Fleischer Hagen, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τόμος 1, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986 και Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι Κατοχικές κυβερνήσεις. Οι διαχειριστές μιας ανέφικτης νομιμότητας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004. Τα βιογραφικά στοιχεία της εφημερίδας συλλέχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν μετά από την πολύτιμη βοήθεια της Γεωργίας Πανσεληνά, υπεύθυνης του Αρχείου Βοβολίνη (Πανσεληνά Γεωργία Μ., «Λήμμα: εφ. *Ελληνικόν Αίμα*», στο: Δρούλια Λουκία - Κουτσοπανάγου Γιούλα (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, τ. Β', Αθήνα, 2000).

Το δεύτερο μέρος της εργασίας ασχολήθηκε με την εννοιολόγηση του φαινομένου του δοσιλογισμού την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και με τα πιο χαρακτηριστικά ευρωπαϊκά παραδείγματα εφαρμογής του. Στην πρώτη υποενότητα γίνεται μια προσπάθεια να αποδοθεί όσο το δυνατόν πιο πιστά ο ορισμός του δοσιλογισμού. Στην προσπάθεια αυτή η εργασία στηρίχθηκε αφενός στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους («Ο Δοσιλογισμός» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000) και αφετέρου στο βιβλιογραφικό έργο του Peter Davies (Davies Peter, *Dangerous Liaisons. Collaboration and World War Two*, Pearson Longman, Great Britain, 2004). Εκτός όμως από τον ορισμό του δοσιλογισμού στην συγκεκριμένη υποενότητα έγινε μια πρώτη προσπάθεια να καταδειχτεί στον αναγνώστη η ποικιλία και η πολυπλοκότητα του ζητήματος με μια πρώιμη ανάλυση των εκφάνσεων του δοσιλογισμού στις κατά τόπους κατακτημένες από τον Άξονα περιοχές.

Στη δεύτερη υποενότητα κυριαρχούν τα δυο πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα δοσιλογισμού σε όλη την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: το καθεστώς του Βισύ και η περίπτωση Vidkun Quisling. Στην περίπτωση του καθεστώτος του Βισύ δίνεται μια σύντομη παρουσίαση των γεγονότων πριν την ανάληψη της εξουσίας

από τον στρατάρχη και εθνικό ήρωα για τους Γάλλους, Φιλίπ Πεταίν με την βαρύτητα να δίνεται στο κομμάτι των σχέσεων μεταξύ Βισύ και Γερμανών. Η περίπτωση του Βισύ αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας κράτους-παρωδίας στα πλαίσια μιας κατάκτησης. Αυτή η ψευδής προσπάθεια απεικόνισης ενός κράτους διατηρημένου και ακμαίου μέσα σε ένα κατακτημένο περιβάλλον είναι που κάνει την ενασχόληση με αυτή τη δοσιλογική περίπτωση τόσο σημαντική. Ένα άλλο σημείο που προκαλεί το ενδιαφέρον του ερευνητή είναι το γεγονός ότι η Γαλλία, το Βισύ πιο συγκεκριμένα, είχε για ηγέτη του έναν άνθρωπο, που απ' όσο έχει μελετηθεί δεν διακατεχόταν σε καμία περίπτωση από φιλοναζιστικά αισθήματα, παρόλα αυτά το Βισύ συνέδραμε καθοριστικά στην ενίσχυση του αξονικού μετώπου με την παροχή κάθε είδους βοήθειας. Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια κατάδειξης του καθεστώτος του Βισύ υπήρξαν οι εργασίες των: Καρτιέ Ρεμόν, *Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, τόμος Α', Πάπυρος, Αθήνα, 1995 και Mazower Mark, *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009.

Η άλλη περίπτωση και ίσως η πιο γνωστή στην μελέτη του δοσιλογισμού στην Ευρώπη είναι αυτή του Νορβηγού Vidkun Quisling. Η παρούσα μελέτη στηρίχθηκε για την πιο ολοκληρωμένη απόδοση αυτής της χαρακτηριστικής περίπτωσης δοσιλογισμού στην εργασία του Vemund Aarbakke (Aarbakke Vemund, «Προδότες και δωσίλογοι. Η περίπτωση της Νορβηγίας», στο *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008). Η περίπτωση του Vidkun Quisling αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα συνεργασίας με τους Γερμανούς κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εξαιτίας του χαρακτήρα που είχε αυτή η συνεργασία. Πιο συγκεκριμένα, ο Vidkun Quisling πριν ακόμη αναλάβει ο Χίτλερ την εξουσία στην Γερμανία, είχε δείξει φανερά τις ιδεολογικές του θέσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από τον αντισημιτισμό και από τον αντικομμουνισμό. Αυτό είναι το πρώτο στοιχείο που τον καθιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα δοσιλογισμού, η ιδεολογική συγγένεια δηλαδή με τον κατακτητή. Το δεύτερο εξίσου ενδιαφέρον χαρακτηριστικό αυτής της συνεργασίας είναι ότι εν αντιθέσει με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι

οποίες κατακτήθηκαν και είχαν εντολοδόχους-δοσίλογους φορείς εξουσίας, ο Quisling ώθησε την χώρα του προς την κατάκτηση όταν το Δεκέμβρη του 1939 κάλεσε τον Χίτλερ να καταλάβει την χώρα, βοηθώντας τον παράλληλα να καταλάβει εκείνος την εξουσία. Αυτή πρωτοτυπία σε επίπεδο δοσιλογισμού χαρακτηρίστηκε ως το απόλυτο παράδειγμα εθνικής προδοσίας, έτσι ώστε όλες οι κυβερνήσεις συνεργασίας με τον κατακτητή αλλά και τα κοινωνικά όργανα εξάπλωσης της προπαγάνδας του να ονομαστούν κουίσλινγκ.

Αυτά είναι τα δυο βασικά παραδείγματα εφαρμογής του δοσιλογισμού όμως ο δοσιλογισμός υπήρξε και εδραιώθηκε σε αρκετές κατακτημένες χώρες της Ευρώπης δημιουργώντας στον ερευνητή του μέλλοντος την ανάγκη να κατηγοριοποιήσει όσο το δυνατόν πιο πιστά την εφαρμογή του δοσιλογισμού στις κατά τόπους χώρες που έλαβε χώρα. Αυτός ακριβώς είναι και ο στόχος της τρίτης υποενότητας, να καταδείξει το φαινόμενο του δοσιλογισμού ως ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο και να παρουσιάσει τις διαφορές του δοσιλογισμού σε επίπεδο εννοιών και σε επίπεδο εφαρμογής. Ως προς το επίπεδο εννοιών η εργασία προσπαθεί να καταδείξει την διαφορά ανάμεσα σε collaboration(συνεργασία) και collaborationism(δοσιλογισμός) όπως αυτή αποτυπώθηκε στα μεταπολεμικά χρόνια από τους μελετητές του καθεστώτος του Βισύ. Ο αμέσως επόμενος διαχωρισμός είναι αυτός σε επίπεδο προσώπων-αρχών: οι λόγοι δηλαδή που οδήγησαν στην συνεργασία με τον κατακτητή. Σε αυτό το επίπεδο υπάρχει μια τριπλή κατηγοριοποίηση: εκείνοι που έδρασαν βάσει πολιτικού ρεαλισμού, εκείνοι που έδρασαν βάσει ιδεολογικής συγγένειας με τον κατακτητή και εκείνοι που έδρασαν για προσωπικό όφελος.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα γίνει μια προσπάθεια να καταδειχτεί και δυο άλλοι παράγοντες που συντέλεσαν δραστικά στην εδραίωση του δοσιλογισμού και αυτοί ήταν ο αντικομμουνισμός και ο εθνικισμός. Αφού ολοκληρωθεί η παρουσίαση και ανάλυση αυτής της εννοιολογικής κατηγοριοποίησης θα γίνει μια προσπάθεια να κατηγοριοποιηθούν και οι χώρες που κατακτήθηκαν ανάλογα με την μορφή δοσιλογισμού που επικρατούσε. Για παράδειγμα η Πολωνία και το Λουξεμβούργο ήταν χώρες που κατακτήθηκαν αλλά καταστράφηκαν ολοσχερώς χωρίς να έχουν την δυνατότητα συνεργασίας με τον κατακτητή, ενώ παράλληλα διοικούνταν από

γερμανικούς μηχανισμούς εν αντιθέσει με άλλες χώρες όπως η Γαλλία και η Δανία που είχαν κυβερνήσεις συνεργασίας. Σε αυτή λοιπόν την υποενότητα χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον βιβλιογραφικό υλικό με πιο χαρακτηριστικά αυτά του Mark Mazower (Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001 και Mazower Mark, «Συνεργασία: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο» στο *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008).

Η τρίτη και τελευταία ενότητα της εργασίας περιλαμβάνει τις προβληματικές και τα ζητήματα που προκύπτουν από την μελέτη του ελληνικού παραδείγματος συνεργασίας με τον κατακτητή. Η πρώτη υποενότητα απασχολείται με το νομικό καθεστώς που έλαβε χώρα στην Ελλάδα με την κατάληψή της από τις αξονικές δυνάμεις και κατά πόσο αυτές οι κατοχικές αρχές αποτελούσαν φορείς εθνικού λόγου. Πιο αναλυτικά, από την πρώτη μέρα ανάληψης των καθηκόντων του ως κατοχικός πρωθυπουργός, ο στρατηγός Τσολάκογλου προσπάθησε να παρουσιαστεί στον κατακτημένο πλέον λαό ως ο εκφραστής του ελληνισμού, ο σωτήρας του πληθυσμού από την βέβαιη εξαθλίωση δημιουργώντας παράλληλα ένα πλαίσιο, στο οποίο θα «πατούσαν» και οι επόμενες κατοχικές κυβερνήσεις, αυτό της αποποίησης και του αναθεματισμού του παλιού πολιτικού κόσμου και του μέχρι πρότινος εθνικού συμβόλου της χώρας, του Βασιλιά Γεωργίου. Σε αυτό ακριβώς το σημείο έγκειται η «περιέργεια» του ερευνητή, το πώς δηλαδή μια δοσίλογη κυβέρνηση μιλούσε εθνικά, πως παρουσιαζόταν ως φορέας του έθνους.

Σε αυτό το πλαίσιο συνεχίζει να κινείται και η δεύτερη υποενότητα δίνοντας όμως ιδιαίτερη βαρύτητα στην ιστοριογραφική διαμάχη της αριστεράς και της δεξιάς ως προς το στερεότυπο του δοσίλογου. Πιο συγκεκριμένα, οι βασικές συνιστώσες της υποενότητας είναι οι εξής: η προδοτική φύση των κατοχικών κυβερνήσεων, κατά πόσο είχαν δυνατότητα αυτενέργειας, αν εκτός από την ανοχή στις γερμανικές ωμότητες παρείχε και μια πιο ενεργή στήριξη, κατά πόσο η ελληνική ιστοριογραφία έχει καλύψει επαρκώς το στερεότυπο του δοσίλογου. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο η ελληνική ιστοριογραφία κυρίως μετά την μεταπολίτευση αποκήρυξε το δοσιλογικό καθεστώς της κατοχής με χαρακτηρισμούς που αποσκοπούσαν στην κατάδειξη της

προδοτικής και αντεθνικής φύσης των κατοχικών κυβερνήσεων. Παρόλο που αυτή η στάση υπήρξε κοινή τόσο για την αριστερή όσο και για την δεξιά παράταξη προκύπτουν μέχρι σήμερα ορισμένα ζητήματα που κάνουν αυτούς τους δυο πολιτικούς χώρους να βρίσκονται σε συνεχή ένταση και αλληλοκατηγορία. Αυτά τα ζητήματα ήταν η συγκρότηση του αντικομμουνιστικού αγώνα από τις κατοχικές κυβερνήσεις και η αφομοίωση μετακατοχικά πολλών δοσιλογικών στοιχείων από την εθνικόφρονη παράταξη.

Η τελευταία υποενότητα απασχολείται με την παράθεση των τριών κατοχικών κυβερνήσεων με ιδιαίτερη έμφαση σε ορισμένα χαρακτηριστικά αυτών των κυβερνήσεων. Η πρώτη κατοχική κυβέρνηση του στρατηγού Τσολάκογλου, όπως ήδη αναφέρθηκε, στηρίχθηκε σε δυο βασικούς άξονες: στην απαξίωση του παλαιού πολιτικού και πολιτειακού καθεστώτος και στην υποβάθμιση του χαρακτήρα της Κατοχής. Παράλληλα με αυτούς τους δυο άξονες υπήρξε και μια αποτυχημένη οικονομική διακυβέρνηση που οδήγησε την χώρα στην εξαθλίωση με την πιο χαρακτηριστική περίοδο αυτής του χειμώνα του 1942 αλλά και με την στοχοποίηση από τις κατοχικές αρχές ορισμένων κοινωνικών ομάδων όπως οι μαυραγορίτες, οι αγρότες και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Αυτή η στοχοποίηση αυτών των κοινωνικών ομάδων έγκειτο στα πλαίσια της οικονομικής πολιτικής που καλούνταν να ασκήσουν οι κατοχικές αρχές και η οποία αναπόφευκτα οδηγεί τον ερευνητή μπροστά στην ήδη προαναφερθείσα προβληματική του κατά πόσο οι κατοχικές αρχές δρούσαν σε επίπεδο ανοχής ή σε επίπεδο συνέργειας. Η δεύτερη κατοχική περίοδος με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον ιατρό Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο χαρακτηρίστηκε από τα ίδια προβλήματα με τον προκάτοχό του με την διαφορά ότι η χώρα έδειχνε κάποια σημάδια οικονομικής ανάκαμψης χάρη στις ενέργειες του Ερυθρού Σταυρού. Σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο όμως η δεύτερη κατοχική κυβέρνηση χαρακτηρίστηκε από την τοποθέτηση των βάσεων για τον μετέπειτα αντικομμουνιστικό αγώνα που θα ασκούσε ο Ιωάννης Ράλλης, τρίτος και τελευταίος κατοχικός πρωθυπουργός.

Η έντονη και δυναμική άνοδος του ΕΑΜ στις τάξεις της κοινωνίας υπήρξε ο βασικότερος λόγος που οδήγησε στην έξαρση του αντικομμουνιστικού αγώνα. Τόσο

οι Γερμανοί όσο και οι κατοχικές κυβερνήσεις από την πρώτη μέρα της εγκαθίδρυσής τους στην χώρα απαιτούσαν την νομιμοφροσύνη από την μερίδα του πληθυσμού για διαφορετικούς λόγους η καθεμία. Μια τόσο έντονη αντιστασιακή δράση από μεγάλο μέρος του πληθυσμού αποτελούσε μεγάλο «αγκάθι» σε αυτούς τους στόχους. Με αυτή την αιτιολογία δημιουργήθηκε από τον Ιωάννη Ράλλη, το πιο μελανό ίσως σημείο της κατοχικής περιόδου, τα Τάγματα Ασφαλείας. Η συγκρότηση δηλαδή μιας ένοπλης ομάδας ελλήνων με την υποστήριξη των γερμανικών δυνάμεων με μόνο στόχο την πάταξη του κομμουνιστικού κινδύνου. Για πολλούς νεότερους μελετητές η συγκεκριμένη κίνηση αποτέλεσε το έρεισμα για την μετέπειτα εμφυλιακή σύρραξη. Φτάνοντας στο τέλος της παρουσίασης των γεγονότων η εργασία απασχολείται στο κλείσιμό της τόσο με την απελευθέρωση και τις ενέργειες γύρω από αυτή όσο και με τις δίκες-παρωδίες των δοσιλόγων μεταπολεμικά. Για την όλη υποστήριξη αυτής της ενότητας χρησιμοποιήθηκαν βιβλιογραφικές πηγές με πιο χαρακτηριστικές τις εξής: Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007- Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003- Μαθιόπουλος Βάσος, «το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής», στο *Η Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία, κατοχή, αντίσταση*, Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα, 1989.

Β) Ιστορικό της εφημερίδας

Η Εφημερίδα «Ελληνικόν Αίμα» εξαιτίας της περιορισμένης χρονικής της διάρκειας δεν υπήρξε ιδιαίτερος γνωστή όπως υπήρξαν άλλες εφημερίδες του δεξιού χώρου όπως η Ακρόπολις και η Εστία, γι' αυτό καλό θα ήταν να παρουσιαστούν ορισμένα στοιχεία για την συγκεκριμένη εφημερίδα. Το *Ελληνικόν Αίμα* λοιπόν αποτέλεσε αρχικά μια παράνομη κατοχική εφημερίδα, η έκδοση της οποίας συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς.

Κατά την περίοδο της Κατοχής, στην προμετωπίδα της, εκτός από τον τίτλο έφερε διαφορετικά κάθε φορά δίστιχα ή αποσπάσματα από ποιητές, λογοτέχνες πολιτικούς(κάτω από τον τίτλο), ημερομηνία και ημέρες του ελληνικού πολέμου και μήνες της σκλαβιάς(αριστερά) και ποικίλα συνθήματα ή σημαντικές ειδήσεις(δεξιά), ενώ από τον Οκτώβριο του 1944 υιοθέτησε τον υπότιτλο «Η αρχαιότερα του Μετώπου της Εθνικής Αντιστάσεως»¹.

Ιδρυτές, διευθυντές και ιδιοκτήτες της εφημερίδας ήταν ο Λάζαρος Πηνιάτογλου, ο Κωνσταντίνος Βοβολίνης και ο Ιωάννης Μήλιος. Από τον Μάρτιο του 1948 μέχρι το κλείσιμο της εφημερίδας στην διεύθυνση της εφημερίδας βρισκόταν ο Σπύρος Βοβολίνης μαζί με τους άλλους δυο ιδρυτές. Την δεκαετία του 1940 λοιπόν η εφημερίδα είχε την εξής κυκλοφορία: την περίοδο της Κατοχής δυο τετρασέλιδα φύλλα ανά μήνα(κατά περίπτωση τρία ή ένα), την περίοδο της απελευθέρωσης και μετά αρχικά με ημερήσια δισέλιδα και στην συνέχεια με τετρασέλιδα(εκτός από την περίοδο 4 Οκτωβρίου 1947 μέχρι τις 24 Μαρτίου του 1948, κατά την οποία υπήρξε διακοπή της εφημερίδας για «ριζικήν αναδιοργάνωσιν». Παράλληλα εντοπίσθηκαν και ορισμένες έκτακτες εκδόσεις(για την απελευθέρωση και για την προεκλογική εκστρατεία του Νέου Κόμματος του Μαρκεζίνη), καθώς και μια περίπτωση συνέκδοσης με άλλες αθηναϊκές εφημερίδες υπό την επωνυμία Ηνωμένος Τύπος(Αύγουστος 1946). Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι ότι την περίοδο της Κατοχής η εφημερίδα δινόταν δωρεάν με την παραίνεση στους αναγνώστες της για μη φύλαξη της εφημερίδας αλλά για προώθησή της².

Παράλληλα με την κατάληψη της Ελλάδας από τα γερμανικά στρατεύματα, οι δημοσιογράφοι και ιδρυτές της μετέπειτα εφημερίδας(Πηνιάτογλου, Βοβολίνης και Μήλιος) ίδρυσαν την αντιστασιακή οργάνωση Ελληνικόν Αίμα(Μάιος 1941). Ως στόχος της οργάνωσης ετέθη «η δια της εντύπου προπαγάνδας αφενός μεν τόνωσις του φρονήματος των προσκαίρων υποδουλωθέντων Ελλήνων, αφετέρου δε η καταπολέμησις των τριών εισβολέων: Γερμανών, Ιταλών και Βουλγάρων». Μέχρι να

---

¹ Πανσεληνά Γεωργία Μ., «Λήμμα: εφ. *Ελληνικόν Αίμα*», στο: Δρούλια Λουκία - Κουτσοπανάγου Γιούλα (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, τ. Β', Αθήνα, 2008, σελ. 150-151.

² Ό.π., σελ. 150-151.

δημιουργηθεί η εφημερίδα οι τρεις αυτοί δημοσιογράφοι έγραφαν και τύπωναν προκηρύξεις, που μοιράζονταν κατά εκατοντάδες, ιδιαίτερα κατά τις εθνικές επετείους. Με την ίδρυση όμως της εφημερίδας τον Ιούνιο του 1942 προχώρησαν στην συστηματική οργάνωση της αρθρογραφίας τους ξεφεύγοντας από τα πλαίσια της προπαγάνδας. Πιο συγκεκριμένα, ταξίδευαν ανά την Ελλάδα, προσέγγιζαν αντάρτικα σώματα, αποσπούσαν πληροφορίες από ταξιδιώτες σε σταθμούς τρένων και καφενεία, επισκέπτονταν ιερείς φυλακών καθώς και εργάτες νεκροταφείων. Με τα μέσα αυτά προσπάθησαν να καλύψουν την επικαιρότητα αρθρογραφώντας παράλληλα με σχόλια και αναλύσεις για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό αλλά και για τις πολεμικές συγκρούσεις στον ελλαδικό και στον διεθνή χώρο. Ακόμη, κατά την διάρκεια της Κατοχής εξεδόθησαν και τριάντα τρία αυτοτελή φυλλάδια με τα στοιχεία Ε.Ε.Α.(Εκδόσεις Ελληνικού Αίματος), τα οποία ανέλυαν τα πολιτικά ζητήματα της εποχής.

Μεταπολεμικά η ύλη της εφημερίδας εμπλουτίστηκε με κύριο άρθρο, ανταποκρίσεις από την ελληνική περιφέρεια και εξωτερικό, με άρθρα και στήλες γνώμης, συνεντεύξεις, χρονογραφήματα, βιβλιοπαρουσιάσεις, χρηματιστηριακά νέα και διαφημίσεις. Για την στήριξη όμως μιας καθημερινής εφημερίδας οι ιδρυτές της επεδίωξαν και κατόρθωσαν να βρουν ανταπόκριση τόσο σε υλικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο από αρκετούς επιχειρηματίες, δημοσιογράφους και πολιτικούς. Μερικοί από αυτούς ήταν: ο Μ. Πεσμαζόγλου, ο Κ. Τσαλδάρης, ο Χ. Ζαλοκώστας, η Ελένη Ουράνη, ο Μ. Καραγάτσης, ο Σ. Μελάς, Γ. Δρόσος κ.α.

Κλείνοντας το βιογραφικό κομμάτι της εφημερίδας, πλήρεις σειρές της εφημερίδας έχουν κατατεθεί στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, στη Συλλογή Σπάνιων Εκδόσεων του Βρετανικού Μουσείου, στη Βιβλιοθήκη Χούβερ του Πανεπιστημίου Στάνφορντ της Καλιφόρνιας και αλλού. Τέλος, στο Αρχείο Κωνσταντίνου Αντ. Βοβολίνη υπάρχουν όλα τα φύλλα και τα παράνομα φυλλάδια, ενώ μεγάλο μέρος του αρχείου του *Ελληνικού Αίματος* έχει διασωθεί και ταξινομείται³.

---

³ Ο.π., σελ. 150-151.

Γ) Το Ελληνικόν Αίμα απέναντι στον ελληνικό δοσιλογισμό

Όπως ήδη παρουσιάστηκε το Ελληνικόν Αίμα υπήρξε μια εθνικόφρονη δεξιά εφημερίδα, η οποία υποστήριξε κυρίως τα κόμματα των Κ. Τσαλδάρη και Σπ. Μαρκεζίνη στις εκλογικές αναμετρήσεις. Στην συγκεκριμένη εργασία θα χρησιμοποιηθεί όμως το Ελληνικόν Αίμα κατά την διάρκεια της κατοχικής περιόδου όταν και δημιουργήθηκε με σκοπό την δημιουργία μιας ισχυρής προπαγάνδας απέναντι στον «νόμιμο» Τύπο της εποχής και στις κατοχικές δυνάμεις δρώντας πάντα μέσα στην παρανομία. Μέσα λοιπόν από αυτή την προπαγάνδα η εφημερίδα είχε ως κύριο σκοπό να δημιουργήσει ένα κλίμα αντίδρασης και αντίστασης απέναντι στον κατακτητή και στις συνεργαζόμενες με αυτόν ομάδες, οπότε γίνεται κατανοητό ότι ο δοσιλογισμός αποτελεί, κατοχικά, το κύριο στοιχείο ενασχόλησης της εφημερίδας, γεγονός που την καθιστά χρήσιμη για την παρουσίαση και ανάλυση του φαινομένου του δοσιλογισμού στην Ελλάδα.

Όπως ήδη αναφέρθη η εφημερίδα κάθε μήνα(αρχής γενομένης την 1^η Ιουνίου του 1942) κυκλοφορούσε ένα με δυο τετρασέλιδα φύλλα οπότε γίνεται αντιληπτό ότι αυτή η περιορισμένη κυκλοφορία της οδηγούσε στην παρουσίαση ενός μεγάλου αριθμού πληροφοριών έτσι ώστε να καλυφτεί το κενό διάστημα μέχρι την έκδοση του επόμενου φύλλου. Αυτό το γεγονός παρέχει στον ερευνητή ένα αρκετά λεπτομερές υλικό, το οποίο όμως είναι αρκετά συγκεχυμένο σχετικά με τα ζητήματα του δοσιλογισμού καθώς παρουσιάζονται αρκετές εκφάνσεις του δοσιλογισμού και σε διάφορα επίπεδα.

Γι' αυτό ακριβώς το λόγο θα υπάρξει μια κατηγοριοποίηση στην παρουσίαση και ανάλυση του δοσιλογισμού μέσα από την εφημερίδα. Οι δύο βασικοί άξονες είναι ο δοσιλογισμός σε επίπεδο αρχών και σε κοινωνικό επίπεδο. Πιο αναλυτικά, σε επίπεδο αρχών: ποια ήταν η στάση της εφημερίδας απέναντι στο καθεστώς που επιβλήθηκε από τους κατακτητές, ποια η νομική υπόσταση του νέου καθεστώτος, ποιες ήταν οι «ενδοκυβερνητικές» έριδες στις τρεις κατοχικές κυβερνήσεις και ποια η οικονομική κατάσταση της χώρας. Σε κοινωνικό επίπεδο: ποια ήταν η στάση της

εφημερίδας απέναντι στις διάφορες συνεργαζόμενες ομάδες με τον κατακτητή και τις κατοχικές κυβερνήσεις, ποια ήταν η στάση απέναντι στις φιλοναζιστικές οργανώσεις όπως η ΕΣΠΟ και τα ΕΕΕ, σε ζητήματα διχασμού μέσα στο αντιστασιακό κίνημα, στην δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας, στην στάση της απέναντι στον κομμουνισμό και τέλος στο κομμάτι της απονομής δικαιοσύνης απέναντι στους συνεργασθέντες.

Μέσα σε αυτά τα δυο επίπεδα θα κινηθεί η παρουσίαση των στοιχείων που παρέχει η εφημερίδα στον ερευνητή ενώ παράλληλα θα γίνει μια προσπάθεια αξιολόγησης αυτών των στοιχείων μέσα σε ένα γενικότερο πολιτικό-κοινωνικό επίπεδο, αυτό του Β' παγκοσμίου πολέμου και στην ανάδειξη του δοσιλογικού φαινομένου.

Δ) Ο δοσιλογισμός σε επίπεδο αρχών(κατοχικές δυνάμεις και κυβερνήσεις)

Ο δοσιλογισμός αποτέλεσε ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο στην δεκαετία του 1940 και ορίζεται ως η συνεργασία του κατακτημένου με τον κατακτητή, αν και αυτή η συνεργασία παρουσίασε αρκετές διαφορές στις χώρες που βρέθηκαν σε κατάσταση κατοχής και στις οποίες αναπτύχθηκε το φαινόμενο του δοσιλογισμού. Το Ελληνικόν Αίμα ξεκινάει να λειτουργεί από τον Ιούνιο του 1942, όταν η Ελλάδα βρισκόταν υπό τριπλή κατοχή(Γερμανοί, Ιταλοί και Βούλγαροι) και την «διακυβέρνηση» της χώρας είχε αναλάβει μετά την συνθηκολόγηση της Ελλάδας με τις δυνάμεις του Άξονα ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου.

Ι) Η στάση της εφημερίδας απέναντι στο νέο καθεστώς-Η πρώτη κατοχική κυβέρνηση

Η εφημερίδα από την πρώτη ημέρα κυκλοφορίας της, ανάμεσα στα ζητήματα που παρουσιάζει θέτει ένα πολύ βασικό ζήτημα για την ανάλυση του ελληνικού δοσιλογισμού, την νομική υπόσταση του καθεστώτος που είχε επιβληθεί. Πιο συγκεκριμένα, στο δεύτερο κίόλας φύλλο που εκδίδει η εφημερίδα θέτει αυτό το

ζήτημα: « Ο ποινικός μας Νόμος κατά το άρθρον 123 περί εσχάτης προδοσίας τιμωρεί με θάνατον όποιον εκ προθέσεως και εκουσίως υποστηρίζει καθ' οιονδήποτε τρόπον λόγω ή έργω την εισβολήν ξένων στρατευμάτων εις την επικράτειαν του Βασιλείου, παραδίδει εις τον εχθρόν αποθήκας, πλοία κλπ, συντρέχει τον εχθρόν δι' αποστολής ανδρών, χρημάτων, όπλων κλπ. Αυτά λέγει ο Ποινικός Νόμος, του οποίου η άγνοια δεν επιτρέπεται παρ' ουδενός πολίτου»⁴. Γίνεται λοιπόν φανερό από την πλευρά της εφημερίδας ότι από την πρώτη μέρα λειτουργίας της, θεωρεί παράνομη την όλη πολιτική διεργασία μετά την τριπλή κατοχή και σε αυτή της την στάση περιλαμβάνει και όσους συνεργάζονται με τις αρχές κατοχής.

Θέτοντας λοιπόν αυτό το νομικό πλαίσιο ως τη βάση της για την προπαγάνδα που έθετε ως στόχο, η εφημερίδα αρχίζει από το πρώτο της κιάλας φύλλο την στοχοποίηση του εχθρού. Για την εφημερίδα εχθρός των συμφερόντων του ελληνικού λαού υπήρξε η παρανόμως σχηματισμένη κυβέρνηση του στρατηγού Τσολάκογλου. Απευθυνόμενη στον ελληνικό λαό παραθέτει: «Κανείς Έλληνα δεν πρέπει να λησμονή, ουδ' επί στιγμήν, ότι τον χρόνο κατά τον οποίον η Ελλάς μας ηγωνίζετο και εξακολουθητικώς αγωνίζεται, τον ωραιότερον και μεγαλειωδέστερον υπέρ της Ελευθερίας μας και του πολιτισμού μας αγώνα, ευρέθησαν ασήμαντοι και ελεεινοί παληανθρωπίσκοι , οι οποίοι εδέχθησαν να σχηματίσουν μιαν ψευδοκυβέρνησιν με μοναδικόν σκοπόν την ιδιοτέλειαν χειρίστης μορφής. Αρκετοί από τους ψευδουπουργούς που εγνωρίσαμεν κατά τους διαρεύσαντας μήνας της σκλαβιάς δεν μετέχουν πλέον του Τσογλανογλείου συγκροτήματος. Αυτό όμως δεν έχει καμμίαν σημασίαν. Και όταν έλθη η ώρα θα κριθούν- αν προφθάσουν δηλαδή- όπως τους αξίζει. Αλλά είπαμε είτε υπήρξαν είτε υπάρχουν δεν πρέπει να ξεχνούμε ούτε ένα λεπτό τα ακόλουθα βρωμερά των ονόματα: Τσολάκογλου Γεώργιος, Γκοτζαμάνης Σωτήριος, Λογοθετόπουλος Κωνσταντίνος, Μπάκος Γεώργιος, Δεμέστιχας Παναγιώτης, Παπαδόπουλος Ιάσων, Τσιριγώτης Λεωνίδας, Χατζημιχάλης Πλάτων, Κατσιμήτρος, Καραμάνος, Μάρκου, Μουτούσης, Πολύζος. ΘΑ ΕΡΘΕΙ ΚΑΙ ΓΙ'

---

⁴ Κατηγορούμεν, *Ελληνικόν Αίμα*, 16 Ιουνίου 1942, σελ. 4

ΑΥΤΟΥΣ Η ΣΤΙΓΜΗ»⁵. Η παράθεση αυτών των ονομάτων άνευ των ιδιοτήτων του καθενός έχει διττή σημασία: αφενός να στοχοποιήσει τους πολιτικούς συνεργάτες των Γερμανών και αφετέρου να τους απογυμνώσει μπροστά στον ελληνικό λαό. Σε αυτή την παράθεση των ονομάτων-συνεργατών του Τσολάκογλου υπήρξε μια παράλειψη από την πλευρά της εφημερίδας, η οποία θα αποκαθίστατο από το επόμενο φύλλο της: *«Οι αναγνώστες μας θα μας συγχωρήσουν μια σημαντική παράλειψη στον κατάλογο των Υπουργών-προδοτών της Κυβερνήσεως του Αίσχους που εδημοσιεύσαμε στο προηγούμενο φύλλον. Ελησμονήσαμε τον Αντώνη Λιβιεράτο. Ένα αλλά.....Λέοντα. Μην τον ξεχνούμε τον εισηγητή της «νομοθετικής αποκολοκυνθώσεως».* Ο Αντώνης Λιβιεράτος υπήρξε Υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινά υπεύθυνος για θέματα αγορανομίας. Επί των ημερών του αναπτύχθηκε έντονα το φαινόμενο του μαυραγοριτισμού, το οποίο θα αποτελέσει ένα από τα μεγαλύτερα «αγκάθια» της ελληνικής οικονομίας στην διάρκεια της κατοχής.

Τις επόμενες ημέρες στόχος θα γίνει για την εφημερίδα ο ίδιος ο στρατηγός Τσολάκογλου, στον οποίο η εφημερίδα καταλόγιζε την συνθηκολόγηση με τις δυνάμεις του Άξονα, την ανάληψη πρωθυπουργικών καθηκόντων και σε ένα γενικότερο πλαίσιο την προδοσία του αλβανικού έπους και την εξαθλίωση τόσο του ελληνικού πληθυσμού όσο και του ελληνικού πολιτισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της στάσης αποτέλεσε το πρωτοσέλιδο τον Ιούλιο του 1942 μετά και την επίσκεψη Τσολάκογλου στην Βουλγαροκρατούμενη Θεσσαλονίκη: *«Ο άνθρωπος που δεν edίστασε να θυσιάση στα κατώτερα προσωπικά ωφελήματα τον αθάνατον τίτλον του νικητού της Κορυτσάς, που του απένειμαν τα μοιραία γεγονότα και η λεβεντιά του Έλληνος πολεμιστού, ο άνθρωπος που απέδειξε εμπράκτως πόση μικρή απόστασις χωρίζει το μεγαλείον από την δουλοφροσύνην, ο άνθρωπος που ενώ η πατρίς περνούσε τας πλέον σπαρακτικές στιγμάς της ιστορίας της, κυνηγούσε από στρατηγείον εις στρατηγείον τους ηγέτας των κατακτητών δια να εξασφαλίση την άνοδον του εις την «εξουσίαν»- ποιαν εξουσίαν γνωρίζομεν αλίμονον. Όλοι-καταπροδίδοντας και ξεγελώντας τους συμπολεμιστάς του, ο άνθρωπος που υπέγραψεν πρωτόκολλον συνθηκολογήσεως εν επιγνώσει ότι δεν επρόκειτο να*

---

⁵ Μην τους ξεχνάμε, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιουνίου 1942, σελ. 3.

τηρηθή από τους Γερμανούς, ο κουτοπόνηρος βλάχος που λέγεται Τσολάκογλου ολοκλήρωσε την προδοσίαν του προ ημερών εις την Θεσσαλονίκην με μιαν ακατανόμαστον, πρωτοφανή βλακεία». Η «βλακεία» που του καταλόγιζε το Ελληνικόν Αίμα ήταν ότι αποτέλεσε με τον πιο τρανό τρόπο πειθήνιο όργανο των Γερμανικών θελήσεων όταν αποτέλεσε τον πιο πειστικό μηχανισμό για να αναγκαστεί η Βουλγαρία να στείλει εκστρατευτικό σώμα στην Ρωσία. Η όλη στάση της εφημερίδας φυσικά δεν εμπεριέχει κάποια συμπόνια και συμπάθεια προς τον βουλγαρικό λαό, τον οποίο με την πρώτη ευκαιρία αναθεματίζει, αλλά από το γεγονός ότι για πολλοστή φορά ο Τσολάκογλου αποδείκνυε τον δοσιλογικό του ρόλο στα πλαίσια της αγαστής συνεργασίας και κλείνει το άρθρο με το εξής σχόλιο: «Δια αυτό μια που η μοίρα τους είναι σφραγισμένη(για τους Βούλγαρους και την αποστολή δυνάμεων στην Ρωσία), η τελευταία ενέργεια του Τσολάκογλου, η εμπνευσμένη από τους Γερμανούς είναι προδοτική. Η προδοσία είναι σαν όλα τα εγκλήματα, όταν αρχίσης μια φορά δεν γλιτώνεις. Κι αν ακόμη θέλης να την αφήσης δεν σε αφήνει αυτή. Μια φορά προδότης πάντοτε προδότης»⁶.

Η εφημερίδα όμως συνέχισε να ασχολείται με την παρουσία του Τσολάκογλου στην Θεσσαλονίκη και με ένα εξίσου αιχμηρό άρθρο συνέχισε την επίθεση της προς τον στρατηγό: «Οι έλληνες που είχαν το κουράγιο να διαβάσουν τον τηλεγραφηθέντα εκ Θεσσαλονίκης λόγον του Τσογλάνογλου διείδαν εις τας γραμμάς τους κάποιαν βαθύτεραν σημασίαν, επειδή δε γνωρίζουν καλώς τον άνδρα δεν εδίστασαν να διατυπώσουν την γνώμην ότι μέσα εις τον λόγον μια νέα προδοσία εκρύπτετο. Δεν είχαν άδικο, τας υπόνοιαι των Ελλήνων έρχονται να ενισχύσουν αι εκ Θεσσαλονίκης σχετικαί πληροφορίαί, κατά τας οποίας ολόκληρος η εν Μακεδονία περιοδεία του Τσογλάνογλου εγένετο κατά τας οδηγίας των Γερμανών πατρώνων του. Ο Τσογλάνογλου εσυνοδεύετο εις κάθε τους βήμα υπό ενός γερμανού συνταγματάρχου-ελληνομαθούς-και δυο ταγματαρχών, οι οποίοι και τον καθοδηγούσαν εις κάθε του ενέργειαν. Όταν ο δήθεν πρωθυπουργός επρόκειτο να ομιλήση εις Θεσσαλονίκη ο συνοδεύων τούτον γνωστός καταχραστής Σαραντόπουλος- ο οποίος παριστάνει τον μόνιμον υφυπουργόν των Εξωτερικών-

---

⁶ Μια φορά προδότης, πάντοτε προδότης, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιουλίου 1942, σελ. 1.

ερώτησε τους Γερμανούς στρατιωτικούς πως πρέπει να μιλήσει και τι πρέπει να πει ο Πρόεδρος. Και οι Γερμανοί έδωσαν επί λέξει την εξής εντολή: Θα μιλήσει ελεύθερα και χωρίς φόβο θα σταφή εναντίον των Ιταλών τους οποίους σιχαινόμαστε και εναντίον των Βουλγάρων, οι οποίοι μη δίδοντας τις μεραρχίες που τους ζητούμε μας εξαπατούν. Πρέπει, λοιπόν, εμμέσως να τους τρομοκρατήσουμε αφήνοντας τον Τσολάκογλου να ομιλήσει περί Μακεδονίας και Θράκης. Αποτέλεσμα: Ο Τσολάκογλου ωμίλησε περί της ελληνικής Μακεδονίας και Θράκης, οι Ιταλοί των Αθηνών έκοψαν τα σημεία εις τα οποία εθίγοντο,, οι Βούλγαροι ανησύχησαν, ο Βασιλεύς των Βόρειων έσπευσε να επισκεφτεί τον Χίτλερ. Και οι έλληνες μυρίστηκαν αμέσως την νέαν προδοσίαν του συνεχώς αποβλακούμενου Τσολάκογλου, ο οποίος σημειωτέον σεμνύται διά την νέαν του επιτυχίαν»⁷.

Γίνεται κατανοητό από τα δυο αυτά άρθρα ότι για την εφημερίδα οποιαδήποτε κίνηση του Τσολάκογλου σε επίπεδο διπλωματίας και συνεργασίας υπήρξε προϊόν προδοσίας και ιδιοτέλειας από την πλευρά του στρατηγού. Αν εξαιρεθούν αυτές οι πατριωτικές εξάρσεις από την πλευρά του Τσολάκογλου καθώς και οι συνεχείς εκκλήσεις για μείωση των δαπανών κατοχής, ο Τσολάκογλου δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τα πλαίσια της κλασικής μορφής του δοσιλογισμού ακόμη και αν στα απομνημονεύματά του αντιδρούσε σε αυτή την κατηγορία προβάλλοντας τον ηρωισμό του και την πατριωτική του στάση⁸. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της στάσης ήταν και η δήλωση από τον Τσολάκογλου λίγες μέρες αργότερα: «Με την βοήθεια του Άξονος η Ελλάδα θα ορθοποδήσει». Ακόμη μέσα από αυτά τα κείμενα η εφημερίδα προσπαθεί να χτίσει ένα προφίλ στον στρατηγό που το αναγνωστικό της κοινό να το πιστέψει και να το προασπίσει. Αυτό το προφίλ έχει δυο βασικά χαρακτηριστικά: αφενός την προδοσία ενός ολόκληρου έθνους και αφετέρου την τυφλή υπακοή στις γερμανικές εντολές. Εκτός όμως από τον Τσολάκογλου το πρόσωπο της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης που έτυχε ιδιαίτερης προσοχής και «πολέμου» από την πλευρά της εφημερίδας ήταν ο Σωτήρης Γκοτζαμάνης, υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Τσολάκογλου. Ο Γκοτζαμάνης

⁷ Διπλωματία μια φορά, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιουλίου 1942, σελ. 3.

⁸ Fleischer Hagen, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τόμος 1, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 358.

καθόλη την υπουργική του θητεία στις κυβερνήσεις Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου αποτέλεσε το κόκκινο πανί για τον πληθυσμό, καθώς υπήρχαν αρκετές φήμες(και δικαιολογημένα) που τον ήθελαν καταχραστή μεγάλων ποσών, όργανο των Ιταλικών διεκδικήσεων και υποκινητή αντιδράσεων ανάμεσα στις αρχές κατοχής με στόχο την ανάληψη της εξουσίας⁹. Αυτές λοιπόν οι «φήμες» δεν άργησαν να τον φέρουν στο στόχαστρο της εφημερίδας: *«Την Πέμπτην 18 Ιουνίου επιτροπή πρώην βουλευτών και γερουσιαστών- ετοιμάσου Ελληνικέ Λαέ να τους καρπαζώσης- επεσκέφθην τον πρώην συνάδελφον της εκλαμπρότατον αρχικομιτατζή Γκοτζαμάνωφ, ο οποίος ως γνωστόν υποδύεται τον ρόλον του Υπουργού Οικονομικών, τον οποίον και παρεκάλεσε να ενισχύσει τον Συνεταιρισμόν των Πρώην Βουλευτών και Γερουσιαστών εις τρόφιμα και άλλας παροχάς.*

Ο Γκοτζαμάνωφ ηυχαρίστησεν τους πρώην συναδέλφους του δια την επίσκεψιν των και επρόσθεσε: -Όπως ξεύρετε κύριοι, έκαμα και κάνω ότι μπορώ, δια τον κλάδον σας ο οποίος τόσον έχει πληγή τα τελευταία χρόνια εκ της ανεργίας. Και συντάξεις σας έδωσα, και σε θέσεις σας βάζω. Τώρα ευχαρίστως θα σας βοηθήσω και με τρόφιμα και με άλλας παροχάς. Θα σας παρακαλέσω όμως στα καφενεία στα οποία πάντοτε συχνάζετε να διαφωτίζετε τον κόσμο επί του κυβερνητικού έργου. Θέλω να γίνεται οι κήρυκες του εθνικοκυβερνητικού συμφέροντος, διότι ο κόσμος έχει αποβλακωθή, πιστεύοντας ακράδαντα πως θα ελευθερωθή. Οι κ.κ. πρώην βουλευταί και γερουσιασταί διαβεβαίωσαν τον κ. υπουργόν-τα ονόματα της επιτροπής είναι γνωστά- ότι ευχαρίστως θα συνδράμουν στον κυβερνητικόν έργον, υπό την προϋπόθεσιν ότι τα φασόλια που θα τους δοθούν θα είναι νέα εσοδείας και επιπροσθέτως θα τους δοθούν δωρεάν»¹⁰. Με αυτό το άρθρο η εφημερίδα αποδείκνυε αφενός ότι ο Γκοτζαμάνης είχε σχηματίσει ένα προσωπικό κύκλο υποστηρικτών και αφετέρου τους προμήθευε παρανόμως με αρκετά αγαθά με μοναδικό αντάλλαγμα την διαίωνιση της κυβερνητικής προπαγάνδας αλλά και της προσωπικής του παρουσίας στο πολιτικό προσκήνιο.

---

⁹Ο.π., σελ. 362.

¹⁰ Καρπαζοεισπρακτορες, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιουλίου 1942, σελ. 4.

Αυτή της η στάση απέναντι στον Γκοτζαμάνη θα συνεχιστεί, μόνο που αυτή την φορά θα βρεθεί στο στόχαστρο της εφημερίδας μαζί με τον Τσολάκογλου και τις διαφωνίες τις οποίες είχαν. Χαρακτηριστικό υπήρξε το δημοσίευμα που αποδείκνυε με τον πιο τρανό τρόπο ότι πράγματι υπήρχαν διαφωνίες μέσα στην κυβέρνηση: «Ο Πρόεδρος της «Κυβερνήσεως» και ο Υπουργός των «παραγωγικών υπουργείων» βρίσκονται για μιαν ακόμα φορά στα μαχαίρια. Οι δυο αρχιπροδότες, ο επίορκος στρατηγός και ο βούλγαρος κομιτατζής, συνεχίζουν τον εξοντωτικόν αγώνα που εκήρυξαν ο ένας εναντίον του άλλου. Το πράγμα θα αποτελούσε ένα τερπνό θέαμα διασκεδαστικότητας κατά τις μαύρες μέρες που περνούμε αν για στίβος αυτής της πρωτότυπης ταυρομαχίας δεν εχρησίμευε η πατρίς, η άτυχη, η χιλιοπροδομένη Ελλάδα μας, που πληρώνει κάθε μέρα τα σπασμένα της δουλοπρεπής φιλοδοξίας, της ανήμπορης εγωπάθειας και της ληστρικής διαθέσεως των δυο υποψήφιων «εθναρχών». Όταν ο Γκοτζαμάνης προσελήφθηκε στην «Κυβέρνηση» θεωρήθηκε από τον Τσολάκογλου σαν αμελητέα ποσότης. Ο κουτοπόνηρος Γιωργάρας νόμιζε ότι θα τον είχε του χεριού του όπως και με τους άλλους υπουργούς. Μα δεν εγνώριζε καλά τον κομιτατζήν και τις μεθόδους του. Προδοτικότερος και αυτού του ακόμα του αρχιπροδότη ο ιατρίσκος επλεύρισε τους Ιταλούς, συνδέετο ποικιλοτρόπως, ακόμα και σεξουαλικά[.]Για μια στιγμή η πλειοδοσία τόσης εξουσίας στα χέρια ενός υφισταμένου του ανησύχησε τον Γιωργάρα παρόλο που όταν επιτέλεσε την προδοσία του υπογράφοντας την συνθηκολόγηση κατόρθωσε να επιβάλλει στους γερμανούς τον ένα και μοναδικό του όρο: να παραμείνει πρωθυπουργός τουλάχιστον μέχρι το τέλος του πολέμου[.]Και έτσι ήρχισεν ανάμεσα σε αυτά τα καθάρματα μια πραγματική πλειοδοσία για την προδοσία, την λοβιτούρα και την παλιανθρωπιά.[...]Εγκωμίαζε ο ένας τον Χίτλερ, ο άλλος εξεθίαζε τον Μουσολίνι. Κι εν τω μεταξύ περίμενε ο ένας πότε θα φάη το μάτι του άλλου. Σε ένα μόνο ήσαν σύμφωνοι: στην περιφρόνηση τους για την Ελλάδα, τα εθνικά συμφέροντα, την εθνική τιμή, τον λιμοκτονούντα λαόν.[...]Την πλοκή της ταινίας αυτής στο άμεσο μέλλον δεν την ξέρουμε μα για το τέλος της μπορούμε να είμεθα σίγουροι: ο ανταγωνισμός των δυο προδοτών θα συνεχισθή ίσαμε την κρεμάλα την οποίαν όμως θα ανεθούν και οι δυο»¹¹.

¹¹ Ο αδυσώπητος ανταγωνισμός της βρωμεράς δυάδος Τσολάκογλου Γκοτζαμάνη, *Ελληνικόν Αίμα*, 20

Από αυτό το άρθρο προκύπτει ότι οι διαφωνίες και οι κόντρες που λάμβαναν χώρα στο κυβερνητικό σχήμα στα πρόσωπα των Τσολάκογλου και Γκοτζαμάνη, στην πραγματικότητα αποδείκνυε την κόντρα μεταξύ των δυνάμεων κατοχής. Ο Τσολάκογλου είχε υποστηριχθεί από την πρώτη μέρα της συνθηκολόγησης ως ο υπερασπιστής των Γερμανικών συμφερόντων ενώ από την άλλη ο Γκοτζαμάνης αποτελούσε την δυνατή παρουσία των Ιταλών αλλά και των Βουλγάρων στην κυβέρνηση. Αυτή η κόντρα θα συνεχιζόταν μέχρι και την παραίτηση Τσολάκογλου από την πρωθυπουργία και θα αποδείκνυε συνεχώς ότι τα δυο συγκεκριμένα πρόσωπα αποτελούσαν απλά πιόνια στο παιχνίδι εξουσίας που είχε στηθεί μεταξύ Γερμανών και Ιταλών. Σε αυτό το σημείο καλό θα είναι να τονιστεί ότι από την πρώτη ημέρα της τριπλής κατοχής τόσο οι Ιταλοί όσο και οι Βούλγαροι επεδείκνυαν μια επεκτατική πολιτική εις βάρος της Ελλάδος, μια στάση όμως που προσέκρουε στην γερμανική στρατηγική, η οποία ήθελε την Ελλάδα να παραμένει ως έχει παρόλες τις ζώνες επιρροής ανάμεσα στις δυνάμεις του Άξονα¹². Αυτή λοιπόν η κατάσταση είχε μεταφερθεί μέσα στο κυβερνητικό σχήμα με τους δυο βασικούς ανταγωνιστές να έρχονται σε μια συνεχή κόντρα, αποδεικνύοντας παράλληλα ότι ο ρόλος τους δεν έμενε στα πλαίσια της συνοχής του κράτους και της συνεργασίας που συνέδεε την Ελλάδα με τις δυνάμεις κατοχής, όπως διατυμπάνιζαν τις πρώτες μέρες της τριπλής κατοχής.

Στο όλο αυτό ενδοκυβερνητικό πλαίσιο των ερίδων θα συνεχίσει να κινείται η εφημερίδα μέχρι και το τέλος της «διακυβέρνησης» Τσολάκογλου. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εμμονής της εφημερίδας αποτελεί το άρθρο με το οποίο κατηγορούσε ανοιχτά την ισχυρή τριανδρία της κυβέρνησης (Τσολάκογλου-Γκοτζαμάνης-Λογοθετόπουλος) για σκάνδαλα που λάμβαναν χώρα εις βάρος του ελληνικού λαού. Πιο αναλυτικά: « *Εις μίαν των τελευταίων συνεδριάσεων του ψευδουπουργικού συμβουλίου και ευθύς ως ο υπουργός της πείνης και της υποπαραγωγής Σωτήριος Γκοτζαμάνης είχεν εισηγηθή διάφορα ... εθνοσωτήρια νομοθετήματα, ηγέρθη της θέσεως του ο κατά τα άλλα ηρωικότατος*

Ιουλίου 1942, σελ. 2-3.

¹² Fleischer Hagen, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τόμος 1, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 358-359.

«υπουργός» της Εθνικής Αμύνης Γεώργιος Μπάκος, ο οποίος αφού ξερόβηξε δυο-τρεις φορές και επήρε το θάρρος είπε: -Σας θέτω υπ' όψιν κύριοι συνάδελφοι, μια αναφορά του συνταγματάρχου κ. Πεταλά εις την οποίαν καταγγέρονται διάφορα πράγματα, χρήζοντα ιδιαίτερης προσοχής.[...] Ότι είσθε λωποδύτης κύριε συνάδελφε(για τον Γκοτζαμάνη). Έτσι καταγγέλλεται εδώ. Πράγματι ανεγνώσθη η αναφορά εις την οποίαν κατηγορήτε ο Γκοτζαμάνης ως διαπράξας σειράν απατών και λωποδυσιών εις βάρος του Ελληνικού λαού. Ο Γκοτζαμάνης κατακίτρινος παρηκολούθει την ανάγνωσιν όταν δε ετελείωσε και πριν ο κατηγορούμενος υπουργός προλάβη να αρθρώση λέξιν, ηγέρθη της θέσεως του ο πολύς και επίσης ηρωικότατος Τσολάκογλου, ο οποίος είπε: Και εγώ κύριοι συνάδελφοι έχω να θέσω υπ' όψιν σας μιαν άλλην αναφοράν του απεσπασμένου εις του Υπουργείου Επισιτισμού λοχαγού κ. Ασημακόπουλου. Ανέγνωσε δε αναφοράν εις την οποίαν κατηγορήτε ο Γκοτζαμάνης ότι εν συνεργασία μετά τινός Ιωάννου συνομολόγησαν σύμβασιν αφορώσαν τας μεταφοράς Αλιβερίου και ότι εξ' αυτής εκέρδισαν αμφότεροι δεκάδας εκατομμυρίων. [...] Τι έχετε να απαντήσετε επ' αυτών κύριε συνάδελφε; Ο Γκοτζαμάνης πελιδνός και τρέμων εψέλλισε: Κύριοι αυτήν την στιγμήν έχω ραντεβού με τον εξοχώτατον βασιλικόν πληρεξούσιο της Ιταλίας κ. Γκίτζι και πρέπει να φύγω αμέσως. Έκτοτε ο Γκοτζαμάνης δεν ανταλλάσσει ουδέν χαιρετισμόν μετά του Τσολάκογλου, το ζήτημα όμως δεν έλαβε εισέτι την οριστικήν του μορφήν, διότι λέγεται ότι μεσολάβησε συμβιβαστικώς ο ίδιος ο Γκίτζι, προστατεύων ως γνωστόν τον Ιταλόφιλον ψευδουπουργόν-προδότην»¹³.

Για την εφημερίδα αυτή η αναφορά αποτελεί την απόλυτη απόδειξη ότι τα μέλη της «κυβέρνησης» είχαν αρχίσει να ξεφεύγουν από τα όρια της προδοσίας μέσω της συνεργασίας τους με τον κατακτητή αλλά είχαν περάσει σε ένα επίπεδο που οι αλληλοκατηγορίες τους αφορούσαν το πόσα παραπάνω κέρδιζε το ένα μέλος έναντι του άλλου. Πιο συγκεκριμένα, για την εφημερίδα όλοι οι «ψευδουπουργοί», όπως τους ονομάζει, είναι διεφθαρμένοι και κινούνταν βάσει ιδιοτέλειας, όμως σε εκείνα τα χρονικά πλαίσια είχαν περάσει στο επίπεδο του ποιος κέρδιζε περισσότερα, με

---

¹³ Νέα λωποδυτικά κατορθώματα της σπείρας Τσολάκογλου- Γκοτζαμάνη- Λογοθετόπουλου, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1942, σελ.2

αποτέλεσμα να αρχίσουν αυτές οι έριδες. Στην συνέχεια όμως του άρθρου η εφημερίδα περνάει σε μια λεπτομερή αναφορά και καταγραφή των όσων κέρδιζαν οι υπουργοί της κυβέρνησης Τσολάκογλου εις βάρος του Ελληνικού λαού. Πιο αναλυτικά: «[...] Οι ψευδουπουργοί λαμβάνουν-ως δυστυχώς δεν είναι γνωστόν-και εις στιγμήν κατά την οποίαν το σύνολο του Ελληνικού Λαού αποθνήσκει εκ πείνης, κατά εβδομάδαν μιαν διατακτικήν δυνάμει της οποίας προμηθεύονται τρόφιμα εκ «των κατασχεθέντων» κλπ. [...] Ούτω ενώ από το ένα μέρος αυξάνουν τας αποδοχάς των «προς αντιμετώπισιν των αναγκών της ζωής» από το άλλο μέρος προμηθεύονται τρόφιμα εις τιμάς υπερπροπολεμικάς. Αι διατακτικάί εκδίδονται παρά του πολιτικού γραφείου του πρωθυπουργού και του υπουργείου επισιτισμού μη περιοριζόμεναι μόνον εις τους υπουργούς, αλλά παρεχόμεναι και εις διάφορους συγγενείς τους. [...] οι ψευδουπουργοί αλληλοκαταγγέλλονται επίσης και δια διορισμούς διαφόρων συγγενών των εις δημοσίας, ή, δι' εκβιασμού, εις ιδιωτικές θέσεις με παχυλώτατους μισθούς, αναφέρεται δε χαρακτηριστικώς ότι ο αδελφός του κλασσικώς ηλιθίου Λογοθετόπουλου διορισθείς ως σύμβουλος διαφόρων Βιομηχανικών Εταιρειών λαμβάνει εκβιαστικώς, προϊόντα των, τα οποία και μεταπωλεί εις την μαύρην αγοράν. [...]τέλος ο Λογοθετόπουλος κατηγγέλη ότι παρέχει διατακτικάς φαρμάκων και τροφίμων εις ανυπάρκτους κλινικάς»¹⁴.

Εκτός όμως από την αποκάλυψη των δολοπλοκιών των κυβερνητικών μελών η εφημερίδα προβαίνει μετά από περίπου ένα μήνα στην καταγραφή και παρουσίαση των αντιδράσεων αυτών των μελών αναφορικά με την επίσκεψη του Μουσολίνι στην Αθήνα. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο: «Αναδημοσιεύουμε χωρίς σχόλια πλην των μεταξύ παρενθέσεων τον πίνακα περιεχομένων της Ιταλικής προπαγανδιστικής φυλλάδας, με λιγοστά αποσπάσματα από τα σχετικά άρθρα. Στρατηγός Τσολάκογλου Αρχηγός της Ελληνικής Κυβερνήσεως(ο προδότης): Η επίσκεψη του Ντούτσε εις τας Αθήνας επροκάλεσε αισθήματα ευχαριστήσεως εις τον Ελληνικόν Λαόν. Στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος πρώην πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας(Ο ραμολί): Η τελευταία εξ Αθηνών διέλευσις του Ντούτσε και αι ευγενείς και φιλικαί δια την Ελλάδαδαν δηλώσεις του, έσχον αναντιρρητήως θερμήν

---

¹⁴Ο.π., σελ. 3.

*απήχησιν εις τας καρδίας όλων εκείνων οίτινες επίστευσαν και πιστεύουν εις την ανάγκην της φιλίας και συνεργασίας των δυο λαών. Σωτήριος Γκοτζαμάνης Υπουργός των Οικονομικών(Ο Βούλγαρος): Ο Ντούτσε κατακτά όχι μόνον με τα όπλα αλλά με το χέρι που σας τείνει δια να σας χαιρετήση με τας λέξεις που σας αποτείνει δια να συνδιαλεχθεί[...]*¹⁵.

Για την εφημερίδα λοιπόν τέτοιου είδους δηλώσεις από την πλευρά των συνεργασθέντων αποδεικνύουν για πολλοστή φορά το είδος της συνεργασίας και της προδοσίας που διετέλεσαν. Τόσο η οικονομική κατασπατάληση των αγαθών όσο και η απροκάλυπτη κολακεία προς το πρόσωπο του Μουσολίνι είναι κάποια πράγματα που για την εφημερίδα είναι μη ανεκτά. Ειδικά η εξύμνηση ενός προσώπου που νικήθηκε στο πεδίο της μάχης από τον Ελληνικό στρατό, για την εφημερίδα, η οποία διακατέχεται από μια έντονη εθνικοφροσύνη(ακόμα είναι στα σπάργανά της) είναι μια ακόμα προδοσία τόσο για την Ελλάδα όσο και για τους πεσόντες.

Η εφημερίδα όμως δεν θα παύσει να ασχολείται με τον Τσολάκογλου, ακόμη και όταν θα φύγει από την «εξουσία». Πιο συγκεκριμένα, ακόμη και επί των ημερών του Ράλλη η εφημερίδα κατά καιρούς αναφερόταν στις ενέργειες του στρατηγού. Πιο συγκεκριμένα: *«Ποιος θα το φανταζότανε; Ασφαλώς κανένας που δεν ξέρει τον άνθρωπο-το κατάντημα του, την κουτοπονηριά του και την μεγάλη βλακεία του. Ε! λοιπόν. Ο Γεώργιος Τσολάκογλου, ο άνθρωπος-σύμβολο της προδοσίας απεφάσισε να γίνη εθνικός ήρωας. Μάλιστα. Και χωρίς να ντρέπεται, χωρίς να εμφανίζη ίχνος φιλοτίμου, ο προδότης στρατηγός, ο πρώτος ψευδοπρωθυπουργός, ο υμνητής του Χίτλερ και του πάλαι ποτέ Μουσολίνι, βγήκε στην αθηναϊκή κοινωνία και ζητά εισφορές. Ζητά εισφορές για να οργανώση- καθώς λέει- «ισχυρά αντάρτικα σώματα, που υπό την άμεση διοίκηση του θα δράσουν στην Μακεδονία και τη Θράκη εναντίον των Βουλγάρων επιδρομέων. Μόνον όσοι δεν γνωρίζουν τον*

---

¹⁵ Τα καθάρματα που συνεργάσθηκαν στο πανηγυρικό φύλλο του «κουαδρίβιο» για την επίσκεψη του Ντούτσε εις τας Αθήνας, *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Οκτωβρίου 1942, σελ. 4.

υπάνθρωπο δεν εκπλήσσονται. Οι άλλοι-οι πολλοί- τον φτύνουν για μια ακόμα φορά στα μούτρα»¹⁶.

II) Η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου

Την 1^η Δεκεμβρίου του 1942 ο στρατηγός και μέχρι πρότινος πρωθυπουργός Τσολάκογλου παραιτείται «*δια λόγους υγείας*» και την θέση του αναλαμβάνει ο Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, Υπουργός Υγείας και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Τσολάκογλου. Ο Λογοθετόπουλος στον επιστημονικό του χώρο υπήρξε από του πλέον αξιόλογους γυναικολόγους και θεωρούνταν από πολλούς ο θεμελιωτής της σύγχρονης γυναικολογίας στην Ελλάδα. Όσο όμως επιφανής ήταν στους επιστημονικούς και γερμανικούς κύκλους(είχε παντρευτεί την ανιψιά στρατάρχη Λιστ) τόσο αποτυχημένη υπήρξε η παρουσία του στον πρωθυπουργικό θώκο. Ο Λογοθετόπουλος από την πρώτη μέρα που ορκίστηκε ανέλαβε και το Υπουργείο Υγείας όμως ο ισχυρός άνδρας της κυβέρνησης παρέμενε ο Γκοτζαμάνης, ο οποίος κατείχε τα Υπουργεία Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας ενώ νέα πρόσωπα στην κυβέρνηση ήταν ο παλαιός βενιζελικός πολιτευτής Ζακύνθου Αναστάσιος Ταβουλάρης ως Υπουργός Εσωτερικών και ο Έλληνας βιομήχανος και τραπεζίτης από την Ρωσία Έκτωρ Τσιρονίκος ως Υπουργός Γεωργίας και Επισιτισμού. Ακόμη, Υπουργός Εργασίας ανέλαβε ο παλαιός συνδικαλιστής και σοσιαλιστής Νικόλαος Καλύβας¹⁷.

Η εφημερίδα όμως δεν θα άλλαζε την στάση αντιθέτως από ότι είχε αποδείξει με τις αναφορές της σε προηγούμενα φύλλα η επιθετικότητα και η αδιαλλαξία της απέναντι στο κατοχικό καθεστώς δεν οφειλόταν στα πρόσωπα που την απάρτιζαν αλλά στο γεγονός ότι πρόδιδαν τον λαό. Έτσι λοιπόν η αλλαγή «*διακυβέρνησης*» δεν άλλαξε την στάση της εφημερίδας αντιθέτως συνέχισε με το ίδιο ύφος, γεγονός που

¹⁶ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 31 Αυγούστου 1943, σελ. 3.

¹⁷ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι Κατοχικές κυβερνήσεις. Οι διαχειριστές μιας ανέφικτης νομιμότητας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, 1770-2000, τόμος 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, σελ. 68-69.

οφειλόταν σε δυο παράγοντες: αφενός στο γεγονός ότι πραγματική άσκηση εξουσίας έκανε ο Γκοτζαμάνης, ο οποίος όπως αναφέρθη αποτελούσε κόκκινο πανί για τον πληθυσμό και αφετέρου το γεγονός ότι η οικονομική κατάσταση της χώρας παρέμενε στα ίδια άθλια επίπεδα. Γι' αυτή την οικονομική κατάσταση η εφημερίδα καταλόγιζε το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης στους δυο προεξέχοντες της νέας κυβέρνησης, στον Λογοθετόπουλο και στον Γκοτζαμάνη.

Ο Λογοθετόπουλος κατά την διάρκεια της «διακυβέρνησης» του δεν προέβη σε κάποια διαφορά συγκριτικά με τον προκάτοχό του αντιθέτως προχώρησε ένα βήμα παραπάνω την προσπάθεια των αρχών κατοχής για κατάπνιξη οποιουδήποτε αντιστασιακού κινήματος. Αυτή η στάση του Λογοθετόπουλου παρουσιάζεται και μέσα από την εφημερίδα με έναν ιδιαίτερα επιθετικό τόνο: *«Εις τον ψευδοπρωθυπουργόν Φον Λόγκο υπεβλήθη πρότινος μακρόν υπομνήμα των εκπροσώπων πασών των εθνικών δυνάμεων της χώρας-Ανωτάτων Δικαστηρίων, πνευματικών ιδρυμάτων, οργανωμένων επαγγελματικών, παραγωγικών και εργατικών τάξεων- αναφερόμενον εις τας άνευ ουδεμιάς διαδικασίας εκτελέσεις, εκ μέρους των γερμανοιταλών κακούργων, αθών ομήρων. –Δια του υπομνήματος ζητείται όπως «επιστηθή επιμόνως η προσοχή των αρχών κατοχής επί του χαρακτήρος και της χρησιμοποιήσεως τοιούτων αδυσωπήτου φύσεως πράξεων εις βάρος ενός λαού αξιοπρεπούς εν τη ανοχή της πικράς αυτού μοίρας», τονίζουσαι δε ότι αι εγκληματικάί πράξεις των επιδρομέων, πλην του ότι δεν ευσταθούν ηθικώς, είναι προορισμένα να επιφέρουν αντίθετα των προσδοκομένων αποτελεσμάτων. – Κατά την επίδοσιν του υπομνήματος ο Φον Λόγκο αποθεώνων την έννοιαν της βλακείας που τον χαρακτηρίζει είπε: -Χμ. Ότι μπορώ θα κάνω. Αλλά να το ξέρετε καλά. Αν αποβιθασθούν Άγγλοι και οι Έλληνες-αυτός βλέπετε είναι «γερμαναράς»- τους βοηθήσουν, εδώ θα γίνη νυξ του Αγίου Βαρθολομαίου.- Δεν εξήγησε όμως ο πρωθυπουργοβλάξ εις βάρος ποίου θα γίνη η νυξ. Εις δευτέραν πρόσκλησιν της επιτροπής ο Φον Λόγκο εξήτησεν από τους εκπροσώπους των οργανώσεων να «τον μιμηθούν εις τον αγώνα του κατά των ανταρτών»¹⁸.*

---

¹⁸ Το Χρονικό της Σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Φεβρουαρίου 1943, σελ. 2-3.

Η εφημερίδα όμως δεν έμενε στην συγκεκριμένη αναφορά σχετικά με την αντιδραστική στάση του Λογοθετόπουλου όσον αφορά τις ωμότητες από πλευράς Γερμανών αλλά και την διάθεση του για εξόντωση του αντιστασιακού κινήματος. Στο επόμενο κιόλας φύλλο της αποκαλύπτει μια ακόμα μεγαλύτερη ανάμιξη του Λογοθετόπουλου σε κινήσεις για πλήρη αποσιώπηση των γερμανοιταλικών ωμοτήτων. Πιο αναλυτικά: *«Ο Φον Λόγκο και ο Γιοκαρίνης κάθαρμα. Ποιοι άλλοι; Τα γλοιώδη υποκτήνη που βάλθηκαν να ξεπεράσουν τον τελευταίο καιρό σε κάθε είδους ατιμία και προδοσία τους πιο πατενταρισμένους αρχιάτιμους και αρχιπροδότες(καθαρή μομφή στο πρόσωπο του Τσολάκογλου).[...] όταν εξαπελύθη από τους κατακτητές μας το τελευταίο τρομοκρατικό κύμα, οι εκπρόσωποι των επαγγελματικών και πνευματικών οργανώσεων του τόπου, απήυθυναν προς τον Φον Λόγκο μιαν εντονώτατη διαμαρτυρίαν. Ο ασελγής μάμμος δεν βρήκε καλύτερη λύση, παρά να τους καλέσει σε σύσκεψη, κατά την οποία δεν έβγαλε ούτε τσιμουδιά, ενώ οι διάφοροι ομιληταί, με αληθινή παλληκαριά, του έσυραν δημόσια τον αναβαλλόμενο, αυτουνού και των πατρónων του Γερμανοιταλών. Οι πορωμένοι οργανισμοί όμως δεν παίρνουν από ψυχρολουσίες. Κι έτσι λίγες μέρες μετά την σύσκεψη, ξεφώνησε τον περιβόητο λόγο του κατά των ανταρτών και των εθνικών οργανώσεων, όπου ούτε λίγο ούτε πολύ, εβεβαίωσε κατηγορηματικά ότι είχε σύμφωνους μαζί του τους εκπροσώπους όλων των επαγγελματικών τάξεων. Επρόκειτο φυσικά περί τρομερής συκοφαντίας εξυφανθείσης από τον Γιοκαρίνη-κάθαρμα, ο οποίος επλαστογράφησε τα πρακτικά της συσκέψεως κατά τον πιο επαίσχυντο τρόπο: κάθε ομιλητής εμφανίστηκε πλέκων το εγκώμιο του μογγολοειδούς γερμανόδουλου[...]*¹⁹. Η δήλωση αυτή που αναφέρεται από την εφημερίδα έχει μια ιδιαίτερη σημασία πέρα από το γεγονός της πλαστογραφίας και των ψευδών δηλώσεων. Σε ένα απόσπασμα από τις δηλώσεις του ο Λογοθετόπουλος κατήγγειλε: *«τον νόθον αυτόν πατριωτισμόν, τον οποίον προπαγανδίζουν οι άνθρωποι του σκότους, οι ασυνήδητοι και οι ταραξίαι, οι κομμουνισταί δια να εξασφαλίσουν εν ονόματι του πατριωτισμού, την προσφιλή δι' αυτούς εικόνα της αναρχίας, της λεηλασίας και της αρπαγής»*²⁰. Γίνεται λοιπόν

¹⁹ Οι Πλαστογράφοι, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαρτίου 1943, σελ. 1.

²⁰ Γασπαρινάτος Σπύρος, *Η Κατοχή*, τ. Α, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1998, σελ. 216.

φανερό ότι για πρώτη φορά στην κατοχική περίοδο οι ταραξίες, οι αντιδραστικοί, οι άνθρωποι του σκότους, παίρνουν ένα όνομα, είναι οι κομμουνιστές. Αυτή η δήλωση από την πλευρά του Λογοθετόπουλου θα σήμαινε και την έναρξη του αντικομμουνισμού από την πλευρά των αρχών κατοχής, ο οποίος θα εκφραζόταν κυρίως επί των ημερών του Ιωάννη Ράλλη.

Ένα άλλο όμως σημαντικό στοιχείο που χαρακτήρισε την «διακυβέρνηση» Λογοθετόπουλου ήταν το ζήτημα της επιστράτευσης. Στις αρχές του 1943 επικρατούσε στην χώρα η έντονη φημολογία ότι επρόκειτο να γίνει βίαιη πολιτική επιστράτευση εργατικού δυναμικού για τα εργοστάσια της Γερμανίας. Μια πρόταση η οποία προερχόταν από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής και η οποία εκτός του ότι είχε την σύμφωνη γνώμη του Λογοθετόπουλου, είχε εφαρμοστεί και σε άλλες υπό κατοχή χώρες. Προφανώς η συγκεκριμένη απόφαση επέφερε κύμα αντιδράσεων σε ολόκληρη την Ελλάδα, το οποίο εκδηλώθηκε με την μορφή απεργιών και κινητοποιήσεων. Χαρακτηριστικές ήταν οι αναφορές της εφημερίδας για το συγκεκριμένο ζήτημα: «[...]Κοινό για όλους σύνθημα του ξεσηκώματος. Κοινός για όλους ο εχθρός. Κοινή για όλους η ατιμία που προσπάθησαν να οργανώσουν οι προσωρινοί θάρβαροι, κατακτηταί μας. Κοινή για όλους μας η οργή του Κυρίου, στην φωνή του λαού:-Κάτω η επιστράτευσις[...]»²¹. Αυτή η μαζική κινητοποίηση οδήγησε μέχρι και στο κάψιμο του γραφείου του Λογοθετόπουλου, ενώ παράλληλα είχε εξαιρετικά μεγάλο αριθμό για μια υπό κατοχή χώρα. Τελικά η επιστράτευση δεν υλοποιήθηκε εξαιτίας αυτών των αντιδράσεων, γεγονός όμως που δεν ίσχυσε και για τους Έλληνες εβραίους, οι οποίοι στάλθηκαν μαζικώς στα στρατόπεδα «εργασίας». Και σε αυτό το κομμάτι η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου όπως και η μετέπειτα του Ράλλη επέδειξαν μηδαμινό ενδιαφέρον, γεγονός που οδήγησε στον θάνατο χιλιάδες Έλληνες²². Με αυτό λοιπόν το μαζικό γεγονός έκλεισε η περίοδος διακυβέρνησης του Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου, ο οποίος ακολούθησε πιστά

---

²¹ Ολόκληρος η Αθήνα επαναστατημένη κατά της επιστρατεύσεως, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαρτίου 1943, σελ. 2-3.

²² Αλβανός Ραϊμόνδος, «Οι Κατοχικές κυβερνήσεις. Οι διαχειριστές μιας ανέφικτης νομιμότητας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, σελ. 69.

την πολιτική που είχε χαράξει ο Τσολάκογλου θέτοντας όμως τις βάσεις για την μετέπειτα πολιτική του Ιωάννη Ράλλη, αυτή του αντικομμουνισμού.

III) Η τελευταία κατοχική κυβέρνηση- Η κυβέρνηση Ράλλη

Στα τέλη του Μαρτίου λοιπόν εκπρόσωποι των δυο μεγάλων κατοχικών δυνάμεων (Ιταλία και Γερμανία) συμφωνούν για την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ιωάννη Ράλλη, ο οποίος υποσχόταν πλήρη πολιτική και οικονομική υποστήριξη στις δυο δυνάμεις. Έτσι στις αρχές Απριλίου έρχονται σε επαφή με τον Ράλλη στον οποίο, σύμφωνα με όσα είχαν προκαθοριστεί, παρείχαν τα εξής: ελεύθερη επιλογή υπουργών (με γερμανοιταλικό δικαίωμα βέτο), μια ανακτορική φρουρά περιορισμένη αριθμητικά (εύζωνοι) καθώς και το δικαίωμα για τακτικές δηλώσεις μέσω του ραδιοφώνου και του Τύπου, τα οποία όμως θα υπόκειντο στην γενικότερη λογοκρισία. Μετά από την συναίνεση του Ράλλη ενημερώνεται ο Λογοθετόπουλος ότι πρέπει να υποβάλλει την παραίτησή του, γεγονός που συντελέστηκε τάχιστα. Τα αίτια γι' αυτήν την άμεση αποπομπή του Λογοθετόπουλου ήταν τα εξής: ο Λογοθετόπουλος εξ αρχής αποτελούσε μια συμβιβαστική λύση ανάμεσα στις δυνάμεις κατοχής όμως επί των ημερών του συντελέστηκαν δυο γεγονότα που ανάγκασαν τις κατοχικές δυνάμεις να στραφούν σε μια πιο «πρόσφορη» λύση. Τα γεγονότα αυτά ήταν αφενός η δυναμική που επεδείκνυε το ΕΑΜ κυρίως στην ύπαιθρο και αφετέρου η ανάγκη για συσπείρωση κάποιων μελών του παλιού πολιτικού κόσμου γύρω από ένα πρόσωπο που θα τύγχανε μια μεγαλύτερης αποδοχής. Η επιλογή υπήρξε εύκολη για τις κατοχικές δυνάμεις με τον Ιωάννη Ράλλη να ορκίζεται ως ο τρίτος κατά σειρά κατοχικός πρωθυπουργός στις 6 Απριλίου του 1943²³. Χαρακτηριστική όμως υπήρξε και η δήλωση από την πλευρά του Ελληνικού Αίματος: *«Μετά τον προδότη, μετά τον Γερμανοηλίθιο, ο Μπέβας. Έτσι συμπληρώθηκε μετά τον Τσολάκογλου και τον Λογοθετόπουλο, το βρωμερό τρίπτυχο των πρωθυπουργών-κουίσλινγκ. Απομένει τώρα μετά τον μεθύστακα Γιάννη Ράλλη να «καταλάβη την εξουσία» ένας από τους*

---

²³ Ο.π., σελ. 70-71.

πολλούς κύναιδους που ερωτοτροπούν ποικιλοτρόπως και κυριολεκτικώς με τους Ιταλογερμανούς αφέντες[...]. Εξ άλλου ο Γιάννης Ράλλης έχει και ένα ελαφρυντικόν, γιατί οι ως γνωστόν από έξιν και παράδοσιν αλκοολαί δεν επέχουν ακέραια την ευθύνην των πράξεών των. Εν τω μεταξύ ο Θοδωρής ο Πάγκαλος, η ραμόλα εξακολουθεί να κυβερνά από τα παρασκήνια, ο Φον Λόγκο έφυγε προ ημερών για να εγκατασταθή οριστικώς στην πραγματική πατρίδα του, τη Γερμανία και ο Γκοτζαμάνης βρίσκεται μπροστά σε θλιβερό δίλημμα: να φύγη ή να μη φύγη για την Ιταλία; [...] Αν μείνη ξέρει πως η τιμωρία του δεν θα περιορισθή στις φάπες[...]²⁴.

Και με αυτή την αναφορά η εφημερίδα θα συνεχίσει το πολεμικό ύφος απέναντι στις κατοχικές κυβερνήσεις αλλά θα αρχίσει και τον προσωπικό πόλεμο απέναντι στα μέλη της νέας «κυβέρνησης» σε επίπεδο προσωπικών και ιδιαιτέρως άσεμνων σχολίων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της στάσης της εφημερίδας αποτελούν τα ακόλουθα άρθρα: «Ο μπεκρής Γιάννης Ράλλης, σε δηλώσεις του, είπεν ότι προέρχεται από τις εργαζόμενες τάξεις. Ποιος; Ο μεγαλείτερος τρακαδόρος της Αθήνας, το τεμπελόσκυλο της Βουλής, του Τζόκεϊ-κλαμπ και του Γιαννάκη. Ο «θανάσιμος αντίπαλος» της 4^{ης} Αυγούστου που εξελιπάρισε τον τότε πρωθυπουργό για να διορισθή-αργόμισθος φυσικά-σε κάποια μεγάλη εταιρεία»²⁵. Και συνεχίζει με τα «βέλη» να στρέφονται προς άλλα μέλη της κυβερνήσεως αλλά και τον δήμαρχο Αθηναίων, Άγγελο Γεωργάτο: «[...] Η Αγγέλα-ο λαοφιλής Δήμαρχος μας Γεωργάτος κάνοντας υψηλή πολιτική αισθάνεται καμμιιά φορά την ανάγκη να εξομολογείται τις μεγαλεπίβολες σκέψεις του[...]όλος ο κόσμος με κατηγορεί γιατί παντρεύτηκα μια χήρα, χήρα από δυο άνδρες και μάλιστα ασχημογυναίκα[...]γιατί είναι πλούσια και έτσι λύω το οικονομικό μου πρόβλημα. Δεύτερον όμως και σπουδαιότατον ένας εξάδελφός της είναι ιδιαίτερος γραμματεύς του Ρούσβελτ και όπως καταλαβαίνεται υπολογίζω πολύ επ' αυτού. Κούνια που σε κούναγε αγγελόμορφη Αγγέλα»²⁶.

Αλλά στην πρώτη γραμμή αυτής της πολεμικής από την πλευρά της εφημερίδας θα παρέμενε ο Ράλλης, γεγονός που οφειλόταν και στην έντονη φημολογία που

²⁴ Ο Μπέβας, *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Απριλίου 1943, σελ. 4.

²⁵ Εν τω ιδρώτι του προσώπου σου, *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Απριλίου 1943, σελ. 4.

²⁶ Το Χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαΐου 1943, σελ. 2.

επικρατούσε ότι είχε συνάψει σχέσεις με την ηθοποιό Ελένη Παπαδάκη. Φυσικά αυτή του η σχέση δεν ξέφυγε από την προπαγάνδα που ασκούσε η εφημερίδα και είχε ως στόχο να πλήξει το κύρος των κατοχικών αρχών ακόμα και σε προσωπικό επίπεδο: «[...] τον γεροντικό έρωτα του ραμολιμένου ψευτοπρωθυπουργού Γιάννη Ράλλη ή μπέβα ή τράκα ή...ή...- όπως θα ανέφερε το αστυνομικό δελτίο περί κοινού πορτοφολά ή διαρρήκτου-προς την μέχρι πρότινος ομοφυλόφιλον ηθοποιόν Ελένη Παπαδάκη, τα γνωρίζουν όλοι οι Αθηναίοι. Αγνοούν όμως τις σκηνές απείρου κάλους διαδραματίζονται στην οικογένεια Ράλλη εξ αφορμής του «μεγάλου αυτού πάθους». Έτσι προ ημερών η τρίτη νόμιμος σύζυγος του «μπέβα», μια ρωσσίς, πρώην καμπαρετζού, επήγε εις το γραφείο του κ. προέδρου και συζύγου της-ο οποίος εν τω μεταξύ ετοιμάζει ειδικό νόμο ακυρώνοντα τον τρίτο γάμο του, εις τρόπον ώστε να μπορεί να νυμφευθή την Ελενίτσα-και εζήτησε το αυτοκίνητο για να πάη....επισκέψεις[...]Εν τω μεταξύ ο Ταβουλάρης(Υπουργός Εσωτερικών επί πρωθυπουργίας Ράλλη)-ζηλοτυπών τις γυναίκες λόγω της ιδιότητός του ως κύναιδου-ερωτώμενος εκάστοτε περί της καταστάσεώς απαντά στερεοτύπως: «Τι περιμένετε όταν ο Ράλλης είναι ξετρελλαμένος με την ψωρολένη και ο Πάγκαλος ξελιγμένος με ένα κοριτσόπουλο 18 χρονών»²⁷.

Συνεχίζοντας στο ίδιο ύφος: « [...] το συγκρότημα του αρχικανουλάριου Ράλλη, καθώς και των αλησμόνητων προκατόχων του συμπληρούται. Μετά την Αγγέλα(Άγγελος Γεωργάτος, Δήμαρχος Αθηναίων), την Τασούλα Ταβουλάρη(Υπουργός Εσωτερικών), την Νινέττα ή Ιάσωνα Παπαδόπουλο(Υπουργός Ναυτιλίας), την Αντριανή Κονδάκη(Υπουργός Εργασίας) και όλες τις άλλες αδελφές, που ως τώρα παρήλασαν ως κυβερνήται μας, προσελήφθη τελευταίως ο αρχηγός των περιφημων αντεθνικών ταγμάτων, ο γνωστός παιδεραστής Πρωτοσύγγελος. Έτσι ο κύκλος των ομοφυλοφίλων ολοκληρούται κατά το παραδειγματικόν χιτλερικό πρότυπον, κατά το οποίον δια να προοδεύσης πρέπει κάποιος να σε ωθή[...]»²⁸. Αυτό το ύφος της εφημερίδας όπως γίνεται αντιληπτό δεν προϋπήρχε στις προηγούμενες κυβερνήσεις γεγονός που μπορεί να αναζητηθεί σε δυο αίτια:

²⁷ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 28 Οκτωβρίου 1943, σελ. 3-4.

²⁸ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 31 Μαΐου 1943, σελ. 4.

αφενός στην πορεία του πολέμου, που φέρνει την Γερμανία σε δυσχερή θέση με αποτέλεσμα οι ελπίδες για γρήγορη απελευθέρωση να αναζωπυρώνονται και αφετέρου η έντονη φημολογία που επικρατούσε γύρω από τα μέλη της κυβέρνησης και την οποία η εφημερίδα δεν θα μπορούσε να μην χρησιμοποιήσει για να πλήξει την Κυβέρνηση Ράλλη και σε προσωπικό επίπεδο.

Σε επίπεδο δοσιλογισμού η εφημερίδα συνέχισε στο ύφος και στην πληροφόρηση του αναγνωστικού της κοινού στα πλαίσια που είχε ήδη θέσει με τις δυο προηγούμενες κυβερνήσεις. Όπως και με τον Τσολάκογλου η εφημερίδα θεωρούσε τον Ράλλη προδότη όχι μόνο γιατί συνεργάστηκε με τους Γερμανούς και γιατί εξαπέλυσε ένοπλο αγώνα απέναντι στο αντάρτικο αλλά και γιατί παραχωρούσε ανοιχτά ζώνες επιρροής στις κατοχικές δυνάμεις(και συγκεκριμένα στην Βουλγαρία) χωρίς να αντιδρά για αυτές τις καταφανείς καταπατήσεις: «[...] αλλά και όταν ολοκληρώθηκε η κάθοδος των Βουλγάρων, καταληφθείσης της γραμμής Αξιού πλην της πόλεως της Θεσσαλονίκης, της Φλωρίνης, του Αμυνταίου και άλλων σημείων της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας-καταλυθείσης εν τω μεταξύ της Ελληνικής Διοικήσεως και της Χωροφυλακής και εγκατασταθεισών Γερμανοβουλγαρικών Διοικήσεων, στρατιωτικών αρχών και αστυνομιών-και πάλι ουδεμία εγένετο επισήμως ανακοίνωσις προς τον ψευδοπρωθυπουργόν προδότην Ράλλον. Τέλος ο Ράλλης απεφάσισε να μεταβή απρόσκλητος στον επιτετραμμένον του Ράιχ Άλτενμπουργκ, δια να ερωτήσει «τι συμβαίνει;». Ο Άλτενμπουργκ προφασισθείς άγνοια των στρατιωτικών ενεργειών, ύστερα όμως ομολόγησε ότι ελήφθησαν ορισμένα στρατιωτικά μέτρα.- Φταίτε σεις και οι αντάρτες σας, είπεν δικαιολογών την αξονικήν ατιμίαν. Ο Ράλλης –καθώς ο ίδιος αφηγείται- είπεν ότι κατόπιν τούτων είναι υποχρεωμένος να παραιτηθή. Τότε δε ο Άλτενμπουργκ άρχισε να κλαίη λέγων: -Μην παραιτηθείτε κύριε πρόεδρε. Θα κάνετε χειρότερο κακό στην πατρίδα σας.[...]Τότε ο Ράλλης βρήκε την ευκαιρία να ζητήσει ανταλλάγματα δια την παραμονή του, αξιώσας μεταξύ των άλλων, όπως του «παρασχεθή πλήρης ελευθερία εις την εκλογήν των συνεργατών του». Την αξίωσιν αυτήν την πρόβαλεν δια να μπορέση να απομακρύνη των ψευτουπουργόν των Οικονομικών Τσιρονίκο, τον οποίο χαρακτηρίζει ως προστατευόμενο και όργανο των Ιταλών. Στην

πραγματικότητα η διένεξις Ράλλη-Τσιρονίκου οφείλεται στο γεγονός ότι ο μεν πρώτος παίζει χρηματιστήριο με τα «πάνω», ο δε δεύτερος μετά «κάτω». Και συνεχίζει το άρθρο: «*Εν τω μεταξύ τόσο ο Ράλλης όσο και οι εις την ψευτοκυβέρνησην συμπροδότες τους προ του κινδύνου να χάσουν την ευζωία τους και τα αυτοκίνητα τους δεν δείχνουν καμμία συγκίνηση, έτσι που να μην μπορή κανείς να ξεχωρίση αν ήσαν ποτέ Έλληνες ή ήσαν πάντοτε Βούλγαροι[...]*²⁹».

Και παραθέτει παράλληλα η εφημερίδα την οικονομική κατάσταση που έχει περιέλθει η χώρα καταλογίζοντας σοβαρές ευθύνες στην κυβέρνηση Ράλλη: «*[...]Εν τω μεταξύ βαίνομεν προς πλήρη εξάρθρωσιν των δημόσιων οικονομικών. Οι συνεχείς αυξήσεις των μισθών και των συντάξεων, οι αθρόοι διορισμοί, η μείωσις των εσόδων, η επέκτασις της βουλγαρικής κατοχής και εις άλλα τμήματα της χώρας, εδιπλασίασαν το έλλειμμα του προϋπολογισμού[...]*³⁰. Και συνεχίζει η εφημερίδα: «*Από καιρό πολύ τώρα στις λαϊκές και στα καταστήματα τροφίμων βλέπει κανείς τις τιμές των τροφίμων σε αριθμούς που κάποτε η χρήση των ήτανε έργο της λογιστικής επιστήμης: Λάδι εξακόσιες χιλιάδες η οκά, τυρί φέτα πεντακόσιες χιλιάδες, κρέας τετρακόσιες πενήντα χιλιάδες[...]* Και μέσα στο ξεροβόρι και στο χιονιά άπειρο πλήθος, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, περπατούν με λινά παπούτσια ή ξυπόλυτοι, με θερινά ρούχα, τουρτουρίζοντες, πεινασμένοι, αποσκελετωμένοι και δυστυχείς, αδιάκοπα γύρω από τους πάγκους με τα εκατομμύρια μηδενικά, σιωπηλοί...[...]*Οι ληστοσυμμορίες του Χίτλερ μεταφέρουν στην Ελλάδα τις λίρες που έκλεψαν από την Γαλλία, το Βέλγιο, την Πολωνία, την Σερβία και τις πωλούν μέσω του τσιρονίκου στο χρηματιστήριο, τις ξαναγοράζουν, τις μεταφέρουν σ' άλλες χώρες και ο κύκλος της απάτης και της κλοπής κλείνει με την απογύμνωση της πατρίδος μας απ' όλα τα προϊόντα που είναι απαραίτητα για την διατροφή του Γερμανικού στρατού και λαού*³¹».

Το χρηματιστήριο όμως ήταν ένα βασικό θέμα για την οικονομική πορεία της χώρας, γεγονός που συνέχισε να απασχολεί την εφημερίδα: «*Το Χρηματιστήριο*

²⁹ Δειλοί, μοιραίοι και άβουλοι, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Ιουλίου 1943, σελ. 2.

³⁰ Κυβερνητικές ασχολίες, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Ιουλίου 1943, σελ. 4.

³¹ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Φεβρουαρίου 1944, σελ. 2.

Αθηνών ευρίσκεται αυτές τις μέρες σε αναστάτωση με ένα τρομερό σκάνδαλο, ένα καινούριο Παναμά. Η εθνική Τράπεζα πουλώντας μετοχές του χαρτοφυλακίου της για να συντηρήσει τους υπαλλήλους της, είχε να πωλήσει 4χιλ. μετοχές της «Πειραιϊκής-Πατραϊκής». Ο διοικητής της Λυμπέρης μαζί με τον πρόεδρο του Χρηματιστηρίου Σταθόπουλο, γνωστό όργανο της σπείρας Γκοτζαμάνη- Τσιρονίκου, ήθελε να τις πωλήσει με φθηνή τιμή σε δικούς του ανθρώπους. Αλλά ο χρηματιστής Στουπάθης, που είχε εντολή από πελάτη του να τις αγοράσει με τιμή μέχρι 2.500 λίρες, παρακολουθούσε άγρυπνα για να μην πραγματοποιηθεί το ύποπτο σχέδιο των Λυμπέρη-Σταθόπουλου. Αφού είδαν και απόειδαν οι ύποπτοι χρηματισταί, μεταχειρίστηκαν το εξής κόλπο: Ο πρόεδρος του Χρηματιστηρίου Σταθόπουλος, εκάλισε τον χρηματιστή Στουπάθη στο γραφείο του για συσκεφθούν, δήθεν, για μια επείγουσα υπόθεση δίδοντας συγχρόνως τον λόγο της τιμής του ότι κατά την διάρκεια της συνομιλίας των δεν θα γίνει καμμία διαπραγμάτευση των μετοχών της «Πειραιϊκής- Πατραϊκής». Ο κ. Στουπάθης γελάστηκε και πήγε στο γραφείο του Προέδρου. Μόλις όμως γύρισε στο χρηματιστήριο βρήκε πως οι μετοχές είχαν πωληθεί αντί 1.700 λιρών. Μαινόμενος τότε ανέβηκε στο κάγκελο και εφώναξε μπροστά από εκατοντάδες κόσμου: «Κύριοι ενόησα. Ο πρόεδρος του χρηματιστηρίου είναι απατεών και άτιμος». Έτσι η Εθνική Τράπεζα εξημιώθη 800 λίρες, δηλαδή 5 τρισεκατομμύρια, που τα κέρδισαν οι άνθρωποι των Λυμπέρη-Σταθόπουλου. Μη γελιούνται όμως. Μεθαύριο θα τα ξεράσουν κι αυτοί όπως και όλα τα άλλα κλεμμένα τους»³².

Η εφημερίδα όμως θα απασχοληθεί πέρα από τις οικονομικές ατασθαλίες που παρουσίαζε η κυβέρνηση Ράλλη και με ορισμένα άλλα ζητήματα. Ένα από αυτά ήταν η αντιμετώπιση που είχαν οι ανάπηροι του αλβανικού μετώπου από τους Ιταλούς και στην συνέχεια από την κυβέρνηση Ράλλη. Πιο αναλυτικά: «Ότι δεν είχαν κατορθώσει να επιτύχουν οι Ιταλοί το επέτυχε η προδοτική κυβέρνηση Ράλλη. Η ιταλική διοίκηση από την πρώτην μέραν της εγκαταστάσεως της εις τας Αθήνας επεδίωξε την δια παντός τρόπου διάλυσιν των στρατιωτικών νοσοκομείων εις τα οποία ενοσηλεύοντο αι τραυματíαι και ανάπηροι του αλβανικού μετώπου[...]Ο

---

³² Το σκάνδαλο του Χρηματιστηρίου, Ελληνικόν Αίμα, 14 Σεπτεμβρίου 1944, σελ. 4.

πραγματικός όμως λόγος, ο οποίος επέζηε τους Ιταλούς να επιτύχουν την απομάκρυνση και διασκορπισμό των αναπήρων εις τας επαρχίας ωφείλετο εις το ότι η τραγική εικών την οποίαν εμφάνιζαν οι ανάπηροι λόγω της τελείας εγκαταλείψεως των από την τότε ψευτοκυβέρνησι Τσολλάκογλου- Λογοθετόπουλου επέδρα εις το ηθικό του ιταλικού στρατού[...] αν και όμως αι προσπάθειαι εκείναι των Ιταλών έμειναν άνευ αποτελέσματος, ήδη έρχεται η ίδια προδοτική Κυβέρνηση του Ράλλη και των καθαυμάτων της, τη υποδείξει των Γερμανών, να πραγματοποιήση το παλαιόν σχέδιον. ο Ελληνικός λαός παρίσταται για μια ακόμη φορά μάρτυς του φρικιαστικότερου των εγκλημάτων τα οποία είναι δυνατόν να διαπράξουν άνθρωποι οι οποίοι έζησαν πάντοτε ελεύθεροι για την πατρίδα και για την ελευθερία της οποίας εθυσίασαν ότι πολύτιμο και προσφιές.[...] Ένας αλκοολικός και μια παρέα από καθάρματα παντός τύπου και μορφής, συνειδητά όργανο των Γερμανών, παριστάνοντας την κυβέρνηση, χρησιμοποιούν Έλληνας εναντίον Ελλήνων. Ενώ ο ελληνικός λαός αγωνίζεται τον υπέρτατον αγώνα της υπάρξεως του, οι προδοτάι αυτοί συνωμοτούν τα φρικιαστικότερα εγκλήματα, αρνούμενοι να δεχθούν και την ελάχιστην συγκίνηση την οποίαν το υπόδουλο Έθνος αισθάνεται δια τους ενδόξους πολέμους του και τους ήρωας του. Η Μακεδονία και η Θράκη παραδίδονται στους Βούλγαρους και ο πληθυσμός τους ή αποδεκατίζεται ή μεταφέρεται στο εσωτερικό της Βουλγαρίας, για καταναγκαστικά έργα χωρίς την παραμικρή ελπίδα επιστροφής. Η αγωνία της πείνας σπαράσσει εκατομμύρια Λαού. Η ζωή τόσων Ελλήνων κρεμάστηκε στα χρηματιστηριακά κόλπα των Ράλλη-Τσιρονίκου και της παρέας των Γιώργηδων, η δε απομείνασα εθνική οικονομία καταβάλλεται προσπάθεια να περάση στην αριβίστικη μανία ορισμένων παληανθρώπων, οι οποίοι αποτελούν τον σύνδεσμο μεταξύ της προδοτικής αυτής κυβερνήσεως και των κατακτητών μας. Γι' αυτούς που παρουσιάζονται σήμερα σαν κυβέρνησις, όλα αυτά δεν είναι ελληνικά θέματα[...]»³³.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό ζήτημα-γεγονός που έλαβε χώρα επί των ημερών Ράλλη υπήρξε ο βομβαρδισμός του λιμανιού του Πειραιά από τις συμμαχικές

---

³³ Η κυβερνητική σπείρα κατά των αναπήρων του μετώπου, *Ελληνικόν Αίμα*, 6 Δεκεμβρίου 1943, σελ. 2.

δυνάμεις με τα αποτελέσματα να είναι τραγικά για τους Έλληνες της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, οι συμμαχικές δυνάμεις όπως αναφέρει η εφημερίδα ήδη από τα τέλη Δεκεμβρίου είχαν προειδοποιήσει μέσω προκηρύξεων, ραδιοφώνου αλλά και επισήμων εγγράφων προς την κατοχική κυβέρνηση ότι θα προέβαιναν στον βομβαρδισμό του Πειραιά, ο οποίος αποτελούσε ζωτικής σημασίας λιμάνι για τα γερμανικά στρατεύματα. Ο Πειραιάς από τις πρώτες μέρες της κατοχής είχε μετατραπεί σε μια τεράστια γερμανική βάση, η οποία «απασχολούσε» κοντά στις εξήντα χιλιάδες έλληνες εργάτες, οι οποίοι επισκεύαζαν και συντηρούσαν τα γερμανικά πλοία και υποβρύχια για τις εξορμήσεις τους στην Μεσόγειο. Στόχος λοιπόν των συμμαχικών δυνάμεων ήταν να καταστραφεί αυτή η βάση ώστε να αποκοπεί ο ανεφοδιασμός των κατακτημένων εδαφών τους γύρω από την Μεσόγειο και γι' αυτό τον λόγο ειδοποίησαν την «κυβέρνηση» για να απομακρύνει τους αθώους από το πεδίο της επικείμενης μάχης, γεγονός που δεν συντελέστηκε και οδήγησε στον θάνατο χιλιάδες αθώους «εργάτες».

Η εφημερίδα λοιπόν αναφέρει χαρακτηριστικά τόσο τα γεγονότα του βομβαρδισμού όσο και την στάση που κράτησε η κατοχική κυβέρνηση του Ράλλη: *«Έλληνες προσέξτε. Μεταξύ μας υπάρχουν άνθρωποι πληρωμένοι από την αγγλική προπαγάνδα, που προσπαθούν να δικαιολογήσουν την βάρβαρη και τρομοκρατική επίθεση κατά του Πειραιώς. Τσακίστε τους. Είναι εχθροί του λαού, εχθροί της Ελλάδος».* Αυτά τα ωραία λόγια επαναλαμβάνουν μέρες τώρα ο Ράλλης, οι «νόμιμες» εφημερίδες των Αθηνών και ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών. Τι είναι ο Ράλλης το ξέρουν τώρα όχι μόνο όλοι οι Έλληνες αλλά και όλος ο κόσμος. Το ξέρουν μάλιστα τόσο καλά ώστε να έχει ξεπερασθή πια ο περιβόητος Κουίςλιγκ και θα έρθη μια μέρα που όταν θα θέλουν να χαρακτηρίσουν ένα προδότη θα λένε: *«He was a Rallis, C' etait un Rallis».* Και αφού παραθέτει τα γεγονότα του βομβαρδισμού συνεχίζει την πληροφόρηση σχετικά με τις μετέπειτα ενέργειες του Ράλλη: *«Το απόγευμα της Τρίτης 18 Ιανουαρίου οι Γερμανοί στρατιωτικοί εκάλεσαν σε μια ειδική σύσκεψη τον ψευτουπουργό της Εργασίας Καλύβα, τους αντιπροσώπους του ΕΟΧΑ και της κεντρικής επιτροπής συσσιτίων να τους δώσουν ονομαστικό κατάλογο των Πειραιωτών, που είχαν ανέβει εις την Αθήνα και που αυτοί περιέθαλπαν. Κατά*

την σύσκεψη αυτή οι Γερμανοί έδωσαν στον Καλύβα μια προκήρυξη προς τους Πειραιώτες, γραμμένη στα γερμανικά, για να ξαναγυρίσουν στην πόλι τους και να ξαναπιάσουν την δουλειά τους. Ο Καλύβας εδίστασε να την υπογράψει δικαιολογούμενος πως είναι ζήτημα του υπουργικού συμβουλίου. Το άλλο πρωί πιστή και απaráλλακτη μετάφραση της προκηρύξεως αυτής δημοσιεύθηκε στις ελληνόφωνες γερμανικές εφημερίδες των Αθηνών με την υπογραφή «Ιωάννης Ράλλης. Ο Ράλλης γίνεται το συνειδητό και αδίστακτό τους όργανο στο τρομερό αυτό έγκλημα»³⁴.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι οι κατοχικές δυνάμεις ακόμη και σε περιπτώσεις που απαιτείτο η άμεση εμπλοκή τους, απείχαν εμφανέστατα και αποδείκνυαν με τον πιο τρανό τρόπο ότι δεν μπορούσαν να ενεργήσουν ως συνεργασθέντες αλλά ως όργανα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η εφημερίδα. Η παρουσία και η εξουσία τους έφθανε μέχρι εκεί που το επέτρεπαν τα αξονικά συμφέροντα αγνοώντας τις περισσότερες φορές τις ανάγκες του πληθυσμού στα πλαίσια πάντα μιας «αγαστής και φιλικής συνεργασίας» με τον κατακτητή.

Το ζήτημα όμως που χαρακτήρισε ολόκληρη την κυβερνητική περίοδο του Ράλλη ήταν η δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας. Όπως ήδη αναφέρθηκε το αριστερό αντιστασιακό κίνημα μέσα από τους κόλπους του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ εξαπλωνόταν συνεχώς γεγονός που οδήγησε στην ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ιωάννη Ράλλη. Παρόλες όμως τις εξαγγελίες και τα μέτρα που πήρε η τρίτη κατά σειρά κατοχική κυβέρνηση, το ΕΑΜ παρέμενε κυρίαρχο σε ολόκληρο σχεδόν τον ελλαδικό χώρο. Μπροστά στον «κίνδυνο του κομμουνισμού» όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Ράλλης και με την σύμφωνη γνώμη αρκετών πολιτικών ακόμη και της εξόριστης κυβέρνησης, ο Ράλλης θέτει ως μέτρο εξόντωσης του ΕΑΜ την δημιουργία ενόπλων δυνάμεων.

Το μέτρο όμως αυτό προσέκρουσε στις ιταλικές και γερμανικές αρχές, οι οποίες δεν φαινότουσαν διατεθειμένες να εξοπλίσουν ένα κατακτημένο πληθυσμό άσχετα αν θα λειτουργούσε προς όφελός τους. Αυτές όμως οι επιφυλάξεις άρθηκαν

---

³⁴ Η αιματηρή νίκη του Πειραιώς, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Ιανουαρίου 1944, σελ. 1-2.

με την ιταλική συνθηκολόγηση τον Σεπτέμβριο του 1943 και με την πρόσφατη δοκιμασμένη ένοπλη λύση στο καθεστώς του Βισύ(η επονομαζόμενη και ως Milice). Με την έγκριση λοιπόν από τις γερμανικές αρχές της συγκρότησης των Ταγμάτων Ασφαλείας, ο Ράλλης άρχισε να ασκεί έντονες πιέσεις(συμπεριλαμβανομένων και κανονικών κλήσεων για επιστράτευση) προς τους αξιωματικούς του στρατού για να συμμετάσχουν στα Τάγματα ενώ παράλληλα χρησιμοποιούσε κάθε μέσο για την στελέχωση του νέου αυτού στρατού³⁵.

Σχετικά με αυτό το ζήτημα, της στελέχωσης δηλαδή των Ταγμάτων Ασφαλείας με αξιωματικούς του στρατού, η εφημερίδα παίρνει θέση: « Την 19 Ιανουαρίου ο περιβόητος Ιωάννης Ράλλης έβγαλε μια εμπιστευτική διαταγή προς όλους τους αξιωματικούς του Ελληνικού Στρατού. Τους λέγει ότι αποφάσισε να δημιουργήσει και άλλα Τάγματα Ασφαλείας, άλλα Τάγματα Τσολιάδων, απ' αυτά που η υπεύθυνη Ελληνική Κυβέρνηση εχαρακτήρισε επίσημα ως τάγματα συνεργασίας με τον εχθρό, τάγματα εμφυλίου σπαραγμού και διαιρέσεως. Ο Ράλλης καλεί τους Έλληνες αξιωματικούς να πάνε και αυτοί στα τάγματα ασφαλείας, και εκβιαστικώς τους υποχρεώνει να δηλώσουν μέχρι τις 25 Ιανουαρίου, αν θα πάνε. Έλληνες αξιωματικοί. Προσέξτε! Προερχόμενοι από τις τάξεις του Ελληνικού Λαού, δεν ημπορεί εσείς να γίνετε όργανα του Σίμανα και της αλληλοεξοντώσεως των Ελλήνων. Αφήστε σε άλλους που έμειναν χρόνια πολλά μακριά από τις τάξεις του στρατού και ξέχασαν κάπως μερικές από τις βασικές του ηθικές αρχές, την ύποπτη αυτή δόξα. Έλληνες αξιωματικοί του στρατού του Αλβανικού Μετώπου. Προσέξτε! Είσαστε εκπρόσωποι μιας μεγάλης στιγμής της Ελληνικής ιστορίας, ενός νέου Ελληνικού Έπους, της ωραιότερης δόξας της σύγχρονης ιστορίας μας. Ως τώρα μείνατε ανέπαφοι και άσπιλοι απ' όλη την βρώμα της εσωτερικής μας διαιρέσεως. Κρατηθήτε σε αυτό το ύψος, παρ' οιονδήποτε κίνδυνον και οιανδήποτε θυσίαν. Πολύ γρήγορα η πατρίς θα σας χρειασθή και πάλι. Δώστε στον προδότη την απάντηση που του χρειάζεται»³⁶.

---

³⁵ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι Κατοχικές κυβερνήσεις. Οι διαχειριστές μιας ανέφικτης νομιμότητας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, 1770-2000, τόμος 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, σελ. 72-73.

³⁶ Στους αξιωματικούς του αλβανικού μετώπου, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Ιανουαρίου 1944, σελ. 1.

Για την εφημερίδα φυσικά το ζήτημα των Ταγμάτων Ασφαλείας καθώς και το τι μέλει γενέσθαι με τους αξιωματικούς του αλβανικού μετώπου δεν θα έκλεινε τόσο γρήγορα. Έτσι λοιπόν και στα επόμενα φύλλα που θα εξέδιδε θα υπήρχαν αναφορές τόσο στα Τάγματα όσο και στους αξιωματικούς. Πανηγυρικό ήταν το άρθρο στην επόμενη έκδοση της εφημερίδας σχετικά με την απάντηση που έδωσαν κάποιοι αξιωματικοί του αλβανικού μετώπου: *«Οι αξιωματικοί του αλβανικού μετώπου δόσαν ένα ακόμα χαστούκι στους κουσίλιγκ ραλλο-βουλπιώτηδες. Με την παλλικαρίσια άρνησή τους να περιληφθούν στην στελέχωση των υπό συγκρότηση «μεραρχιών ασφαλείας» εματαίωσαν τα σχέδια των προδοτών. Φάνηκαν έτσι αντάξιοι του παρελθόντος των και των προσδοκιών της αγωνιζόμενης πατρίδος»*³⁷. Αυτή βέβαια η στάση των αξιωματικών αυτών δεν ήταν σε απόλυτο βαθμό καθώς αρκετοί αξιωματικοί αλλά και μέλη της χωροφυλακής ακολούθησαν τις εντολές του Ράλλη είτε από ιδιοτέλεια και μίσος προς το ΕΑΜ είτε από τον εξαναγκασμό που υπέστησαν όταν τους έκοψαν όλες τις παροχές που είχαν ως δημόσιοι λειτουργοί.

Η εφημερίδα όμως εκτός από αυτές τις μεμονωμένες ενασχολήσεις με ορισμένα φλέγοντα ζητήματα όπως ήταν τα Τάγματα ασφαλείας συνέχιζε την προπαγάνδα της με αμείωτο ρυθμό, γεγονός που οφειλόταν στην ευρωπαϊκή πορεία του πολέμου αλλά και στην αναχώρηση των Ιταλών από την Ελλάδα. Αυτά τα δυο αίτια έκαναν την εφημερίδα να ελπίζει για σύντομη απελευθέρωση σε συνδυασμό με την άμεση δρομολόγηση της τιμωρίας των δοσιλόγων. Σε επίπεδο καθημερινότητας λοιπόν η εφημερίδα συνέχισε να ασχολείται με τον πολιτικό δοσιλογισμό κάνοντας μια ιδιαίτερη αναφορά λίγες μέρες μετά την 25^η Μαρτίου. Σε αυτή την αναφορά γίνονται διακριτά τα έντονα «πατριωτικά» χαρακτηριστικά που προέβαλλε η εφημερίδα από την πρώτη μέρα λειτουργίας της αλλά και η έντονη απέχθεια προς αυτούς τους δοσίλογους που την γιόρτασαν³⁸.

Πιο συγκεκριμένα: *«[...]Από καιρό προετοιμάζαν την ασελγή απόπειρά τους οι Ράλληδες, για να εμφανίσουν μίαν Ελλάδα ντροπιασμένη και ευχαριστημένη στην*

³⁷ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, 28 Ιανουαρίου 1944, σελ. 4.

³⁸ Κατά την 25^η Μαρτίου είχε γίνει και κατάθεση στεφάνου από τον Ιωάννη Ράλλη στο μνημείο του Αγνώστου στρατιώτη και γενικότερα εορτάστηκε από τις αρχές σε ένα κλίμα αντίθετο με την κατοχική κατάσταση, γεγονός που προκάλεσε τον πληθυσμό αλλά και το Ελληνικόν Αίμα.

ντροπή της. Τον τόνο τον είχε δώσει ο μεγάλος αφέντης τους, ο δόκτωρ Γκαίμπελς, όταν έριξε την πολύκροτη ρουκέτα του κομμουνιστικού κινδύνου-ποσοστή άραγε αναβίωση του πανάρχαιου «διαίρει και βασιλεύε». Οι εδώ λακέδες τους, οι Ράλληδες και οι Ταβουλάρηδες, οι Βουλπιώτηδες και οι Γούληδες, οι μαστροποί και οι κύναιδοι, οι κλέφτες και οι καταδότες, οι τυχοδιώκτες της μαύρης αγοράς και του εύκολου γαλονιού, οι άνευ ιθαγένειας «κυβερνήτες», έπεσαν σαν τα κοράκια πάνω στην ευκαιρία που φαντάστηκαν ότι τους έδινε η αγανάκτηση του Ελληνικού λαού εναντίον της ασήμαντης εκείνης αριθμητικά μερίδος που κατέστρεψε, ξέρουμε με ποιο τρόπο, την ενωμένη εμφάνιση του αγωνιζομένου έθνους[...]έτσι δεν εορτάστηκε φέτος από τον ελληνικό λαό η 25^η Μαρτίου- γιατί θέλησαν να την εορτάσουν οι πουλημένοι[...] Η εθνική εορτή των Ελλήνων δεν πήρε ποτέ τόσο βαθειά σημασία όσο κατά τον αρνητικόν αυτόν εορτασμόν της 25^{ης} Μαρτίου 1944»³⁹. Πράγματι, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η εφημερίδα, δεν υπήρξε εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου παρόλες τις προσπάθειες του Ράλλη για καθολικό εορτασμό. Ο αθηναϊκός λαός την συγκεκριμένη μέρα δεν προέβη σε εορτασμούς και εκδηλώσεις γεγονός που μαρτυρείται και από την ανυπαρξία ελληνικών σημαιών στα σπίτια. Την μοναδική νότα εορτασμού έδιναν τα δημόσια κτίρια κατ' εντολή Ράλλη.

Τους επόμενους μήνες και ενώ η απελευθέρωση της χώρας θεωρείται τόσο από τους Συμμάχους όσο και από τους Γερμανούς σχεδόν βέβαιη η εφημερίδα θα συνεχίσει με πιο έντονο ύφος να επιτίθεται στην κυβέρνηση Ράλλη τόσο σε συλλογικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Πιο αναλυτικά: «[...]όλα αυτά(οι μαζικές απεργίες που λάμβαναν χώρα εξαιτίας ορισμένων συντακτικών πράξεων που είχαν παρθεί από την κυβέρνηση) δεν εμποδίζουν τον «πρωθυπουργό» να εκδίδη καθημερινώς πράξεις συντακτικού περιεχομένου, σαν μαρουλόφυλλα, δια των οποίων λύονται τα καταπληκτικώτερα προβλήματα. Έτσι και για την διάλυση του Βασιλικού θεάτρου εξέδωκε ειδική συντακτική πράξη, χωρίς δε να την ανακαλέση καν, επανίδρυσε το Θέατρο μετά από 15 ημέρες. Άρτζι, μπούρτζι κλπ. Σ' αυτά όμως ο «τράκας» είναι δικαιολογημένος γιατί δεν έκανε τίποτε άλλο παρά να μιμηθή τους

---

³⁹ Ο αρνητικός εορτασμός, Ελληνικόν Αίμα, 27 Μαρτίου 1944, σελ. 1-2.

ιστορικούς προκατόχους του, Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλο-μεγάλους ως γνωστόν νομομαθείς, όπως τον Γιάννη Ράλλη- οι οποίοι, πολώνοντας τα ιερά και τα όσια της Ελλάδας μας, προέβησαν στην έκδοση πράξεων συντακτικού περιεχομένου για να περιποιηθούν τους πάλαι ποτέ Ιταλούς δυνάστες μας. Έτσι μεταξύ άλλων, εξεδόθησαν επί κυβερνήσεων Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου συντακτικές πράξεις δια των οποίων αναγνωρίζεται η Ουνητική εκκλησία, ρυθμίζεται το ζήτημα της ιερολογίας των μικτών γάμων κλπ[...]⁴⁰.

Και ενώ οι συζητήσεις στο συνέδριο του Λιβάνου συνεχίζονταν με την εφημερίδα να τηρεί θετική στάση απέναντι στην αναμενόμενη συμφωνία των μελών του παλαιού πολιτικού κόσμου και του ΕΑΜ, η εφημερίδα βρήκε το πάτημα για να συνεχίσει την πολεμική της απέναντι στην κυβέρνηση Ράλλη: «Στο διάστημα που εις τον Λίβανο κατεβάλετο η ύστατη προσπάθεια για την επίτευξη της τόσο ποθητής εθνικής ενότητας, η εν Αθήνας ψευτοκυβέρνηση περνούσε «εξαιρετική κρίσι»[...]Η κρίση άρχισε να εμφανίζεται από καιρού ύστερα από τα αλληπάλληλα θαλασσώματα του Ράλλη και της συμμορίας του. Έτσι σιγά σιγά οι Γερμανοί πάτρωνες των κουίσλινγκ άρχισαν να χάνουν την εμπιστοσύνη των, πρώτη δε σοβαρή εκδήλωση της γερμανικής δυσαρέσκειας υπήρξε η σύλληψη του Ντερτιλή(ο επικεφαλής των Ταγμάτων Ασφαλείας) και της παρέας του.[...]Τα πιθανότερα αίτια της «αιχμαλωσίας» του Ντερτιλή είναι δυο: Ή ο αρχηγός των ταγμάτων προσπαθούσε να βρη επαφή με τους έξω- το σύστημα της πεισινής, ή όπως τονίσθηκε από κάποιο Γερμανό αξιωματικό, θέλησε να κάνει κίνημα για να ρίξη τον Ράλλη και να σχηματίση στρατιωτική ψευτοκυβέρνηση[...]Μετά την σύλληψη του Ντερτιλή και την αναζήτηση του Μπάκου(υπήρχαν φήμες που τον ήθελαν να έχει συμπράξει με τον Γούλα και τα ΕΕΕ για να διαδεχθούν τον Ράλλη και οι Γερμανοί έψαχναν να τον συλλάβουν), επηκολούθησε το ζήτημα Ταβουλάρη. Ένα ωραίο πρωί ο Ράλλης, χωρίς καμμία σχετική προετοιμασία, ειδοποιήθηκε από τους Γερμανούς «ν' αποπέμψη τον υπουργό των Εσωτερικών». Ο Ράλλης μετεβίβασε την διαταγή των πατρώνων του στον Ταβουλάρη, ο οποίος έπεσε απ' τον ουρανό.[...]Τότε ο Ράλλης με τον Τσιρονίκο πήγαν και ζήτησαν εξηγήσεις από τους αρμόδιους

---

⁴⁰ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 5 Μαΐου 1944, σελ. 4.

Γερμανούς, οι οποίοι όμως περιορίστηκαν να πούνε: «Κάμετε αυτό που σας διατάξαμε και αφήστε τα πολλά λόγια»[...]Υστερα από το γενικό θαλάσσωμα των σημερινών γερμανόδουλων ψευτοκυβερνητών, οι Γερμανοί στράφηκαν ξανά προς τις παλιές τους αγάπες: τον Τσολάκογλου και τον Λογοθετόπουλο. Έτσι προσπαθώντας να δώσουν μια νέα μορφή στο κυβερνητικό ζήτημα, πρότειναν πρώτα στον Τσολάκογλου να σχηματίσει μια νέα κυβέρνηση και ευθύς αμέσως στον Λογοθετόπουλο. Ταυτοχρόνως, ετοίμασαν για πρωθυπουργό τον Τσιρονίκο.[...] στο μεταξύ όλοι οι κληθέντες προς πρωθυπουργοποίησιν- Τσολάκογλου, Λογοθετόπουλος, Τσιρονίκος και ολίγος Πάγκαλος- περιμένουν την επάνοδο του(Νωυμπάχερ) για ν' ανέβουν στον προεδρικό θώκο»⁴¹.

Η εφημερίδα καταδεικνύει με τον πιο εμφαντικό τρόπο ότι είχαν αρχίσει να δημιουργούνται δυο ζητήματα για την κυβέρνηση Ράλλη: το πρώτο ήταν ότι είχαν αρχίσει να σχηματίζονται διάφοροι πόλοι εξουσίας εν μέσω κυβερνητικού σχήματος και δεύτερον ότι υπήρχε μια εμφανής αλλαγή στάσης από την πλευρά των κατακτητών. Το βέβαιο είναι μόνο ένα, το γεγονός ότι οι Γερμανοί συνέχιζαν να υποστηρίζουν τον Ράλλη κυρίως μετά την συμφωνία του Λιβάνου όταν και άρχισε η κυβέρνηση Ράλλη να απασχολείται καθαρά με την επιτέλεση του αντικομμουνιστικού αγώνα. Από την άλλη μεριά υπήρχε μια διάθεση φυγής από αρκετά μέλη της κυβέρνησης όπως ακριβώς συνέβη και με την περίπτωση Ταβουλάρη, την οποία η εφημερίδα καταγράφει με το χαρακτηριστικό της ύφος: « Ο Τάσος Ταβουλάρης, πρώην υπουργός των Εσωτερικών και μέγας δαλαϊλάμας των κουίσιλινγκ, μας έφυγε. Ή μάλλον τον έφυγαν οι Γερμανοί την Παρασκευή 14 Ιουλίου.[...] λίγες μέρες μετά την αποπομπή της από το υπουργείο των Εσωτερικών η Τασούλα ζήτησε από τους Γερμανούς να τον βοηθήσουν να πάει στην Γερμανία.[...]έτσι ο Ταβουλάρης έφυγε για την Βιέννη την Παρασκευή 14 Ιουλίου(αποφάσισαν την Αυστρία τελικά οι Γερμανοί). Αυτό όμως δεν πρέπει να μας ανησυχεί. Οπουδήποτε και αν βρίσκεται είτε αυτός είτε οι άλλοι δοσίλογοι του ηθικού καθαρισμού δεν θα ξεφύγουν την Νέμεσι. Όλοι οι προδότες θα πληρώσουν-και γρήγορα μάλιστα»⁴².

⁴¹ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 12 Ιουνίου 1944, σελ. 4.

⁴² Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 25 Ιουλίου 1944, σελ. 3.

Εκτός όμως από την περίπτωση Ταβουλάρη η εφημερίδα ασχολήθηκε και με αυτή της φυγής Τσιρονίκου. Και τα δυο στελέχη της κυβέρνησης θα συνέχιζαν τον δοσιλογικό τους ρόλο και μετά την φυγή τους από την Ελλάδα. Η φυγή Τσιρονίκου μέσα από την εφημερίδα: *«Την ώρα που τυπωνόμαστε εγνώσθη ότι ο αντιπρόεδρος της «Κυβερνήσεως» Ράλλη, Έκτωρ Τσιρονίκος ετοιμάζεται να δραμευτεύσει αεροπορικώς για την Γερμανία με την οικογένειά του. Η διαρροή των προδοτών άρχισε...Μόλις πληροφορήθηκε την επικείμενη «λιποταξία» του συνεργάτη του ο Ράλλης εξεμάνη και συγκάλεσε υπουργικό συμβούλιο που συνεδριάζει εν' όψει σημαντικών γεγονότων»⁴³. Ακόμη: «Το «Ελληνικόν Αίμα», ασχολήθηκε ήδη με το ταξίδι του Τσιρονίκου στο εξωτερικό και για την καινούρια εθνοσωτήρια προσπάθεια του Έκτορος. Το ταξίδι αυτό ο Γιάννης Ράλλης το χαρακτηρίζει ως «αθλίαν λιποταξίαν»: Ο Τσιρονίκος, βρυχάται ο ψευτοπρωθυπουργός, εμφανίζεται ως ενδιαφερόμενος δήθεν για την Ελλάδα ενώ στην πραγματικότητα προσπαθεί απλά να σώση το τομάρι του»⁴⁴.*

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να αναφερθεί ο ρόλος των Ταβουλάρη και Τσιρονίκου μετά την φυγή τους από την Ελλάδα. Με την Ελλάδα να βαίνει προς την απελευθέρωση και τους Γερμανούς να αρχίζουν να ετοιμάζουν την μεγάλη φυγή τους, τα στελέχη του κατοχικού καθεστώτος άρχισαν είτε να εξαφανίζονται είτε να πουλούν εκδούλευση σε αυτούς που λίγο καιρό πριν κυνηγούσαν και εκτελούσαν. Υπήρχαν όμως και ορισμένοι «φανατικοί» με τα προνόμια που τους είχε επιφέρει η κατοχική κατάσταση, έτσι με την σταδιακή αποχώρηση των Γερμανών άρχισαν και αυτοί να τους ακολουθούν προς την Γερμανία. Αυτοί ήταν ο δεύτερος κατοχικός πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, ο Υπουργός Εργασίας Αναστάσιος Ταβουλάρης και ο Υπουργός Οικονομικών Έκτωρ Τσιρονίκος(και οι δυο επί ημερών Ράλλη στην «εξουσία»). Τα στελέχη αυτά δημιούργησαν στην Αυστρία ένα «κυβερνητικό σχήμα», την Ελληνική Εθνική Επιτροπή, που συνέχιζε να εκπροσωπεί το κατοχικό καθεστώς στο όνομα μιας μη κατεχόμενης πλέον χώρας. Η επιτροπή αυτή είχε και ένοπλες δυνάμεις. Αρχηγός αυτών των δυνάμεων ήταν ο συνταγματάρχης Πούλος και στόχος τους η χωρίς όρια και όρους καταστολή. Τελικά

⁴³ Τελευταία ώρα, *Ελληνικόν Αίμα*, 30 Αυγούστου 1944, σελ. 4.

⁴⁴ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Σεπτεμβρίου 1944, σελ. 4.

τα μέλη της «κυβέρνησης» και ο Πούλος συνελήφθησαν τον Απρίλιο του 1945 από τους Αμερικανούς⁴⁵.

Στην Ελλάδα η όμως η κυβέρνηση Ράλλη παρέμενε στην «εξουσία» παρόλες τις φυγές στελεχών της στο εξωτερικό ή τις συμπράξεις με άλλα μέλη της εξόριστης κυβέρνησης. Για την εφημερίδα όμως αυτή της η παραμονή είναι αρνητικό στοιχείο και το καταγγέλλει μέσα από τα φύλλα της: «[...]Οι κουίσιλινγκ της ψευτοκυβέρνησης Ράλλη, περνούν χαριτωμένες μέρες. Οι περισσότεροι των εκάστοτε «υπουργών» των ψευτοκυβερνήσεων Τσολάκογλου, Λογοθετόπουλου, Ράλλη- εκτός από τους Γκοτζαμάνη, Ταβουλάρη και Τσιρονίκον που έσπευσαν να το σκάσουν εγκαίρως- βρίσκονται ακόμα στην Ελλάδα και περιμένουν την τύχη που τους αξίζει»⁴⁶.

Τις επόμενες ημέρες η εφημερίδα θα απασχολούνταν με την προπαγάνδα της για άμεση και παραδειγματική τιμωρία των δοσίλογων της κατοχικής περιόδου. Όμως εκτός από το πολιτικό σκέλος του δοσιλογισμού υπάρχει και το κοινωνικό επίπεδο του δοσιλογισμού. Πως δηλαδή μέλη του πληθυσμού χωρίς κάποια πολιτική βάση εξυπηρέτησαν τα γερμανικά συμφέροντα αλλά και τις αξιώσεις που προέβαλαν οι κατοχικές κυβερνήσεις. Ο δοσιλογισμός υπήρξε ένα πολύ οργανωμένο φαινόμενο, το οποίο δεν είχε μόνο πολιτικές εκφάνσεις αλλά και κοινωνικές. Άλλωστε ο κινητήριος μοχλός του δοσιλογισμού σε ένα υπό κατοχή κράτος υπήρξε ο ίδιος ο πληθυσμός αυτού του κράτους και όχι μόνο οι αρχές εξουσίας του.

Ε) Ο δοσιλογισμός μέσα από τα κοινωνικά στρώματα-Η στάση της εφημερίδας

Από τις πρώτες μέρες λειτουργίας της η εφημερίδα προέβη σε μια άτυπη διπλή κατηγοριοποίηση των φορέων του δοσιλογισμού. Φυσικά για το ύφος και τον χαρακτήρα της εφημερίδας αυτή η κατηγοριοποίηση έγκειτο στα πλαίσια των

---

⁴⁵ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι Κατοχικές κυβερνήσεις. Οι διαχειριστές μιας ανέφικτης νομιμότητας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, σελ. 73-74.

⁴⁶ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 29 Σεπτεμβρίου 1944, σελ. 2-3.

πολιτικών προδοτών και των κοινωνικών ομάδων-προδοτών. Παρόλη την διαφορά στον χαρακτηρισμό του αντικειμένου μελέτης για τον ερευνητή η μελέτη παραμένει η ίδια. Εκτός λοιπόν από τους πολιτικούς φορείς του δοσιλογισμού η εφημερίδα προέβη στην στοχοποίηση και ορισμένων μελών της ελληνικής κοινωνίας, οι οποίοι δρούσαν εις βάρος του ελληνικού λαού και προς όφελος τόσο των ιδίων όσο και των αρχών κατοχής. Αυτή η στοχοποίηση γινόταν ενίοτε ονομαστικά όπως δηλαδή συνέβαινε με τα μέλη της εκάστοτε κυβέρνησης είτε στα πλαίσια ενός γενικότερου συνόλου όπως για παράδειγμα οι μαυραγορίτες.

Από την πρώτη ημέρα λειτουργίας της λοιπόν η εφημερίδα προέβη στην παράθεση μιας στήλης, στην οποία βρίσκονταν ορισμένα ονόματα επιφανών ανθρώπων της εποχής και τους οποίους κατηγορούσε η εφημερίδα για συνεργασία με τον κατακτητή. Ο τίτλος της στήλης ήταν «*μαύρος πίνακας με φάτσες προδοτών*» και περιελάμβανε τρεις επιφανείς άνδρες, τον Κωνσταντίνο Κωπτάκη Πολιτικό Μηχανικό, τον ιατρό Ευάγγελο Βιδάλη και τους αδερφούς Φραγκόπουλους, οι οποίοι ασχολούνταν με τις μεταφορές διαφόρων ειδών στα νησιά του Αιγαίου. Αυτούς λοιπόν η εφημερίδα τους παραθέτει ως συνεργάτες των γερμανών από τους οποίους είχαν κερδίσει εκατομμύρια από την «συνεργασία» τους. Στο τέλος της στήλης η εφημερίδα καλεί τον κόσμο να: «*Περιποιηθήτε τους τηλεφωνικώς και με ανώνυμα γράμματα*»⁴⁷.

Φυσικά η ενασχόληση της εφημερίδας με τους συγκεκριμένους οικονομικούς δοσίλογους δεν σταμάτησε σε μια απλή αναφορά. Έτσι λίγες μέρες αργότερα όταν ο Κωνσταντίνος Κωπτάκης προσπάθησε με μια ανακοίνωση να ανασκευάσει όλα αυτά που τον κατηγορούσαν με την απαρίθμηση των έργων που είχε αναλάβει και είχε περατώσει, η εφημερίδα δεν άργησε να λάβει θέση: «*Με αφορμή μια ανακοίνωση που εξέδωσε ο Κωπτάκης, το Ελληνικόν Αίμα τοποθετεί την ανακοίνωση του και προβαίνει στην ακόλουθη απάντηση: «Οι αναγνώστες του πρώτου μας φύλλου ασφαλώς κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται. Στη στήλη φάτσες προδοτών απεκαλύπταμε την προδοτικήν στάσην του άνωθεν μηχανικού Κ. Κωπτάκη, που*

---

⁴⁷ Μαύρος πίνακας με φάτσες προδοτών, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιουνίου 1942, σελ. 4.

αφού εκέρδισε εκατοντάδες εκατομμύρια στα οχυρωματικά έργα της Μακεδονίας και της Θράκης, εφίλοδόγησε να κερδίση δισεκατομμύρια φτιάχνοντας αεροδρόμια και στρατιωτικούς δρόμους για τους Γερμανούς. Είμεθα εις θέσιν να γνωρίζουμε ότι το δημοσίευμα μας , όπου γίνονταν τα αποκαλυπτήρια του έπεσε στα χέρια του Κωττάκη, ο οποίος τα χρειάστηκε, αντιληφθείς ότι ο δύσμοιρος τούτος λαός δεν ξεγελιέται, δεν λησμονεί, δεν αγνοεί τίποτε και περιμένει απλώς την ώρα του, ώρα που ο καθένας θα πληρωθή σύμφωνα με τα έργα του. Ο Κωττάκης είναι κουτοπόνηρος και προσπαθεί τώρα να θολώσει τα νερά. Σαν όλους τους προδότες του φυράματός του προσπαθεί με την παραπάνω ανακοίνωση κι άλλες παρόμοιες ενέργειες να δημιουργήσει ένα άλλοθι και να κρατήσει πισινή. Τον ειδοποιούμε ότι το κόλπο δεν θα πιάση. Θα λογοδοτήσει μια μέρα.[...] ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΟΥΣ ΒΓΑΛΟΥΜΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΙΔΕΑ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΡΥΠΩΣΗ Ο ΦΟΒΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥΣ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ ΟΙ ΠΡΟΔΟΤΕΣ ΟΤΙ Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΔΕΝ ΑΠΟΔΙΔΕΙ»⁴⁸.

Και με αυτή την ανακοίνωση ουσιαστικά θέτει τις βάσεις σχετικά με την στάση που επρόκειτο να έχει η εφημερίδα ως προς τα μέλη της κοινωνίας που συνεργάζονταν είτε με τον κατακτητή είτε με τις κατοχικές κυβερνήσεις. Με αυτές λοιπόν τις βάσεις προβαίνει στην αμέσως επόμενη έκδοσή της και πιο συγκεκριμένα στο πρωτοσέλιδο(δείγμα της σημασίας του άρθρου) να τονίσει τις θέσεις της απέναντι στο ζήτημα του δοσιλογισμού ασχέτως αν δεν το ορίζει με αυτό τον τρόπο: «Εκτός από την επίσημη προπαγάνδα του ο χιτλερισμός έχει εφεύρει και χρησιμοποιεί ευρύτατα ένα άλλο σύστημα, που αποκαλεί την «προπαγάνδα του ψιθυρού». Ορισμένα συνθήματα ρίχνονται κάθε τόσο από το κέντρο και ψιθυριστά διαδίδονται από τους χιτλερικούς πράκτορες. Το σύστημα αυτό εφαρμόζεται και στην Ελλάδα, όπου δυστυχώς χωρίς να το καταλάβουν, μερικοί επιπόλαιοι Έλληνες γίνονται όργανα του. Κύριος σκοπός της προπαγάνδας αυτής εδώ είναι να κλονίση την εμπιστοσύνη μας στον ίδιο τον εαυτό μας , στην εθνική μας συνοχή, στην δύναμη της φυλής μας[...] Δεν υπάρχει πιο άτιμη και πιο ανόητη συκοφαντία από αυτήν. Δεν υπάρχει πιο ιερό καθήκον για κάθε Έλληνα παρά να αντιδράση σε αυτή τη συκοφαντία[...] Ο μαυραγοριτισμός είναι εφεύρεση και εισαγωγικό προϊόν των

---

⁴⁸ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Αυγούστου 1942, σελ. 2.

κατακτητών μας [...] ο μικρός Έλληνα μαυραγορίτης, που πουλάει δέκα είκοσι οκάδες καλαμπόκι και κάνα τενεκέ λάδι για να κερδίσει μερικά χιλιάρικά, βέβαια δεν είναι ένοχος για την μεγάλη ακρίβεια της ζωής[...]Όσο για τις ανώτερες τάξεις μας υπάρχουν πολλοί μεταξύ αυτών που εξέχασαν ότι είναι Έλληνες. Όσοι συνεργάζονται με την προδοτική Κυβέρνηση Τσογλάνογλου, Γκοτζαμάνωφ και φον Λογκοθετόπουλο, όσοι κάνουν δουλειές με τους Γερμανούς, όσοι δέχονται να έρθουν σε επαφή είτε με τους πρώτους είτε με τους δεύτερους, ανήκουν στο απόστημα αυτό που δημιουργήθηκε μοιραία πάνω στο ελληνικό σώμα, που απορροφά όλα τα νοσηρά στοιχεία του σώματος αυτού και που θα κοπή αύριο ευκολότερα με μια και μόνη εγχείρησι για να αφήσει αμόλυντο όλο το άλλο υγιές σώμα[...]»⁴⁹.

Με αυτό το άρθρο η εφημερίδα θέτει ορισμένα σημαντικά ζητήματα ενώπιον του ελληνικού λαού. Το πρώτο ζήτημα είναι η προσοχή στην γερμανική προπαγάνδα, η οποία είχε ως στόχο να πλήξει την εθνική συνοχή των Ελλήνων και την στάση που επέδειξαν τις πρώτες ημέρες του πολέμου με την στάση τους στο αλβανικό μέτωπο και στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Γίνεται δηλαδή μια επίκληση από την εφημερίδα στο «μεγαλείο» πολιτισμού και σθένους που επέδειξαν οι Έλληνες στις πολεμικές γραμμές πριν τους φέρουν προ τετελεσμένου οι τότε συνεργασθέντες. Το δεύτερο ζήτημα ήταν ο μαυραγοριτισμός, τον οποίο πάλι χρησιμοποιεί στα πλαίσια της «εθνικής ομοψυχίας». Πιο συγκεκριμένα, για την εφημερίδα ο ελληνικός λαός δεν έπρεπε να προσέξει τον «μικρό» μαυραγορίτη που προσπαθούσε να βγάλει τα προς το ζην αλλά τους «μεγάλους» μαυραγορίτες, οι οποίοι βρισκόντουσαν σε άμεση συνεργασία με τον κατακτητή και την κατοχική κυβέρνηση και είχαν οδηγήσει την χώρα στο οικονομικό αδιέξοδο. Το τελευταίο ζήτημα είναι η πλήρης απαξίωση του τότε «καθεστώτος» και της κυβέρνησης Τσολάκογλου και η προβολή της εξόριστης κυβέρνησης και η συνέχεια του πολέμου στην Αίγυπτο. Μέσα από αυτά τα τρία ζητήματα προκύπτει ένα συμπέρασμα: η εφημερίδα προσπάθησε από την πρώτη στιγμή να θέσει μια δυνατή προπαγάνδα σε λειτουργία και η οποία θα είχε διττό χαρακτήρα. Αφενός να συσπειρώσει τον ελληνικό λαό απέναντι σε έναν

---

⁴⁹ Η μεγάλη φυλή, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Σεπτεμβρίου 1942, σελ. 1.

κοινό εχθρό και αφετέρου να αντιπαρέλθει της γερμανική-κυβερνητική προπαγάνδα που προσπαθούσε να επιβληθεί από τους κρατικούς φορείς.

1) Η Εθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση (ΕΣΠΟ)

Έτσι λοιπόν αρχίζει η εφημερίδα να στοχοποιεί κάποιους φορείς της γερμανικής ιδεολογίας και προπαγάνδας με κύριο στόχο της την Ελληνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση(ΕΣΠΟ). Η ΕΣΠΟ ήταν μια από τις πιο γνωστές γερμανόφιλες οργανώσεις της Κατοχής και πρώτος αρχηγός της, ο οποίος της ίδρυσε με άλλους ομοϊδεάτες του παράλληλα με την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα, ήταν ο γιατρός Γεώργιος Βλαβιανός. Οι Γερμανοί αναγνώρισαν αμέσως την οργάνωση, τη χρηματοδότησαν και της έδωσαν ένα τετραώροφο κτίριο κοντά στην Ομόνοια για να στεγάσει τα γραφεία της. Οι δραστηριότητες της ΕΣΠΟ επεκτάθηκαν σε πολλούς τομείς. Εκτός από την προπαγάνδα και την πολιτική διαφώτιση που ανέλαβε ο γιατρός Στεροδήμας, η οργάνωση διατηρούσε και αθλητικό, λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό τμήμα. Βασικός στόχος της οργάνωσης ήταν να αποτελέσει το φυτώριο του εθνικοσοσιαλισμού για τους Έλληνες ομοϊδεάτες και να συμμετέχει στο βαθμό που αυτό ήταν δυνατό στην διακυβέρνηση της χώρας με τοποθέτηση μελών της σε κυβερνητικές θέσεις. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβη από τους Γερμανούς, οι οποίοι σε όλη την διάρκεια του πολέμου ήταν επιφυλακτικοί απέναντι σε ομάδες που χαρακτηρίζονταν από κοινή ιδεολογία. Η μοναδική ουσιαστικά θέση που πήρε μέλος της ΕΣΠΟ ήταν ότι ο Βλαβιανός διορίστηκε πρόεδρος της κοινότητας της Κηφισιάς⁵⁰.

Τον Φεβρουάριο του 1942 παρατηρήθηκαν κάποιες εσωτερικές διαμάχες στην οργάνωση μεταξύ των γερμανόφιλων και των ιταλόφιλων μελών της. Το αποτέλεσμα ήταν η παραίτηση του Βλαβιανού και η αντικατάσταση του από τον Στεροδήμα. Με την αλλαγή ηγεσίας έγινε μια συντονισμένη προσπάθεια από την ΕΣΠΟ να δημιουργήσει μια ελληνική λεγεώνα, η οποία αποστελλόταν μαζί με

---

⁵⁰ Χονδροματίδης Γιώργος, *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Κατοχής, 1941-1944*, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, 2001, σελ. 64.

άλλους Ευρωπαίους εθελοντές στο Ανατολικό μέτωπο. Η προπαγάνδα της οργάνωσης έφερε στην αρχή κάποια αποτελέσματα και η γερμανική ηγεσία είχε αποφασίσει την δημιουργία ενός τέτοιου σώματος, κάτι όμως που βρήκε αντίθετους τους Ιταλούς και έτσι το όλο εγχείρημα απέτυχε. Η δράση της ΕΣΠΟ συνεχίστηκε και μετά την ανατίναξη των γραφείων της από την ΠΕΑΝ. Το αποτέλεσμα της έκρηξης ήταν να βρουν τον θάνατο 43 Γερμανοί και 29 μέλη της ΕΣΠΟ ενώ τραυματίστηκαν περίπου άλλοι τόσοι Εσπίτες. Ανάμεσα στους τραυματίες ήταν και ο αρχηγός της οργάνωσης Στεροδήμας, ο οποίος λίγες μέρες αργότερα πέθανε υποκύπτοντας στα τραύματά του⁵¹.

Μετά την ανατίναξη νέος αρχηγός της ΕΣΠΟ αναδείχτηκε ο αντισιωνιστής και φιλόσοφος Αριστείδης Ανδρόνικος. Ο Ανδρόνικος λίγο πριν την αναχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα μετέβη μαζί με αρκετούς γερμανόφιλους στην Βιέννη, όπου συμμετείχε στην «εξόριστη» κυβέρνηση Τσιρονίκου αναλαμβάνοντας με τον Κωνσταντίνο Σκανδάλη το «Υπουργείο Διαφώτισης και Προπαγάνδας». Αρκετά μέλη της συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν σε δίκη χωρίς όμως κάποιος από αυτούς να οδηγηθεί τις φυλακές⁵².

Αυτή λοιπόν η δράση της οργάνωσης την έφερε στο στόχαστρο της εφημερίδας, καθώς ήταν και από τις οργανώσεις που απασχολούσαν μερίδα του πληθυσμού και που όπως ήδη αναφέρθη προσπαθούσαν να εξαπλώσουν την δράση τους. Αυτό για την εφημερίδα και την προπαγάνδα την οποία ασκούσε ήταν κάτι το μη αποδεκτό, γεγονός που μαρτυρείται από τις αναφορές στην ΕΣΠΟ: *«Θα είδατε βέβαια στους τοίχους των Αθηνών κάτι σαχλά και προδοτικά τοιχοκολλήματα που βρίζουν την Ελλάδα και την Βρετανία και εξυμνούν τους τυράννους μας και υπογράφονται με τα μυστηριώδη αυτά αρχικά. Το Ελληνικό χιούμορ έδωσε και πάλι την εξήγησι των μυστηριωδών αυτών αρχικών: «Ένωσις σεσημασμένων π..... της Ομόνοιας». Είναι όμως ανάγκη να σας δώσουμε μερικές συμπληρωματικές πληροφορίες. Επί κεφαλής της Ενώσεως αυτής, που έχει σαφείς λωποδυτικούς σκοπούς, είναι κάποιος Γώγος από την Μακεδονία, συμπατριώτης και φίλος του Γκοτζαμάνωφ, που έζησε πολλά*

---

⁵¹ Ο.π., σελ. 65.

⁵² Ο.π., σελ. 66.

χρόνια στην Γερμανία. Η ένωση έχει τα γραφεία της στην οδό Πατησίων προστατευόμενα από μια Γερμανική, μια Ιταλική και μια Ιαπωνική σημαία, δίπλα στις οποίες μολύνεται και μια δυστυχημένη γαλανόλευκη. Οι επιχειρήσεις της Εταιρείας άρχισαν με την απόπειρα εκβιασμού εναντίον άτυχων Ισραηλιτών συμπατριωτών μας από τους οποίους οι λεβέντες αυτοί εξήτησαν 8 εκατομμύρια δραχμές για τα πρώτα έξοδα της εγκαταστάσεως και των γραφείων των. Επειδή οι Ισραηλίται δεν υπέκυψαν στον εκβιασμό οι επιχειρηματίαι του Γώγου επήγαν ένα βράδυ υπό την προστασία τριών Γερμανών και έσπασαν τα τζάμια και τα αντικείμενα λατρείας στην συναγωγή των Αθηνών. Οι Ιταλοί εθύμωσαν με αυτό και η Ένωση προσπαθεί τώρα με τα τοιχοκολλημένα πορνογραφήματά της να επιτύχει την συμπάθεια των Γερμανών για να βγάλει μερικά λεπτά επειδή η επιχείρησις δεν πήγε καλά ως τώρα»⁵³.

Άλλες αναφορές της τις επόμενες ημέρες με αφορμή την ανατίναξη των γραφείων της οργάνωσης: «Η προδοτική οργάνωσις κατασκεύασμα των Γερμανών ΕΣΠΟ-Ελληνική Σοσιαλιστική Πολιτική Οργάνωσις- εγεύθη το Σάββατον 22 Αυγούστου τα επίχειρα της εμφανίσεως της. Έλληνες πατριώτες έρριψαν εις τα επί της οδού Πατησίων γραφεία της αρκετά φυσίγγια δυναμίτιδος, τα οποία προκάλεσαν σοβαράς ζημίας. Οι προδόται της ΕΣΠΟ είνε κυριολεκτικώς τρομοκρατημένοι και τώρα κυττούν πως θα το στρίψουν»⁵⁴. Και συνεχίζει σε επόμενη έκδοσή της: «Ο πρόεδρος της ΕΣΠΟ ιατρός Στεροδήμος που πέθανε από τα εγκαύματα που έπαθε από την έκρηξη, ήταν αστυϊατρος στο τμήμα Ηθών που εξήταζε τις πόρνες. Απελύθη όμως κατόπιν καταγγελίας καθώς εξέδιδε ψευδή πιστοποιητικά υγείας των ασθενών κοινών γυναικών στις οποίες επιπροσθέτως πουλούσε, μέσα στο ιατρείο του λαχεία με λαχνούς, ψάθινα σαλονάκια, χρυσά ρολόγια, λυκόσκυλα κ.α. Προσφυγή του Συμβούλιο Επικρατείας απερρίφθη γιατί απεδείχθησαν αληθινές όλες οι κατηγορίες»⁵⁵. Και αναζωπυρώνει το ενδιαφέρον της επί των ημερών Ράλλη: «Η εγκληματική οργάνωσις ΕΣΠΟ, εγκατασταθείσα εις νέα γραφεία επί της οδού Παπαρρηγοπούλου-μετά την ανατίναξιν του επί της οδού Πατησίων Μεγάρου

⁵³ Ε.Σ.Π.Ο, *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Σεπτεμβρίου 1942, σελ. 1-2.

⁵⁴ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1942, σελ. 1.

⁵⁵ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Οκτωβρίου 1942, σελ. 3.

της- συνεχίζει την προδοτική δράση της. Ταυτοχρόνως όμως δια να προσελκύει θύματα εφαρμόζει το σύστημα της εξαγοράς των αφελών που παρασύρει εις τα δίχτυα της. Έτσι εις κάθε νεοεγγραφόμενον μέλος παρέχει αμέσως επίδομα τριακοσίων χιλιάδων δραχμών. Εννοείται ότι αρκετοί όχι τόσο αφελείς- το αντίθετον μάλιστα- έσπευσαν να οικονομηθούν το τρακοσάρι»⁵⁶.

Από αυτές τις αναφορές της εφημερίδας προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα. Αφενός ότι αποκαλύπτει τον αντισημιτισμό της ΕΣΠΟ καθώς και την άμεση εξάρτησή της από την γερμανική ηγεσία. Ως προς το θέμα των κατηγοριών προς τον Στεροδήμα, ήταν στα πλαίσια της μείωσης του κύρους και της γενικότερης απαξίωσης του ατόμου ακόμη και μετά τον θάνατό του. Για την εφημερίδα οργανώσεις σαν την ΕΣΠΟ υπήρξαν τα χειρότερα μιάσματα της ελληνικής κοινωνίας και κυρίως προς αυτούς στρεφόταν η προπαγάνδα της.

II)Εθνική Ένωση Ελλάδος(ΕΕΕ)

Τα Τρία Έψιλον, όπως λεγόταν χαρακτηριστικά η οργάνωση, εμφανίστηκαν στη Θεσσαλονίκη το 1927 με στόχο την “άμυνα του Έθνους” απέναντι στον κομμουνισμό και σε όλα εκείνα τα αλλότρια ρεύματα στα οποία χρέωναν την ευθύνη για την οικονομική και την ηθική κρίση που μάστιζε την ελληνική κοινωνία. Από ορισμένες πλευρές υποστηρίζεται ότι στην πραγματικότητα είχε ιδρυθεί το 1924 και για τρία χρόνια λειτουργούσε ως μυστική οργάνωση με καθαρά εθνικό πρόγραμμα, ωστόσο αυτό δεν επιβεβαιώνεται από καμία αξιόπιστη πηγή. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχε έντονη η παρουσία του εβραϊκού στοιχείου (περίπου 60.000 Εβραίοι κατοικούσαν τότε στη συμπρωτεύουσα). Τα Τρία Έψιλον πήραν από την αρχή ξεκάθαρη αντισημιτική θέση που τη συνδύαζαν με τον αντικοινοβουλευτισμό και τον αντικομμουνισμό. Στους βασικούς ακόμα εχθρούς συγκαταλεγόταν ο ταξικός συνδικαλισμός και τα υπάρχοντα κόμματα. Μέλη μπορούσαν να γίνουν μόνο όσοι ήταν χριστιανοί και πολίτες ελληνικής καταγωγής, επομένως αποκλείονταν οι ετερόθρησκοι πολίτες ή όσοι αυτοπροσδιορίζονταν σε διαφορετική εθνική ή

---

⁵⁶ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 31 Μαΐου 1943, σελ. 4.

εθνοτική ομάδα και κυρίως οι πολυάριθμοι Εβραίοι που όπως ήδη παρουσιάστηκε ήταν πολυάριθμοι στην Θεσσαλονίκη⁵⁷. Αρχηγός της οργάνωσης ήταν ο έμπορος Γεώργιος Κοσμίδης, με γραμματέα τον τραπεζικό Δ. Χαριτόπουλο. Οι “Τριεψιλίτες”, όπως αυτοαποκαλούνταν τα μέλη της ΕΕΕ, είχαν υιοθετήσει ως έμβλημα τον δικέφαλο αετό και οραματίζονταν την αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Φορούσαν κίτρινα πουκάμισα και μαύρες μπότες για να τονίσουν τη βυζαντινοελληνική προέλευση, χαλύβδινα κράνη και κρατούσαν κλομπ, ενώ πίστευαν στην ανωτερότητα και την καθαρότητα της ελληνικής φυλής. Τα περισσότερα μέλη της οργάνωσης ήταν νεαρής ηλικίας και προέρχονταν στην πλειονότητα τους από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα διαφορετικών πολιτικών αντιλήψεων, τα οποία είχαν στερηθεί σε μεγάλο βαθμό οποιαδήποτε μορφή κρατικής πρόνοιας από τη σχεδόν ανύπαρκτη της ελληνικής μεσοπολεμικής πολιτείας.

Η δράση της ΕΕΕ έλαβε κυρίως χώρα κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου και κύριοι στόχοι της ήταν οι κομμουνιστές και οι εβραίοι. Για λόγους συντομίας η μελέτη θα περιοριστεί στην παρουσία της ΕΕΕ τα χρόνια της Κατοχής όταν και ανασυντάχθηκε μετά την προσωρινή διακοπή στην δράση της που συντελέστηκε στα χρόνια της δικτατορίας Μεταξά. Οι λόγοι γι’ αυτήν την διακοπή ήταν μάλλον οικονομικοί. Το καλοκαίρι λοιπόν του 1941 ανασυστάθηκε στην Αθήνα με την συγκατάθεση των Γερμανών η παλιά αντισημιτική οργάνωση ΕΕΕ. Η αναγεννημένη ομάδα των ΕΕΕ αποτελείτο από τον δικηγόρο Κωνσταντίνο Γούλα από την Θεσσαλονίκη, τον συνταγματάρχη Γρηγοράκη, τον υιό Κοσμίδη, τον Βασίλειο Σκάνδαλη, αδελφό του Κωνσταντίνου Σκάνδαλη και διευθυντή των ελληνόφωνων εκπομπών του ραδιοφώνου και τον Γεώργιο Αρβανιτάκη, παλαιό κομμουνιστή και «αναβαπτισμένο» συνδικαλιστή της 4^{ης} Αυγούστου⁵⁸.

Για τους δυο σκληροπυρηνικούς Βορειοελλαδίτες, Κοσμίδη και Γούλα, ο αντιεβραϊσμός ήταν ζήτημα όχι μόνο πολιτικής αλλά κοσμοθεωρίας, ενώ

⁵⁷ Ράγκος Γιάννης, «Εθνική Ένωση Ελλάς» στο *Περιοδικό Ιστορία*, Αθήνα, 2012, σελ. 14-15.

⁵⁸ Χονδροματίδης Γιώργος, *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Κατοχής, 1941-1944*, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, 2001, σελ. 80.

προέβαλαν στον καταστατικό των ΕΕΕ την Αρχή του Αρχηγού. Το κίνημα ευελπιστούσε όπως και η ΕΣΠΟ να αποτελέσει έναν εθνικοσοσιαλιστικό προμαχώνα από όπου θα επιλέγονταν τα καλύτερα και ικανότερα στελέχη για να αναλάβουν κυβερνητικές θέσεις. Υπεύθυνοι για την καθοδήγηση των νέων μελών ήταν οι Αρβανιτάκης, Πανταζής, Χ. Λάμπρου και Χρ. Στάγκος. Εφημολογείτο όμως ότι πίσω από τα κατοχικά ΕΕΕ κρύβονταν ο στρατηγός Μπάκος και ο υπασπιστής του Βουδικλάρης. Σταδιακά με την χρηματοδότηση των Γερμανών και την κατάλληλη προπαγάνδα η ΕΕΕ απέκτησε κάποια απήχηση και μερικές εκατοντάδες νέα μέλη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Θεσσαλίας όπου τα ΕΕΕ το καλοκαίρι του 1944 αριθμούσαν 800 στελέχη υπό τις οδηγίες του αντισυνταγματάρχη Χρυσοχοΐδη με στόχο την αντιμετώπιση του ΕΑΜ. Το ισχυρότερο πλήγμα που δέχθηκε η οργάνωση τα χρόνια της Κατοχής ήταν η δολοφονία του Βασίλη Σκάνδαλη από μέλη της ΟΠΛΑ. Η ενέργεια αυτή έφερε μια σειρά από αποχωρήσεις στους κόλπους της οργάνωσης με τους πιο αδιάλλακτους όμως να παραμένουν στους κόλπους της και στον «εθνικό τους αγώνα» και μετά την φυγή των Γερμανών όταν και μετέβησαν στην Βόρεια Ελλάδα⁵⁹.

Η εφημερίδα λοιπόν αρχίζει να στοχοποιεί την οργάνωση τον Δεκέμβριο του 1943. Η πρώτη της αναφορά θα είναι ιδιαίτερα μακροσκελής και θα απασχοληθεί με την δράση των ΕΕΕ. Πιο συγκεκριμένα: *«Τώρα τελευταία οι τοίχοι των Αθηνών είχαν γεμίσει από κάτι λιγόλογες προκηρύξεις με τα στοιχεία ΕΕΕ και που περιλάμβαναν διάφορα δήθεν πατριωτικά συνθήματα. Το γεγονός και μόνο, ότι τα συνθήματα αυτά τοιχοκολλούνται μέρα μεσημέρι και γίνονται ανεκτά από την Γκεστάπο, αποκαλύπτει στον ελληνικό λαό τον εμπνευστή της απάντησης αυτής.[...] Είναι αλήθεια ότι τον τελευταίο καιρό η Γερμανική προπαγάνδα στην Ελλάδα έχει αλλάξει τελείως την τακτική της.[...] Όσο για τα άλλα συνθήματα, αυτά εμφανίζονται σαν να προέρχονται από μια πατριωτική οργάνωση υπό τα στοιχεία «ΕΕΕ». Σ' ένα από τα συνθήματα διατυπώνεται το εξής ολιγόλογο ερώτημα προς τον λαό: «Οι υπεύθυνοι πολιτικού άνδρες και στρατηγοί, να μας πουν καθαρά που πάμε και τι κάνουμε. Ξέρουμε πότε και πως θα τελειώσει αυτός ο πόλεμος για την Ελλάδα; ΕΕΕ». Ένα*

---

⁵⁹ Ο.π., σελ. 81.

τέτοιο ερώτημα μόνο σε γερμανικά κεφάλια και σε Έλληνες που σκέφτονται γερμανικά θα είναι δυνατόν να τίθεται. Τα τρία αυτά ΕΕΕ αν είχαν ελληνική ψυχή και ζούσαν την σκλαβιά της πατρίδος μας, δεν θα περίμεναν να περάσουν τρία χρόνια μαύρης δουλείας για να ξυπνήσουν σήμερα και να προσπαθούν να προσανατολισθούν στις ελληνικές επιδιώξεις που έχουν τεθή ξεκάθαρα από το έθνος μας από την πρώτη μέρα που πήρε μέρος στον παγκόσμιο αυτό πόλεμο.

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα των «ύποπτων πατριωτών» που ζουν κοντά στο κατασκευάσμα της ψευτικοκυβερνήσεως Ράλλη- Ταβουλάρη-Τσιρονίκου, έχει δοθή από χρόνια τώρα προς τους κατακτητές μας και έχει γραφή με αίμα εκατομμυρίων Ελλήνων και με θυσίες αμέτρητες[...] Που ζούσατε κύριοι «ΕΕΕ» στα τρία αυτά χρόνια της σκλαβιάς μας; Δεν έφθασε μέχρι σε σας το αγκομαχητό και το μοιρολόι τόσων Ελλήνων που πέθαναν, που σκοτώθηκαν, που σφάχτηκαν απ' τους κατακτητές μας Ιταλούς, Γερμανούς και Βούλγαρους; Που βρισκόσασθε σεις και δεν ακούσατε την ηρωική κραυγή της νίκης των Αλβανικών βουνών; Δεν βρισκόσασθε και σεις μαζί μας να σκοντάψετε, τόσα χρόνια τώρα στα σακατεμένα ελληνόπουλα που σέρνονται τυφλά, κουλά, ανάπηρα, αδιάψευστες εικόνες της ηρωικής θέλησης του έθνους μας να κρατήσει της Ελληνική πατρίδα ελεύθερη;[...] Δεν θα περιμένουμε την απάντηση των άτιμων αυτών «πατριωτών» στα παραπάνω ερωτήματα, για να απαντήσουμε εμείς οι τίμιοι Έλληνες στο δικό τους ερώτημα. Ο ελληνικός λαός κύριοι ΕΕΕ, μαζί με τον στρατό του, που μάχεται στα συμμαχικά μέτωπα αδελφωμένος με τους στρατούς των συμμάχων εθνών και τους αντάρτες του των βουνών, είναι αποφασισμένος να συνεχίση τον πόλεμο για την απελευθέρωση της Πατρίδος του από την Γερμανική τυρρανία[...]»⁶⁰.

Και συνεχίζει την αναφορά τις και τους επόμενους μήνες με προσωπική επίθεση στον Γούλα, ένα από τους ιδρυτές των ΕΕΕ: «[...]Εν τω μεταξύ της ψευτοκυβερνητικής κρίσεως προσπαθούν να επωφεληθούν διάφοροι υποψήφιοι κουίσλινγκ, επί κεφαλής των οποίων βρίσκεται ο γνωστός εκ Θεσσαλονίκης, Γούλας, «αιώνιος υποψήφιος ψευτοπρωθυπουργός». Ο Γούλας, όπως όλοι οι Έλληνες

---

⁶⁰ Απάντησις εις τα ΕΕΕ, Ελληνικόν Αίμα, 25 Δεκεμβρίου 1943, σελ. 3.

ξέρουν, είναι παληό όργανό της Γκεστάπο, εν συνεννοήσει δε με τους αρμόδιους Γερμανούς εγέμισε τους αθηναϊκούς δρόμους κατά τις τελευταίες μέρες με τα στοιχεία ΕΕΕ- Ένωσις Εξευτελισμένων Εθνοπροδοτών- ελπίζοντας πως έτσι δείχνοντας την δύναμη του θα εξασφαλίση ευκολώτερα την άνοδό του στην εξουσία. Αξίζει εν προκειμένω να σημειωθεί ότι τα στοιχεία ΕΕΕ γράφονται στους τοίχους όχι βέβαια την νύχτα και με χίλιες προφυλάξεις αλλά εν πλήρει μέρα και και υπό την καθοδήγηση της Γκεστάπο ή των SS»⁶¹.

III) Η στάση της εφημερίδας απέναντι στον Κομμουνισμό

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να παρουσιαστεί και η στάση της εφημερίδας απέναντι στον κομμουνισμό και στις αντιστασιακές οργανώσεις που δρούσαν κάτω από τις εντολές του ΚΚΕ, πάντα μέσα από το πρίσμα των δεδομένων και των αναγκών της περιόδου. Το ΕΑΜ, ο πολιτικός αντιστασιακός φορέας του ΚΚΕ, υπήρξε πόλος έλξης για μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού στα χρόνια της Κατοχής γεγονός που το καθιστά σημαντικό σημείο αναφοράς για την εφημερίδα αλλά και για τις δοσιλογικές οργανώσεις. Βάσει σύγχρονων μελετών η δυναμική του ΕΑΜ στα χρόνια πριν την Απελευθέρωση μπορεί να υπολογιστεί(εκλογικά) στο 60-70% του ενήλικου πληθυσμού γεγονός που καθιστά την παρουσία του στην μελέτη επιβεβλημένη⁶². Μπορεί το ΕΑΜ να μην ανήκε στο «δοσιλογικό άρμα» παρόλα αυτά η παρουσία του στα κατοχικά δρώμενα το καθιστά σημαντικό για την μελέτη της εφημερίδας εκείνη την εποχή.

---

⁶¹ Το χρονικό της σκλαβιάς, *Ελληνικόν Αίμα*, 8 Μαρτίου 1944, σελ. 3.

⁶² Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2000, σελ. 31.

Το Ελληνικόν Αίμα όπως έχει ήδη παρουσιαστεί δρούσε αφενός σε συνθήκες παρανομίας και αφετέρου συμβάδιζε δημοσιογραφικά- προπαγανδιστικά με τις εξελίξεις που λάμβαναν χώρα τόσο στο εσωτερικό όσο στο εξωτερικό σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Αυτός ο πρόλογος οφείλεται στη διάθεση για εξήγηση της στάσης της εφημερίδας απέναντι στο ΚΚΕ. Πιο συγκεκριμένα, όπως έχει διαφανεί και αναλυθεί η εφημερίδα δεν αποτέλεσε τόσο στην διάρκεια της Κατοχής όσο και στο μικρό διάστημα που συνέχισε να λειτουργεί μετά την απελευθέρωση, φιλικά προσκείμενη προς την Αριστερά και το ΚΚΕ. Όμως, στα πρώτα χρόνια της Κατοχής είναι φανερό η προσπάθεια της εφημερίδας να διατηρήσει τον αντιστασιακό αγώνα σε ένα πλαίσιο σύμπνοιας και ομόνοιας στοχοποιώντας συνεχώς και αδιαλείπτως τον εχθρό, τους Γερμανούς και τους δοσίλογους.

Έτσι λοιπόν, οι πρώτες ουσιαστικές αναφορές της εφημερίδας ως προς το ΚΚΕ και τις δυνάμεις του ΕΑΜ βρίσκονται σε αυτό το πλαίσιο, της ομοψυχίας όλως των Ελλήνων απέναντι στον κατακτητή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της στάσης της εφημερίδας είναι οι κάτωθι αναφορές το πρώτο διάστημα λειτουργίας της: «[...] Γιατί είναι υγιές και αμόλυντο το αληθινό ελληνικό σώμα. Γι' αυτό δεν πρέπει να έχουμε καμμιιά αμφιβολία. Μας το πιστοποιούν οι χιλιάδες των παιδιών μας, που πέρασαν με αφάνταστους κινδύνους και περιπέτειες στην Αίγυπτο για να συνεχίσουν τον αγώνα, ή που απέτυχαν σε αυτή την προσπάθεια, συνελήφθησαν και σαπίζουν σήμερα στις φυλακές. Μας το πιστοποιούν οι εκατοντάδες των αξιωματικών και των παλληκαριών μας που ανέβηκαν στα βουνά της Στερεάς, της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Κρήτης και βασανίζουν σήμερα χιλιάδες Ιταλούς και Γερμανούς. Μας το πιστοποιούν οι τριάντα περίπου χιλιάδες Ελλήνων και Ελληνίδων που έχουν συλληφθεί λόγω του πατριωτισμού των από τους κατακτητές μας και κρατούνται σήμερα στις φυλακές και τα δεκαπέντε στρατόπεδα συγκεντρώσεως[...]»⁶³. Και συνεχίζει στην ίδια έκδοση και στο ίδιο ύφος να συγκεκριμενοποιείται σχετικά με τις πρώτες έριδες που αρχίζουν να διαφαίνονται στο αντιστασιακό σώμα. Παρόλο που δεν τις κατονομάζει είναι φανερό η προσπάθεια εξομάλυνσης της έντασης και της αντιπαλότητας που έχει

---

⁶³ Η Μεγάλη Φυλή, *Ελληνικόν Αίμα*, 1^η Σεπτεμβρίου 1942, σελ.1.

δημιουργηθεί ανάμεσα στο ΕΑΜ και στον ΕΔΕΣ: «*Η ελληνική ιστορία μας διδάσκει ότι ένας υπήρξε πάντοτε δί' ημάς ο μέγας εθνικός κίνδυνος: ο Διχασμός. Τον διχασμό, λοιπόν, πρέπει όλοι να πολεμούμε και να πολεμήσουμε σαν τον πιο φοβερό μας εχθρό-όπως τον Γερμανό, τον Ιταλό, τον Βούλγαρο[...]*» Και κλείνει το συγκεκριμένο μήνυμα με ένα απόσπασμα από τα λεγόμενα του Αλέξανδρου Υψηλάντη στα χρόνια της ελληνικής Επανάστασης του 1821: «*Αγάπη, Ομόνοια, Ένωσις, Αδελφότης, Σύμπνοια*»⁶⁴.

Αυτές οι αναφορές της εφημερίδας έχουν αφενός την ανάγκη να δημιουργήσουν ένα κλίμα ομοψυχίας στους κόλπους της αντίστασης από την άλλη μεριά όμως με μια πιο προσεκτική ματιά ο ερευνητής διακρίνει σε ίσως μικρά σημεία σε αυτές τις δυο αναφορές την ανάγκη της εφημερίδας να περάσει στον αναγνώστη ότι όλος ο αντιστασιακός αγώνας βρίσκεται κάτω από την εποπτεία της νόμιμης κυβέρνησης του Καΐρου και κατ' επέκταση των Συμμάχων. Ίσως σε αυτό το σημείο να μην είναι τόσο διακριτή αυτή η στάση, στις επόμενες όμως αναφορές της η εφημερίδα θα προσπαθήσει να την καταστήσει σαφή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού η μεθεπόμενη έκδοση της εφημερίδας στις αρχές του Οκτώβρη του 1942: «*[...]Η ψυχική ενότης του λαού που τίποτε δεν την εκλόνισε άρχισε να διαλύει τις νεφελώδεις οπτασίες αυτών που φιλοδοξούν να γίνουν ηγέται του. Από παντού καταφθάνει το παρήγορο μήνυμα ότι θαίνουμε γοργά και στην ιδεολογική ενότητα. Και δεν χρειάζεται μεγάλη φιλοσοφία για να μαντεύσουμε σε ποιες στέρες βάσεις θα στηθή αυτή η ιδεολογική ενότης. Η δήλωσις του Ατλαντικού που προσεπικυρώνει την αρχήν της απόλυτης ελευθερίας κάθε λαού να ρυθμίση την τύχην του, οι σαφώς καθωρισμένες και καθορισθησόμενες προτιμήσεις της Αγγλίας, οι αλλεπάλληλες Αγγλοαμερικανικές διαβεβαιώσεις για μια δικαιότερη σοσιαλιστική οργάνωση της πολιτισμένης οικουμένης, η οριστική καταδίκη κάθε δικτατορίας, φασιστική ή αντιφασιστικής, πολιτικής ή στρατιωτικής, να το γενικό περίγραμμα που απαιτούν οι καινούριες συνθήκες και οι αυριανοί χρόνοι*»⁶⁵.

---

⁶⁴ Ο.π., σελ. 4.

⁶⁵ Το χρονικόν μιας νεκραναστάσεως, *Ελληνικόν Αίμα*, σελ. 1.

Η πρώτη αναφορά της εφημερίδας απέναντι στον σοσιαλισμό, όπως γινόταν αντιληπτός εκείνη την χρονική περίοδο, υπήρξε σε συνάρτηση με την αναγκαία και τετελεσμένη(για την εφημερίδα) παρουσία της Ελλάδος στο πλευρό των Αγγλοαμερικανικών δυνάμεων. Η αναφορά της όμως στον σοσιαλισμό θα συνεχιζόταν και πιο λεπτομερειακά στα πλαίσια ενός μηνύματος προς τον εξωτερικό (Ρωσία) και τον εσωτερικό εκφραστή(ΚΚΕ-ΕΑΜ). Πιο συγκεκριμένα: «Μαζύ μετά άλλα προβλήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα στις κρίσιμες αυτές στιγμές είναι και το πρόβλημα του κομμουνισμού. Όταν θα χτυπήσουν οι καμπάνες για να αναγγείλουν την ανακωχή ο κομμουνισμός θα πάρη την επαναστατική μορφή που πήρε στο τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου του 1914-1918;[...]Για να δώση κανείς μια απάντηση στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να έχη μαντικές ικανότητες. Ωστόσο μπορούμε ν' αντικρύσουμε το πρόβλημα του κομμουνισμού όχι μεμονωμένα, αφηρημένα ή προφητικά μα μέσα στην ιστορική του υπόσταση[...] Τώρα όμως η κατάσταση είναι κάπως διαφορετική απ' ότι ήταν στα 1917-18. Η Ρωσία, είτε το ήθελαν είτε δεν το ήθελαν οι σύντροφοί του Στάλιν, βρίσκεται στην ανάγκη να είναι σύμμαχος των Αγγλοσαξόνων κι ακόμη έχει χάσει την Ευρωπαϊκή περιοχή της και μαζί είδε να καταστρέφονται οι κυριότερες πόλεις της και τα σπουδαιότερα έργα της σοσιαλιστικής της ανοικοδόμησης. Αύριο μεθαύριο λοιπόν θα χρειασθή οικονομικά μέσα για επουλώση τις πληγές της, να ξαναδημιουργήση το σοσιαλιστικό πολιτισμό της, να οικοδομήση ότι έγινε από τον πόλεμο ερείπιο και στάχτη. Ποιος θα της δώση τα μέσα αυτά; Ασφαλώς όχι η Κίνα και η Αφρική αλλά οι Αγγλοσάξωνες. Άρα η Σοβιετική Ρωσία είναι υποχρεωμένη να συνεργασθή για πολλά χρόνια με τα αγγλοσαξωνικά κράτη. Αυτός ο λόγος θα κάμη αυτό το μεγάλο κράτος να περάσει στα δεξιά του κομμουνισμού.[...] Μικροκινήματα κομμουνιστικά μπορεί να ξεσπάσουν, μα αυτά θα αποτύχουν αν δεν έχουν μαζύ τους την μεγάλη μάζα των εργατών της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης.[...]την απάντηση θα μας την δώση η πράξη ύστερα από λίγο, όταν πια τα κανόνια δεν θα καταστρέφουν και τα αεροπλάνα δεν θα διασχίζουν τους αιθέρες σαν Ερίνυες. Ο σοσιαλισμός τότε θα φανή αν θα είναι άξιος του ονόματός του»⁶⁶.

---

⁶⁶ Ο Αυριανός σοσιαλισμός, *Ελληνικόν Αίμα*, 28Οκτωβρίου 1942 , σελ. 4.

Αν μη τι άλλο αυτό το άρθρο αποτελεί μια φανερή απόδειξη ότι η εφημερίδα κατατάσσει την Ελλάδα φανερά στην σφαίρα επιρροής της Δύσης και συγκεκριμένα της Αγγλίας και της Αμερικής. Το ύφος του άρθρου όμως, όπως και ολόκληρης της εφημερίδας, είναι προπαγανδιστικό. Δημιουργεί μια εικόνα στον αναγνώστη για την Ρωσία και την δυναμική της στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, η οποία δημιουργεί στον ερευνητή την εξής απορία: αν η εφημερίδα εσκεμμένα συγκαλύπτει και αλλοτριώνει την πραγματική κατάσταση της Ρωσίας και του κομμουνισμού γενικότερα ή απλώς βρίσκεται σε πλήρη άγνοια. Για την έκταση του γεγονότος, το επίπεδο των ιδρυτών της εφημερίδας και την στάση που θα ακολουθούσε η εφημερίδα βαδίζοντας προς το τέλος της Κατοχής, η σωστή απάντηση στο ερώτημα φαίνεται να είναι η πρώτη.

Αυτή εν πολλοίς ήταν η στάση της εφημερίδας στην πρώτη φάση της Κατοχής απέναντι στους φορείς και εκφραστές του Κομμουνισμού. Σε αυτό το σκέλος όπως γίνεται φανερό στον αναγνώστη απουσιάζει η εμπλοκή των δοσιλόγων. Αυτή η σύνδεση του Κομμουνισμού με τους συνεργασθέντες και τις δυνάμεις Κατοχής θα αρχίσει να υλοποιείται όσο βαδίζει η χώρα περισσότερο προς την μαζικοποίηση της αντίστασης και ακολούθως των πρακτικών που εφαρμόζονταν από τις αντιστασιακές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει η εφημερίδα σε μια από τις εκδόσεις της: *«Ταυτοχρόνως με την αντιμετώπισιν των γερμανοιταλών προσωρινών κατακτητών, οι Έλληνες πολεμισταί αντιμετωπίζουν σκληρά και τους, ελάχιστους ευτυχώς, προδότας τους οποίους και τιμωρούν παραδειγματικά- όπως αξίζει σε προδότας. Κατ' αυτόν τον τρόπον ετιμωρήθησαν σκληρότατα κάτοικοι τινές του χωριού Διλόφου, διότι παρέδωσαν εις τας αρχάς κατοχής πολεμικά είδη. Άλλη ομάς ανταρτών-μετά σχετικήν ενώπιον του Ελληνικού στρατοδικείου διαδικασίαν- εξετέλεσεν ένα ονόματι Ιατρίδην, διότι συνεργάζετο με τας αρχάς κατοχής[...] Αλλ' ο Ελληνικός ηρωισμός, ο επιδεικνυόμενος παντού της Ελληνικής γης, είνε πραγματικά απεριόριστος. Τόσο ενθουσιώδης ώστε καθημερινώς αι τάξεις των ανταρτών αυξάνονται[...]»*⁶⁷. Και συνεχίζει σε επόμενα φύλλα της και ενώ ο χειμώνας του 1942 έχει μπει για τα καλά και τα σημάδια εξαθλίωσης τόσο στις μεγαλουπόλεις όσο και

---

⁶⁷ Ο.π., σελ. 4.

στην ύπαιθρο είναι εμφανή: «Τα αντάρτικα σώματα του απελευθερωτικού στρατού επανέφεραν την ελεύθερη ελληνική ζωή σε μεγάλα τμήματα της ορεινής υπαίθρου, ξεκαθάρισαν τα χωριά και τις πόλεις από τον ιταλικό και γερμανικό χαφιεδισμό, σταμάτησαν το πλιατσικολόγημα του στρατού κατοχής, κατήργησαν την ψευτοκυβέρνησι των Τσολάκογλου Λογοθετόπουλου Γκοτζαμάνωφ- Ταβουλάρη, απήλλαξαν την ύπαιθρον απ' όλα τα βρωμερά και εγκληματικά στοιχεία του παρελθόντος-κατσικοκλέφτες, ψευτοληστοσυμμορίτες, διαρρήκτες, διότι η ύπαρξις αυτών των στοιχείων επέδρα συκοφαντικώς επί του σκοπού της του στρατού της ελευθερίας,-απέδωσεν εις τον κόσμον της υπαίθρου ιδεώδη αγροτικήν ασφάλειαν, βοηθούν στο μέτρο του δυνατού την στρατηγικήν του όλου πολέμου δια παρενοχλητικών επεμβάσεων εις τας κινήσεις και τας συγκοινωνιακάς ανάγκας των εχθρών μας, τιμωρούν όλους τους κατά διαφόρους εποχάς της δουλείας προδοτικώς δράσαντας κατά τρόπον αμείλικτον και παραδειγματικόν μετά εξονυχιστικώτατην διαδικασίαν εις τρόπον ώστε από τας εκατοντάδας των εκτελέσεων, αίτινες επραγματοποιήθησαν παρά των εκτάκτων στρατοδικείων του απελευθερωτικού στρατού, να μην ακουσθή ουδεμία, απολύτως ουδεμία επιφύλαξις ως προς την δικαίαν τιμωρίαν των προδοτών[...] Αμετάκλητος επίσης είναι η τιμωρία επίσης των ανθρώπων οι οποίοι ελεηλάτησαν κατά το παρελθόν τας περιουσίας των πατριωτών υπό την προστασίαν των λεγεωνάριων και των Ιταλών[...]». Και κλείνει με την εξής φράση: « Κάθε πράξις στρεφόμενη κατά των ανταρτών, στρέφεται κατά του Εθνικού συνόλου»⁶⁸.

Αυτή η διάθεση από την πλευρά της εφημερίδας να «απευθύνεται» στις αντιστασιακές ομάδες ως σύνολο και όχι μεμονωμένα π.χ. αντί για ΕΑΜ, ΕΔΕΣ χρησιμοποιεί τον γενικό όρο αντάρτες ή απελευθερωτικός στρατός, θα συνεχιστεί με αναφορές του τύπου: «Ο αντάρτικος αγών δεν ανήκει ούτε σε κόμματα, ούτε σε άτομα, ούτε σε παρατάξεις. Είναι υπόθεσις του Έθνους»⁶⁹, «Αδέλφια μας αντάρτες προσέξατε τους δολοφόνους»⁷⁰, «[...]Ο διχασμός μόνον τους εχθρούς μας εξυπηρετεί. Την Ελλάδα μας την καταστρέφει. Ας διδαχθούμε από την ιστορίαν μας

⁶⁸ Αι πολεμικές επιχειρήσεις στο αντάρτικο μέτωπο, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Δεκεμβρίου 1942, σελ. 2-3.

⁶⁹ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, 1 Ιανουαρίου 1943, σελ. 1.

⁷⁰ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, σελ. 2.

τι μας εστοίχισεν έως τώρα η εσωτερική μας διαίρεσις. Τι συμφορές μας επεσώρευσεν η διχόνοια. Μια σκέψις πρέπει να κυριαρχή σε όλους: Η Εθνική Ενότης. Χωρίς αυτήν το αίμα των ηρώων μας πηγαίνει αδικοχαμένο. Το μέλλον της πατρίδος μας από ημάς ομονοούντας και ηνωμένους εξαρτάται»⁷¹. Και καταλήγει με ένα χαρακτηριστικό άρθρο για την μέχρι τότε στάση της εφημερίδας: «Παρήγορες πληροφορίες άρχισαν να καταφθάνουν από παντού σχετικά με την ενοποίηση του απελευθερωτικού αγώνος, ενοποίηση στην επίτευξη της οποίας το Ελληνικόν Αίμα υπερηφανεύεται ότι αφιέρωσε όλες του τις προσπάθειες από της πρώτης ημέρας της εκδόσεως του. Δεν είχαμε άδικο που ποτέ δεν απελπισθήκαμε για την ορθοφροσύνη του Ελληνικού Λαού. Στις κρίσιμες, μα και κοσμοϊστορικές στιγμές που ζούμε η Ελλάς ξαναβρήκε την ψυχή της και, επανορθώνοντας τα σφάλματα του παρελθόντος, εμφανίζεται τώρα ενωμένη και ομονοούσα, έτοιμη για την ύστατη δοκιμασία. Όταν σε λίγο θα κληθούμε να συμμετάσχουμε και πάλι φανερά στον αγώνα, θα παρουσιάσουμε το εθνικό μέτωπο των Ελλήνων ενιαίο και αδιαίρετο, όχι μόνον εναντίον του κατακτητού αλλά και εκείνων που ύπουλα προσπαθούν να εξουδετερώσουν τους καρπούς του αγώνος μας»⁷². Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα: «Το είπαμε και το ξαναλέμε: Μόνο με την ενότητα θα πάμε μπροστά. Μόνο μονιασμένοι θα μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τα δυσκολώτατα μεταπολεμικά προβλήματα. Μόνο αν λησμονήσουμε τον κακόν μας εαυτόν, τα πάθη μας και τα μικροφιλότιμά μας θα μπορέσουμε να δρέψουμε τους καρπούς των θυσιών μας. Μόνο αν υποτάξουμε τα ατομικά συμφέροντά μας στα γενικά θα καταλάβουμε ανάμεσα στα πολιτισμένα έθνη της θέση που μας ανήκει. Μόνο αν αφοσιωθούμε όλοι στον εθνικό αγώνα χωρίς υστεροβουλίες, χωρίς πολιτικαντισμούς, χωρίς ύπουλες συναλλαγές και στείρες ιδεολογίες, ο αγώνας αυτός δεν θα αποβή μάταιος. Μόνο αν κατανοήσουμε ότι σήμερα κάνουμε πόλεμο, κι ότι αύριο-και μόνον αύριο- θαρθή η σειρά της πολιτικής, δεν θα πάη χαμένο το αίμα τόσων γενναίων Ελλήνων, που έπεσαν για την εθνική υπόθεση. Μόνο αν θυμηθούμε ότι είμαστε αποκλειστικά Έλληνες, κι όχι δημοκρατικοί, βασιλόφρονες,

---

⁷¹ Έλληνες προσοχή εν ονόματι της πατρίδος, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαρτίου 1943, σελ. 2.

⁷² Προς την ενότητα, *Ελληνικόν Αίμα*, 27 Απριλίου 1943, σελ. 4.

αντιδραστικοί ή κομμουνιστές-όταν με το καλό νικήσουμε, μην ανησυχείτε πάλι θα χωρισθούμε- μόνο τότε θα αποδειχθούμε πραγματικά μεγάλοι»⁷³.

Σε ένα άρθρο της στις επόμενες ημέρες η εφημερίδα θα καταδείξει με τον πιο λεπτομερή και γλαφυρό τρόπο τις προθέσεις αλλά και τις θέσεις της μέχρι εκείνη την χρονική στιγμή στον απελευθερωτικό αγώνα με κύρια σημεία την ανάγκη ενότητας, την απουσία εσωτερικής διαμάχης και την ανάγκης να παραμείνει η Ελλάδα στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας. Πιο αναλυτικά: «[...]Μέσα στα είκοσι φύλλα που εξεδώσαμε ως τώρα δεν υπάρχει ούτε ένα στο οποίο να μην υποστηρίξαμε σε άρθρο, σχόλιο, είδηση, σύνθημα ή σημείωμα: Την ανάγκη της ενότητας.[...]Μπορούμε και εμείς να παρασυρθούμε από την αίγλη των ιδεολογικών αγώνων, να επωφεληθούμε της ανωνυμίας για να προβάλουμε σώφρονες ή και εξωφρενικές θεωρίες, να τοποθετηθούμε μέσα στην ροή των ρευμάτων της μόδας. Προτιμήσαμε να επωμισθούμε τον άχαρο ρόλο της Κασσάνδρας. [...] Ξέρουμε ότι είμαστε ένας λαός μοιραίος, που μεγαλουργεί στην δυστυχία και που τα κάνει θάλασσα στο πρώτο χαμόγελο της ειμαρμένης. Ορισμένα πρόσφατα περιστατικά, που τα ψιθυρίζει όλος ο κόσμος, μας δικαιώνουν απόλυτα. Την ανάγκη να μην επηρεασθή η εξωτερική μας πολιτική από την εσωτερική μας διαμάχη. Ένας καινούριος κόσμος γεννιέται στον οποίο, σύμφωνα με κάθε κανόνα ηθικής, δικαίου και ρεαλιστικού υπολογισμού των ενδιαφερομένων, η Ελλάδα θα κληθή να παίξει σημαντικό ρόλο. [...] Την ανάγκη να τις τύχες μας όσο το δυνατόν πιο στενά με τις τύχες της Αγγλίας. Πιστεύουμε ακράδαντα, χωρίς να επηρεαζόμαστε από στιγμιαίες ρομαντικές εντυπώσεις, ότι τον πόλεμο θα τον κερδίσει η Αγγλία. Πιστεύουμε ακόμα ότι με την Αγγλία συγγενεύουμε πνευματικά και συναισθηματικά όσο με καμμία άλλη χώρα. [...] Ας αφήσουμε επιτέλους στην μπάντα τις ρωμείκες ψευτοεξυπνάδες, κι αφού η μοίρα είναι να ακολουθούμε πάντοτε την Αγγλία ας προπορευθούμε επιτέλους και ας πάμε πρώτοι εμείς προς συνάντησή της [...]»⁷⁴. Για την εφημερίδα οποιαδήποτε παρέκκλιση από το πλευρό της Αγγλίας αποτελεί ματαιοπονία και δείγμα προδοσίας. Με αυτό τον τρόπο καταδεικνύει στο αναγνωστικό της κοινό ότι

---

⁷³ Αληθινά Μεγάλοι, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαΐου 1943, σελ. 1.

⁷⁴ Ο απολογισμός ενός αγώνος, *Ελληνικόν Αίμα*, 31 Μαΐου 1943, σελ. 1-2.

όποιες κινήσεις γίνονται από κάποιες αντιστασιακές οργανώσεις (υποδεικνύοντας το ΕΑΜ) με άλλους συμμάχους θα πέσουν στο κενό και θα χαρακτηριστούν ως προδοτικές.

Η παρουσίαση και η στάση της εφημερίδας απέναντι στις αντάρτικες ομάδες θα συνεχιστεί και στα επόμενα φύλλα της, αρχίζοντας όμως να γίνονται φανερά ορισμένα «ψεγάδια» αντικομμουνισμού και κινήσεων που έκανε το ΕΑΜ. Πιο συγκεκριμένα από τον Απρίλη του 1943 αρχίζουν να εμφανίζονται ορισμένα άρθρα και σημειώσεις των συντακτών σχετικά με την συνεισφορά στον απελευθερωτικό αγώνα χρημάτων και υλικών από την πλευρά της Βουλγαρίας, υπονοώντας η εφημερίδα την πλευρά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ: « [...]Αλλά τώρα τελευταία κυκλοφορούν φήμες ότι άρχισαν να καταφθάνουν, για την τόνωσιν δήθεν του απελευθερωτικού αγώνος, και ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ ΧΡΗΜΑΤΑ. Προσοχή Έλληνες πατριώτες! Όλοι οι Βούλγαροι, ανεξαρτήτως κομματικών αποχρώσεων είναι εχθροί μας, εχθροί πολιτικοί, εθνικοί, φυλετικοί. Κάθε βουλγάρικο λέβα που κυκλοφορεί ύπουλα ανάμεσα στο μαχόμενο ελληνισμό υποσκάπτει την ενότητά μας! Μην ξεχνούμε ότι είμεθα ένας από τους εξυπνότερους λαούς του κόσμου. Επιτρέπεται να μας τουμπάρουν οι γουρουνομούτεις;»⁷⁵. Στο αμέσως επόμενο φύλλο της η εφημερίδα συνεχίζει στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο με την αφιέρωση ενός μεγάλου άρθρου εναντίον της Βουλγαρίας: «Ο βουλγαρικός λαός συνυπεύθυνος της κυβερνήσεως του»⁷⁶.

Αυτή η ήπια στάση της εφημερίδας απέναντι στην Αριστερά θα παραμείνει σχεδόν μέχρι το τέλος του 1943 όταν και η Ελλάδα δείχνει ότι βαδίζει προς την απελευθέρωση και ότι πλέον παίρνουν θέση στην επικαιρότητα τα μεταπολεμικά θέματα. Πρώτη λοιπόν αρνητική-επιθετική αναφορά της εφημερίδας απέναντι στο ΚΚΕ τον Δεκέμβρη του 1943: «[...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Γερμανοί και οι Κουίσιλινγκ τα κύρια όπλα τους γι' αυτήν την ύστατην μάχην δεν δυσκολεύθηκαν να τα πάρουν από τον ίδιο τον κομμουνισμό, τον αμετανόητο και ανόητο κομμουνισμό

⁷⁵ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, 27 Απριλίου 1943 σελ. 2.

⁷⁶ Ο βουλγαρικός λαός συνυπεύθυνος της κυβερνήσεως του, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαΐου 1943, σελ. 1-2.

που έχασε μίαν ανεκτίμητην ευκαιρίαν να γίνη παλλαϊκό κίνημα με τις βλακώδεις- για το ίδιο του το συμφέρον ενέργειες που τον εβαράθρωσαν: το αντεθνικό κήρυγμα αδελφосύνης με τους Βούλγαρους, η προσπάθεια για την μονοπώληση του απελευθερωτικού αγώνος, η τρομοκρατία στην ύπαιθρο, οι προδοτικές επιθέσεις κατά των εθνικών αντάρτικων σωμάτων, οι δολοφονίες Άγγλων συμπολεμιστών, η κατασυκοφάντησις όλων των πατριωτών, οι αψυχολόγητες εκείνες λεηλασίες στα χωριά και στις πόλεις, οι εκτελέσεις ασήμαντων ανθρωπαρίων, και γενικά η προσπάθεια να δοθή στον όλο απελευθερωτικό αγώνα μορφή καθαρά ταξική. Αρκετές φορές ετονίσαμε στην εφημερίδα τούτη τις ευθύνες ωρισμένων κομμουνιστικών κύκλων για την αποκαρδιωτική εξέλιξη του αγώνος κατά του κατακτητού για να μην χρειάζεται να επιμείνουμε. Θεωρούμε όμως επιτακτική μας υποχρέωση να ξεκαθαρίσουμε ότι οι αντεθνικές βλακειές και τα εγκλήματα ακόμη της στενοκέφαλης ηγεσίας του ΚΚΕ με κανέναν τρόπο δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν σαν πρόφαση από τους Γερμανούς και τους Κουίσλινγκ λακέδες τους για τη διάσπαση της εθνικής ενότητας. Από το ΚΚΕ μια ολόκληρη άβυσσος χωρίζει τους αγνούς πατριώτες. Αλλά και αυτοί ακόμα οι Κομμουνιστές είναι Έλληνες και κάθε κομμουνιστής που πέφτει από γερμανική σφαίρα- ή από σφαίρα που την προμήθευσαν Γερμανοί- είναι κι ένας Έλληνας λιγώτερος. Ένας Έλληνας παραπλανημένος ίσως, αλλά αγωνιστής. Κι ο χειρότερος Έλληνας κομμουνιστής αξίζει όσο χίλιοι Γερμανοί κι όσο ένα εκατομμύριο Κουίσλινγκ»⁷⁷.

Με αυτό της το άρθρο η εφημερίδα καταρρίπτει όση προσπάθεια ένωσης και ομοψυχίας προσπαθούσε να επιτύχει από την πρώτη ημέρα λειτουργίας της. Ακόμη προκύπτουν δυο ζητήματα από αυτήν την αναφορά της: πρώτον ότι τόσο καιρό και με τον αγώνα να βρίσκεται στην κορύφωση του δεν «τολμούσε» να επιτεθεί στο ΚΚΕ γνωρίζοντας ότι αποτελούσε την μεγαλύτερη δύναμη της αντίστασης και δεύτερον ότι προβαίνει σε μια σύνδεση των δοσιλόγων και του ΚΚΕ. Αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι το δεύτερο σκέλος γιατί με αυτό της το άρθρο η

---

⁷⁷ Μπροστά στις γερμανικές σφαίρες, μόνο Έλληνες υπάρχουν, *Ελληνικόν Αίμα*, 6 Δεκεμβρίου 1943, σελ. 1.

εφημερίδα θέτει τις βάσεις για την αντικομμουνιστική προπαγάνδα που θα μεσουρανούσε στα φύλλα της στο επόμενο διάστημα και για την ξεκάθαρη πολιτική της στάση, η οποία είχε αρχίσει να διαφαίνεται και σε προηγούμενα φύλλα της με αποσπάσματα από ομιλίες του Βασιλιά Γεωργίου και προπαγανδιστικές δηλώσεις του τύπου: « *Ο Τσώρτσιλ ομιλών εις την Βουλήν των κοινοτήτων την 9^η Νοεμβρίου απεσαφήνισε ότι η Αγγλία θεωρεί τον Βασιλέαν Γεώργιον ως νομιμόφρονα φίλον της Αγγλίας και μόνον συνταγματικόν εκπρόσωπον της Ελλάδος μέχρι της ημέρας καθ' ην ο ελληνικός λαός θα είναι εις θέσιν να εκφράση την κυρίαρχον θέλησιν του*»⁷⁸. Είναι φανερό λοιπόν η διάθεση της εφημερίδας για μια πρόωρη τοποθέτηση βάσεων για το μεταπολεμικό μέλλον της Ελλάδος. Ένα πολιτικό μέλλον που απ' ό,τι απέδειξε δεν χωράει το ΚΚΕ παρόλη την «δυσκολία» της να μην το εξομοιώσει με του κουίσλινγκ.

Και έχοντας θέσει λοιπόν τις βάσεις δεν αργεί να συνεχίσει την επιθετικότητά της απέναντι στο ΚΚΕ στο αμέσως επόμενο φύλλο: «*Το κατά βάθος ανύπαρκτο εσωτερικό πρόβλημα της Ελλάδος, που όμως κατωρθώθηκε να δημιουργηθή χάρη στους τρεις παράγοντες της αναξιοτήτας του πολιτικού μας κόσμου, της ανθελληνικής δράσης του ΚΚΕ και της ύπουλης ενέργειας των Γερμανόδουλων Κουίσλινγκ, μπήκε τον τελευταίο καιρό σε μια καινούρια φάση, την πιο κρίσιμη ίσως. [...] Οι αντεγκλήσεις στην υπόδουλη Ελλάδα είχαν σταματήσει και οι παρατάξεις είχαν ξεκαθαρισθή. Από την μια μεριά η μεγάλη μάζα των πατριωτών που τίποτε πια δεν την χώριζε και από την άλλη αφ' ενός οι Γερμανοί με τους λιγιστούς ανθρώπους τους της ψευτοκυβέρνησης και αφ' ετέρου η συγκροτημένη δύναμη του Κομμουνιστικού Κόμματος, απογυμνωμένη απ' όλα τα στοιχεία που είχαν εξαπατηθή και προσχωρήσει. Η πολυπόθητη ενότης είχε πραγματοποιηθή κατά των δυο εχθρών της Ελλάδος: του Γερμανού, του σημερινού κατακτητού, και του ανθέλληνας που προετοιμαζόταν για την αυριανή κατάκτηση, αφού εν τω μεταξύ έδειξε για τι ήταν ικανός στην ορεινή Ελλάδα. Ξαφνικά όλα τα θέματα μπήκαν επί τάπητος. Κατά παράξενη λογική, την πρώτη αφορμή γι' αυτή τη μεταβολή την έδωσε η νομιμοφρονέστατη δήλωση του Βασιλέως Γεωργίου ότι, σαν*

---

⁷⁸ Χ.τ., *Ελληνικόν Αίμα*, 10 Νοεμβρίου 1943, σελ. 4

θα έφθανε η ευλογημένη στιγμή της απελευθέρωσης, θα σκεφτόταν αν θα έπρεπε να έρθει στην Ελλάδα αμέσως από την πρώτη στιγμή ή λίγο αργότερα. Με τη δήλωση τούτη θα έπρεπε να είχε τεθή επιτέλους οριστικό τέρμα στο καθεστωτικό ζήτημα. Αντίθετα η κομματική τύφλωση ορισμένων πολιτικών αναζωπύρωσε τις αντιθέσεις κι άρχισαν πάλι στην Αθήνα συμβούλια και διαβούλια χωρίς κανένα περιεχόμενο.[...]Γύρω στο θέμα τούτο εκδηλώθηκε πρώτα η προσπάθεια του ΚΚΕ να αντιδράσει εναντίον της παρακμής στην οποία είχε περιπέσει μετά την πανηγυρική του αποκάλυψη. Η κίνηση που για μια στιγμή είχε καταφέρει να παρασύρει τα πάντα στον τόπο μας είχε περάσει από το στάδιο της πλημμυρίδας στο στάδιο της αμπώτιδας. Μεθυσμένοι από την φαινομενική τους επιτυχία, οι ηγέτες του ΚΚΕ επεσώρευσαν λάθη, έτσι που κατέστρεψαν ανεπανόρθωτα μιαν υπόθεση που σε άλλα χέρια θα θριάμβευε. Από την πρώτη γκάφα της συναδέλφωσης με τους Βούλγαρους ως την εγκληματική επίθεση κατά των αντάρτικων ομάδων την ώρα που αυτά αντιμετώπιζαν τους Γερμανούς, με την αφάνταστη τρομοκρατία που εξαπέλυσαν στην ύπαιθρο, τον εμφύλιο που άναψαν στις πόλεις και στα βουνά, και τις εγκληματικές ενέργειες, τις αναγόμενες στο σύστημα της «προβοκάτσιας» που γινόταν και γίνεται συστηματικά μόνο και μόνο για να προκαλέσουν τα σκληρότερα αντίποινα από πλευράς των Γερμανών εις βάρος του άμαχου πληθυσμού, η τακτική τους στάθηκε ολέθρια για την Ελλάδα- και από αντανάκλαση για τον εαυτό τους. [...]κάναν το τελευταίο τους λάθος: διέκοψαν κάθε σχέση με το στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, κακοποίησαν τους εδώ Άγγλους απεσταλμένους και εκήρυξαν ένα πραγματικό ενδοσυμμαχικό πόλεμο, εξυμνώντας την Ρωσία και βρίζοντας την Αγγλία. Στον κατήφορο τούτο τίποτε δεν μπορούσε να τους σταματήσει. Και η λύσσα τους για το παιχνίδι που το είχαν χάσει μέσα από τα χέρια τους επαύξανε με τα όσα έβλεπαν να συμβαίνουν στην γειτονική Γιουγκοσλαυία. [...]τις σχετικές ενδογιουγκοσλαυικές ζυμώσεις σοφίστηκαν τότε να εκμεταλλευθούν οι εδώ κομμουνιστές, φανταζόμενοι ότι θα ήταν δυνατό να αναγνωρισθί από τους Συμμάχους μια όμοια ελληνική επιτροπή, λησμονώντας όμως ότι ο Τίτο υπάρχει *de facto*, ενώ στην Ελλάδα, όπως τα κατάφεραν δεν απέμεινε σχεδόν τίποτε...Για να θολώσουν ακόμα περισσότερο τα νερά, άρχισαν μια προπαγανδιστική επίθεση που σκοπόν έχει να πείση τον Ελληνικό λαό ότι ο Βασιλιάς Γεώργιος και η Κυβέρνηση

Τσουδερού εγκαταλείφθηκαν από τους Άγγλους που είναι έτοιμοι να αναγνωρίσουν μια Εαμική κυβέρνηση εδρεύουσα στα βουνά. Στην προσπάθεια τούτη βρίσκουν πρόθυμους συνεπικούς τους Γερμανούς και τους λακέδες τους Κουίσιλινγκ που αυτοί προσθέτουν ότι στην Μόσχα και στην Τεχεράνη επισφραγίστηκε η τύχη της Ελλάδος η οποία παραδόθηκε στον κομμουνισμό ως ανήκουσα στην σφαίρα επιρροής της Ρωσίας. Φυσικά τίποτε από αυτά δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα, και κανένα θετικό στοιχείο δεν ήρθε να προστεθή στα όσα μας είναι ήδη γνωστά για τις μελλοντικές τύχες μας. Αλλά η καινούρια τούτη σύγκριση εξυπηρετεί όσους χαίρονται στην αναμπουμπούλα κ' έτσι παράλληλα με τους κομμουνιστές άρχισαν να κινούνται και οι πολιτικάντηδες εκείνοι που αρκεί να οσφρανθούν υπουργείο για να είναι έτοιμοι να πουλήσουν την ψυχή τους στον διάβολο. Γι' αυτό βλέπουμε σήμερα τους κομμουνιστές ν' αρχίζουν πάλι τον χαβά της «ενότητας» και της συνεργασίας, προτείνοντας την σύμπυξη λαϊκού μετώπου που οι Σύμμαχοι θα ήσαν υποχρεωμένοι να το αναγνωρίσουν, με αποτέλεσμα να σχηματισθή εδώ μια κυβέρνηση που θα εξουδετέρωνε την κυβέρνηση Τσουδερού. [...] Λησμονούν ακόμα της σοφή ρήση κάποιου Γερμανού επίσημου σχολιαστού ότι: «Συμφέρει στη Γερμανία να υπάρχουν στις υπόδουλες χώρες όσο το δυνατόν περισσότερες αντιμαχόμενες κυβερνήσεις». Αυτά τα ωραία και τερπνά συμβαίνουν στην Ελλάδα. Την ώρα που οι Γερμανοί ξερριζώνουν συθήμελα τα Καλάβρυτα...»⁷⁹.

Με την παράθεση του άνωθεν άρθρου είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια της εφημερίδας να συνδέσει τις ενέργειες του ΚΚΕ με αυτές των Γερμανών και των δοσιλόγων, του κομμουνισμού με τον δοσιλογισμό-φασισμό. Σίγουρα δεν τολμά να προβεί σε μια ταύτιση των δυο, προβαίνει όμως στην επίθεση εναντίον τόσο του ΚΚΕ όσο και των δοσιλόγων σε ένα εθνικό-εθνικιστικό πλαίσιο με κύριο στόχο την άμεση πλήξη και των δυο με έναν τρόπο που στον αναγνώστη-ερευνητή του σήμερα(πόσο μάλλον της δεκαετίας του 1940) δίνεται η εντύπωση ότι και τα δυο αυτά τμήματα της ελληνικής κοινωνίας έχουν τον ίδιο ακριβώς στόχο, να πλήξουν την Ελλάδα, το έθνος, γεγονός που τα καθιστά το ίδιο επικίνδυνα. Το άλλο στοιχείο είναι ότι για την εφημερίδα τόσο ο κομμουνισμός όσο και ο δοσιλογισμός(στην

---

⁷⁹ Των οικίων ημών εμπηπραμένων ..., *Ελληνικόν Αίμα*, 25 Δεκεμβρίου 1943, σελ. 4.

εφαρμογή του) είναι αλληλένδετες δυνάμεις καθώς κινήσεις των μεν εξυπηρετούν συμφέροντα των δε. Αυτά είναι τα κυρίως στοιχεία που προκύπτουν από το άρθρο μην παραγνωρίζοντας την εμφανή τάση της εφημερίδας να αυτοαναιρείται λίγους μόλις μήνες αργότερα όταν καλούσε σε ομόνοια και σύμπραξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού η παρουσίαση του ΚΚΕ ως «αρπακτικό» της εξουσίας και οι επιθετικοί χαρακτηρισμοί του. Ένα άλλο παράδοξο που προκύπτει επίσης είναι ότι η έκκληση για ενότητα πρέπει να γίνεται από τις εθνικές δυνάμεις και για τις εθνικές δυνάμεις, όχι από κάποιο άλλο μέρος αμφιβόλου φρονήματος. Πιο συγκεκριμένα, η έκκληση για ενότητα καθώς και οι πράξεις που στρέφονταν κατά των Γερμανών-δοσιλόγων(όσο απάνθρωπες και να ήταν) σε όλο αυτό το διάστημα λειτουργίας της εφημερίδας υπήρξε αναγκαίες για το καλό του απελευθερωτικού αγώνα. Στο σημείο αυτό όμως που το ΚΚΕ καλεί για ενοποίηση του αγώνα(σύμφωνα πάντα με την εφημερίδα), η εφημερίδα στρέφεται εναντίον του θεωρώντας ότι η ενοποίηση θα οδηγήσει στην μονοπώληση της εξουσίας από το ΚΚΕ ενώ παράλληλα το κατακεραυνώνει για τις πρακτικές που ακολούθησε εναντίον των Γερμανών-δοσιλόγων όταν λίγες ημέρες πριν καλούσε τους αντάρτες να προβούν σε τέτοιου είδους ενέργειες για χάριν του Έθνους.

Και με το ίδιο επιθετικό ύφος συνεχίζει και στις επόμενες μέρες λειτουργίας της έχοντας όμως θέσει τις βάσεις για το που θα στηριχθεί η προπαγάνδα της κατά του ΚΚΕ: στην προσπάθειά του για ανάληψη της εξουσίας, στην στάση του απέναντι στην Αγγλία και στη συνάρτηση του με τον δοσιλογισμό. Πιο συγκεκριμένα: *«[...]Τέλος σύμμαχοι των Γερμανών στην αντιαγγλική εκστρατεία του τελευταίου μήνα είναι οι άνθρωποι του ΚΚΕ, που τα μάγουλα τους φέρουν ακόμα κατακόκκινο το αποτύπωμα του χαστουκιού του στρατηγού Ουίλσον. Αυτοί είναι κυριολεκτικά λυσσασμένοι και τίποτε δεν μπορεί να τους συγκρατήσει. Αφού περιήλθαν, χάρη στις αμέριστες βλακείες τους και τα ακόμα περισσότερα εγκλήματά τους, στη δεινή σημερινή τους θέση, δεν κατορθώνουν ούτε για μια στιγμή να ισορροπήσουν. Και μη έχοντας που αλλού να ξεσπάσουν υβρίζουν τους Άγγλους όπως δεν το έκαναν ούτε στον καλό παλιό καιρό που η Αγγλία δεν ήταν η «πολύτιμη σύμμαχος» του στρατάρχη Στάλιν, αλλά η «ματοβαμένη και θανάσιμη εχθρά του παγκόσμιου*

προλεταριάτου».[...]Η πολιτική των ζωνών επιρροής, την οποία εκμεταλλεύονται Γερμανοί, Κουίσιλινγκ, πολιτικάντηδες και κομμουνιστές, καταδικάστηκε κατά τον πιο πανηγυρικό τρόπο»⁸⁰. Και παραθέτει στο ίδιο φύλλο ένα απόσπασμα «αυτοκριτικής»: «[...]εμείς φταίμε αν δώσαμε στους κομμουνιστές την ευκαιρία να εξαπατήσουν τις αφελείς μάζες και να καταστρέψουν τον αντάρτικον αγώνα»⁸¹.

Και συνεχίζει: «[...] Ο Κομμουνισμός έχασε τη μεγάλη μάχη για την κατάκτηση της Ελλάδας. Κι ότι η χαμένη τούτη μάχη θέτει για πάντα τέρμα στα σκοτεινά σχέδια των ανθρώπων που ατίμασαν τον απελευθερωτικόν αγώνα, απείλησαν για μια στιγμή να αποτελειώσουν το εξοντωτικό έργο του κατακτητή και να σβύσουν μέσα στο αδελφικό αίμα την υπέροχη σελίδα δόξας που έγραψε το έθνος.[...] Δύο μήνες πέρασαν από τότε, δύο μήνες που οι δυο προπαγάνδες, η γερμανική και η κομμουνιστική, ωργίασαν χρησιμοποιώντας τα ίδια μοτίβα η κάθε μια για το σκοπό της. Κεντρικό τους θέμα: η Αγγλία πρόδωσε την Ελλάδα και παραδίδοντάς την στους Ρώσους. Οι Γερμανοί το διεσάλπιζαν, νομίζοντας στην ηλιθιότητά τους ότι από τον φόβο των Ρώσων οι Έλληνες θα πέφταν στην δική τους αγκαλιά. Οι κομμουνιστές το σιγανοψιθύριζαν απ' αυτί σε αυτί για να παραλύσουν τις αντιδράσεις που εκδηλώνονταν κάθε μέρα πιο ζωηρές. Και οι μεν και οι δε φαντάζονταν ότι ήταν δυνατόν ο Ελληνικός λαός να ξεγελασθή ως το τέλος.[...] Τα πράγματα τώρα είναι σαφή. Κι ελπίζουμε οι σκληροκέφαλοι να καταλάβουν τώρα γιατί τον τελευταίο καιρό η γερμανική προπαγάνδα παράτησε τους Ρώσους και έπιασε τους Άγγλους σαν τους μεγάλους εχθρούς της Ελλάδος, γιατί ο βδελυρός Ράλλης συσχετίζει τους «κομμουνιστές»- μπαμπούλα για πάρα πολύ μικρά παιδιά- με τον κ. Τσουδερό και γιατί- προ πάντων!- το ΚΚΕ παριστάνει την οσία Μαρία. Η αμηχανία των Γερμανών και των λακέδων τους είναι απόλυτα δικαιολογημένη: δεν μπορούν να ψαρέψουν πια σε θολά νερά, μια που ο κομμουνιστικός κίνδυνος απέμπτη, ο Ράλλης στερήθηκε της ελληνικής ιθαγενείας- που την έχασε από τις πράξεις του και όχι από κάποιο διάταγμα- και οι εμμένοντες στο συχαμερό μασκάρωμα τους «ψευτοτσολιάδες» ζουν στο εξής με το στίγμα της εσχάτης προδοσίας. Αλλά τι να πη

⁸⁰ Ακλόνητη η εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού στους Άγγλους συμμάχους, *Ελληνικόν Αίμα*, 1^η Ιανουαρίου 1944, σελ. 1-2.

⁸¹ Ο.π., σελ. 4.

κανείς για τους ανθρώπους του ΚΚΕ; Ώστε αυτό στάθηκε το τέλος τους; Ώστε έτσι εξηγείται η μουγγαμάρα τους του τελευταίου καιρού, με το σταμάτημα όλων των εντύπων και μόνο τον «Ρίζο» να κυκλοφορεί ιεροκρυφίως στα χέρια των λίγων πιστών; [...] Τα εγκλήματα τους δεν είναι από εκείνα που λησμονούνται και σβήνουν. Μια μέρα θα λογοδοτήσουν μπροστά στην δικαιοσύνη της ελεύθερης και μεγάλης πατρίδας που τους γέννησεν αυτούς όπως και μας. Ως τότε όμως τους παρέχεται μια ευκαιρία να το διορθώσουν, όσο είναι δυνατόν, κάτι από το κακό που προξένησαν. Στο χέρι τους είναι να επιτρέψουν στην αυριανή Ελλάδα, όχι να συγχωρήση βέβαια, αλλά να φανή επιεικής»⁸².

Άλλη αναφορά: «Στις εφιαλτικές μέρες που ζούμε, δυο σημαίες, δυο αποτρόπαια σύμβολα υψώνονται στον ουρανό της Ελλάδος μας. Γύρω στη μια, τη μαύρη σημαία των Σ.Σ., μαζεύτηκαν η προδοσία και ο πανικός, η ατιμία και ο πεμπτοφαλαγγιτισμός, η κερδοσκοπία και η κατάδοση, ότι πιο βρωμερό και πρόστυχο ενσαρκώθηκε στην ανθελληνική και αντισυμμαχική πολιτική των «κυβερνητών»-λακέδων του Σιμάνα. Γύρω στην άλλη, στην κόκκινη σημαία του ΚΚΕ, συσπειρώθηκαν όσοι έταξαν το φατριαστικό τους συμφέρον πάνω από το Εθνικό, οι τυχάρπαστοι και οι επιπόλαιοι, οι τυφλωμένοι από το πάθος, οι εκμεταλλευταί του απελευθερωτικού αγώνα, οι άνθρωποι που εξημίωσαν, όσο κανένας άλλος, την Ελληνική υπόθεση, οι αυριανοί δοσίλογοι ενώπιον του Έθνους και των Ενωμένων Εθνών. Η ζωή του υπόδουλου Ελληνισμού ρυθμίζεται από τον ανταγωνισμό σε στις δυο τούτες πατσαβούρες. [...] Η μεγάλη μάζα, που στο πατριωτικό μίσος της δεν ξεχωρίζει την κόκκινη σημαία από την μαύρη, περιμένει με αγωνία την ώρα που στον ουρανό της Ελλάδος δεν θα κυματίζει άλλη σημαία από την δική της: την Γαλανόλευκη»⁸³.

Και συνεχίζει την σύνδεση κομμουνισμού και δοσιλογισμού μέσα στο πλαίσιο που είχε θέση επ' ευκαιρία του εορτασμού της 25^{ης} Μαρτίου. Χαρακτηριστικά: «[...] Οι προδότες ψευτοκυβερνήτες της εποχής δεν είχαν ανακαλύψει ακόμη το

⁸² Η Αγγλία θα μας απελευθερώσει και θα μας βάλει στον ίδιο μεταπολεμικό δρόμο, *Ελληνικόν Αίμα*, 28^η Ιανουαρίου 1944, σελ. 1-2.

⁸³ Σημαία κόκκινη ή μαύρη; Μόνο γαλανόλευκη, *Ελληνικόν Αίμα*, 15 Μαρτίου 1944, σελ. 1.

προπαγανδιστικό μοτίβο του κομμουνιστικού κινδύνου για να στηρίξουν σε αυτό οιαδήποτε ατιμωτική για την εθνική ιδέα πολιτική[...] Από καιρό προετοιμάζαν την ασελγή απόπειρά τους οι Ράλληδες για να εμφανίσουν μια Ελλάδα ντροπιασμένη και ευχαριστημένη στην ντροπή της. Τον τόνο τον είχε δώσει ο μεγάλος αφέντης τους, ο δόκτωρ Γκαίμπελς, όταν έριξε την πολύκροτη ρουκέτα του του κομμουνιστικού κινδύνου- ποσοστή άραγε αναβίωση του πανάρχαιου «διαίρει και βασίλευε!». Οι εδώ λακές τους, οι Ράλληδες και οι Ταβουλάρηδες, οι Βουλπιώτηδες και οι Γούληδες, οι μαστροποί και οι κύναιδοι, οι κλέφτες και οι καταδότες, οι τυχοδιώκτες της μαύρης αγοράς και του εύκολου γαλονιού, οι άνευ ιθαγένειας «κυβερνήτες», έπεσαν σαν τα κοράκια πάνω στην ευκαιρία που φαντάστηκαν ότι τους έδινε η αγανάκτηση του Ελληνικού λαού εναντίον της ασήμαντης εκείνης αριθμητικής μερίδος που κατέστρεψε, ξέρουμε με ποιο τρόπο, την ενωμένη εμφάνιση του αγωνιζόμενου έθνους»⁸⁴.

Όπως γίνεται αντιληπτό η πορεία και η στάση της εφημερίδας, όντας εξ αρχής αυτοχαρακτηρισμένη ως υποστηρίκτρια του Βασιλιά και του πολιτικού κόσμου που έδρευε στο Κάιρο, ακολουθεί «ευλαβικά» την στάση που ακολουθούσαν αυτές οι πολιτικές δυνάμεις καθόλη την διάρκεια της Κατοχής, γεγονός που αποτυπώνεται περίτρανα αν ελέγξει κανείς τις θέσεις τις πριν και μετά από κάποια σημαίνοντα γεγονότα. Ένα από αυτά είναι και η ίδρυση της ΠΕΕΑ. Μέχρι το σημείο που έχει αναλυθεί μέχρι στιγμής είναι φανερό η διάθεση σύνδεσης δοσιλογισμού-κομμουνισμού και η ευθεία επίθεση απέναντι στο ΚΚΕ. Στο σημείο όμως που το ΚΚΕ αποφασίζει την ίδρυση μιας κυβέρνησης στα βουνά, υπονομεύοντας έτσι τον χαρακτήρα και τον ρόλο της κυβέρνησης του Καΐρου και του ίδιου του Βασιλιά η εφημερίδα σκληραίνει ακόμα πιο πολύ την στάση της.

Πριν περάσουμε στην στάση της εφημερίδας απέναντι στο ΚΚΕ μετά την ίδρυση της ΠΕΕΑ καλό είναι να παρουσιαστεί πρώτα το γεγονός αυτό καθαυτό. Πιο συγκεκριμένα, στις 10 Μαρτίου του 1944 στο χωριό Βίνιανη της Ευρυτανίας, όπου

---

⁸⁴ Ο αρνητικός εορτασμός, *Ελληνικόν Αίμα*, 27 Μαρτίου 1944, σελ. 1.

είχε την έδρα του το γενικό στρατηγείο του ΕΛΑΣ, δημιουργήθηκε μια νέα πολιτική εξουσία, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης. Η ΠΕΕΑ αποτέλεσε όργανο της κατοχικής Αριστεράς δημιούργησε όμως μια ιδιαίτερη διεύρυνση στο ΕΑΜ καθώς στους κόλπους της συμπεριλήφθηκαν και άτομα που δεν χαρακτηρίζονταν για τις εαμικές τους θέσεις. Σημαίνοντα πρόσωπα της ΠΕΕΑ υπήρξαν οι πανεπιστημιακοί Αλέξανδρος Σβώλος και Πέτρος Κόκκαλης. Η συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή όμως δεν παρέστη αν και κλήθηκε στην ορκωμοσία της ΠΕΕΑ, γεγονός που καταδεικνύει την στάση της περί μη αναγνώρισης της κυβέρνησης των βουνών. Η ΠΕΕΑ είχε ως άμεσο στόχο με την ίδρυσή της την ισχυροποίηση της Αριστεράς έναντι των υπολοίπων πολιτικών ομάδων, την προσπάθεια δημιουργίας κρατικής υπόστασης στο νέο καθεστώς που είχε ιδρύσει και κυρίως την διεύρυνση της πολιτικής του βάσης με μέλη που δεν είχαν ταχθεί μέχρι εκείνο το σημείο με το ΕΑΜ προσπαθώντας αφενός να ισχυροποιηθεί η παράταξη και αφετέρου να βρεθούν οι Άγγλοι και η κυβέρνηση στη Μέση Ανατολή προ τετελεσμένου γεγονότος⁸⁵.

Επιστρέφοντας στην ροή της εφημερίδας, χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος του άρθρου που αναφέρεται στην ίδρυση της ΠΕΕΑ: «Πράξη Διχασμού». Πιο αναλυτικά: «[...] Από καιρό ήταν γνωστόν ότι οι ηγέτες του ΚΚΕ-και κατ' ακολουθίαν του ΕΑΜ-βλέποντας την πλήρη κατάρρευση της κίνησης τους από τα αλληπάλληλα εγκληματικά σφάλματα που ώρθωσαν εναντίον τους σύσσωμη την κοινή γνώμη υπαίθρου και πόλεων και που προκάλεσαν την δίκαιη αγανάκτηση όλων ανεξαιρέτα των μεγάλων συμμάχων μας, είχαν αποφασίσει να χρησιμοποιήσουν το τελευταίο όπλο που φαντάζονταν ότι τους απέμεινε: να μιμηθούν το παράδειγμα του «στρατάρχου» Τίτο, που με μια παρόμοια επιτροπή, επέτυχε *de facto* αναγνώριση από μέρους των Συμμάχων. Ανεπανόρθωτα τραυματισμένο ηθικά, υλικά αποστερημένο από κάθε λαϊκή βάση, κι από κάθε έμπρακτη συμμαχική υποστήριξη, το ΕΑΜ προέβη στην απονενοημένη του πράξη. Πράξη εκβιασμού στην οποία δεν θα δίναμε καμία σημασία αν δεν ήταν ταυτόχρονα και πράξη διχασμού. Σαν εκβιασμός

---

⁸⁵ Γρηγοριάδης Σόλων, «Από τον Λίβανο στην Βάρκιζα», *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος, 1941-1974, τόμος, 3*, Αθήνα, 2011, σελ. 17-22.

η ίδρυση του ΠΕΕΑ αποτελεί ένα ακόμα ανόητο τέχνασμα στα τόσα και τόσα που ελάμπρυναν την όλη ηλίθια δράση των ουσιαστικών ηγετών του. Παρόλες τις υποκριτικές προτάσεις που απήυθινε στην Εθνική Κυβέρνηση Καίρου και τους δελεαστικούς ακισμούς προς τα παλιά κόμματα, η ΠΕΕΑ του Καρπενησιού εμφανίζεται σαν «αντικυβέρνηση» στηριζόμενη στο γεγονός της τρομοκρατικής κομμουνιστικής επικράτησης στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής υπαίθρου. Δύναμή της είναι «η φωτιά και το τσεκούρι»- κατά το Εαμίτικο σύνθημα- που εξαπολύθηκαν σ' όσες περιοχές βρέθηκαν υπό το ζυγό της. Τώρα που η ΠΕΕΑ αντικαθιστά στα χαρτιά – και μόνο στα χαρτιά- την παλιά μυστική ηγεσία, έκρινε σκόπιμο ένα λουτρό εξαγνισμού. Κι ενώ οργανώνεται υπό την προστασία της διεθνούς ταξιαρχίας και της συμφωνίας μεταξύ Γερμανών και ΕΛΑΣ να μην αλληλοχτυπιούνται, προετοιμάζει «εκλογές» για την ανάδειξη «εθνοσυνέλευσης», καινούριας μάσκας για την πρωτεϊκή μορφή του κομμουνισμού[...] Έχουμε λοιπόν την υποχρέωση να την βροντοφωνήσουμε πρώτοι εμείς ότι η ίδρυσή της αποτελεί την πιο υποκριτική, την πιο άτιμη και την πιο ολέθρια πράξη διχασμού απ' όσες βαρύνουν την παράταξη την οποία ανέλαβε να υπηρετήσει. Οργανισμοί σαν την ΠΕΕΑ δεν θα κατορθώσουν τίποτε άλλο παρά να κλονίσουν την διεθνή θέση της Ελλάδος, και να προκαλέσουν νέες αφορμές για αλληλοφάγωμα.[...] Ο αγωνιζόμενος Ελληνικός λαός μια μόνο κυβέρνηση έχει και γνωρίζει[...] Την κυβέρνηση του Βασιλέως Γεωργίου που θα επιστρέψει σε λίγο στην πατρίδα φέροντας μαζί την ελευθερία και νίκη»⁸⁶.

Είναι φανερό στον ερευνητή πέρα από την ανάγκη από την πλευρά της εφημερίδας να αναχθεί ο κομμουνισμός ως μια έκφανση προδοσίας, να παίξει η ίδια η εφημερίδα πλέον ένα πολιτικό ρόλο. Από την αρχή της ίδρυσης της προσπάθησε(διατυμπανίζοντάς το σε όλα της σχεδόν τα φύλλα) να λειτουργήσει ως προπαγανδιστικό όργανό έναντι της λογοκρισίας που είχε επιβληθεί από το κατοχικό καθεστώς. Τον Απρίλιο όμως του 1944 λειτουργεί προπαγανδιστικά, όντας ακόμα οι Γερμανοί στην Ελλάδα, με ένα διαφορετικό τρόπο. Έχει κατανοήσει η διεύθυνση της εφημερίδας αφενός την δυναμική του ΚΚΕ και αφετέρου την ανάγκη

---

⁸⁶ Πράξη Διχασμού, *Ελληνικόν Αίμα*, 3 Απριλίου 1944, σελ. 1-2.

να μην επιτραπεί στο ΚΚΕ να λάβει την μεγάλη μερίδα του λέοντος απελευθερωτικά και μετατρέπει γι' αυτούς τους λόγους τον προπαγανδιστικό της στόχο. Ο στόχος πλέον είναι το ΚΚΕ και οτιδήποτε αυτό πρεσβεύει ή δημιουργεί. Αν από τα όπλα κατά του είναι η προσπάθεια υπονόμευσης των προθέσεων του και η τοποθέτηση του στο ίδιο πλαίσιο προδοσίας με τους Γερμανούς και τους δοσίλογους. Από παράδειγμα αυτής της θέσης μια αναφορά της εφημερίδας στο ΕΑΜ λίγες μέρες μετά το συνέδριο του Λιβάνου: «[...]Οι αντίπαλοι του ΕΑΜ θεωρήθηκαν εχθροί της πατρίδος. Αλλ' αυτό μπορεί να συμβαίνει μόνον εις τον φασισμόν, όπου το κόμμα ταυτίζεται με το κράτος. Εις τας δημοκρατίας όμως, και ημείς θέλουμε να είμεθα δημοκρατία και αγωνιζόμεσθε γι' αυτό, εις τας δημοκρατίας δεν υποτάσσει το κόμμα αλλά υποτάσσεται στο κράτος και ο στρατός δεν ανήκει στο κόμμα αλλά στο έθνος. Με την τρομοκρατική όμως αυτή δράση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δημιουργήθηκε δυστυχώς το ψυχολογικό κλίμα το οποίον επέτρεψε στους Γερμανούς να πετύχουν το 3^ο έτος της δουλείας, ότι δεν είχαν κατορθώσει κατά τα δύο πρώτα έτη: τη σύσταση δηλαδή των Ταγμάτων Ασφαλείας, προορισμός των οποίων είναι ο εμφύλιος πόλεμος[...]»⁸⁷.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η απάντηση του ΚΚΕ μέσω του Πορφυρογένη λίγες μέρες μετά το Συνέδριο του Λιβάνου. Το παράδοξο είναι ότι η εφημερίδα δεν συνήθιζε να προβάλλει τις απαντήσεις του ΚΚΕ στις κατηγορίες που του πρόσαπτε μέχρι εκείνο το σημείο. Πιο συγκεκριμένα, η απάντηση του Πορφυρογένη: «Οι άνθρωποι άλλοτε μας θέλουν «γκεσταπίτες» άλλοτε «όχι γκεσταπίτες», τη μια φορά «προσωπικό όργανο του Γλύξμπουργκ» την άλλη «κρυπτοφασίστες τεταρτοαυγουστιανούς» και πάντα «δήθεν υπεραγγλόφιλους που προσπαθούν να μονοπωλήσουν την αγγλοφιλία» και άλλα παρόμοια τερπνά. Και μας κατηγορούν- αυτοί, εμάς- ως υπεύθυνους για την διαίρεση του ελληνικού λαού σε αγγλόφιλους και ρωσόφιλους»⁸⁸. Η εφημερίδα προβαίνει στην παράθεση αυτής της δήλωσης με μόνο στόχο να την αντιπαραβάλει με την παρουσία της ως την μόνη εφημερίδα που ενδιαφέρθηκε για το καλό της ένωσης. Επιπλέον με την συμμετοχή του ΕΑΜ στην

---

⁸⁷ Το συνέδριο του Λιβάνου, *Ελληνικόν Αίμα*, 8 Ιουνίου 1944, σελ. 1-2.

⁸⁸ Για χάρη της εθνικής ενότητας, *Ελληνικόν Αίμα*, 12 Ιουνίου 1944, σελ.1.

νέα κυβέρνηση είναι φανερή η εξομάλυνση των σχέσεων εφημερίδας ΚΚΕ καθώς και η απουσία σχολίων και αναφορών που να συνδέουν το ΚΚΕ με τους δοσίλογους.

Αυτή στάση δεν θα αργήσει να μετατραπεί πάλι σε μια ευθεία επίθεση προς το ΚΚΕ λίγες μέρες αργότερα όταν το ΚΚΕ θα θέσει ως απαράβατο όρο για την συμμετοχή του στην κυβέρνηση την λύση του πολιτειακού ζητήματος ή αλλιώς το θέμα αν θα γυρίσει με την απελευθέρωση το Βασιλιάς Γεώργιος στην Ελλάδα. Τότε η εφημερίδα θα ενεργοποιήσει ξανά το βασικό της μοτίβο και ύφος, αυτό της προδοσίας και του αγώνα κατά των δοσίλογων κομμουνιστών (άσχετα αν δεν τους κατονομάζει) με αυτό τον τρόπο. Πιο αναλυτικά: «το κόλπο είναι τόσο χοντροειδές που ασφαλώς δεν θα πιάσει. Το ΕΑΜ, και από πίσω του το ΚΚΕ, δεν αρκούνται στο γεγονός ότι χρησιμοποιούν καθαρώς ραλλικά και γκεσταπίτικα επιχειρήματα- ώστε η εξωτερική πολιτική που ακολούθησε ο Βασιλεύς Γεώργιος μας οδήγησε στην καταστροφή; Ώστε το ΕΑΜ δεν εγκρίνει την πολιτική της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 6^{ης} Απριλίου; Ώστε έπρεπε να αποφευχθεί η αναπότρεπτη καταστροφή με την μη προσχώρησή μας στην παράταξη των Ενωμένων Εθνών και συνακόλουθα με την συμμετοχή μας στον Άξονα;»⁸⁹. Και με αυτό τον τρόπο τοποθετούνται οι βάσεις του τι θα ακολουθούσε μεταπελευθερωτικά και ποιοι θα καθόντουσαν στο σκαμνί, υπόλογοι ως προδότες.

IV) Διάφορες αναφορές σχετικά με την τιμωρία των δοσίλογων

Ένα εξίσου σημαντικό σημείο που πρέπει να εστιαστεί θέλοντας να καταδειχτεί όσο το δυνατόν εκτενέστερα και πληρέστερα η στάση της εφημερίδας απέναντι στον δοσιλογισμό είναι το κομμάτι εκείνο της τιμωρίας. Μετά από την υπαναχώρηση των δυνάμεων του Άξονα στην Ευρώπη, και με την πλάστιγγα να γέρνει υπέρ των Συμμάχων έχει ήδη παρουσιαστεί ότι η εφημερίδα αλλάζει την μέχρι τότε στοχοποίησή της, προβάλλοντας ζητήματα που μέχρι εκείνο τον καιρό

⁸⁹ Το τελευταίο τους κόλπο, *Ελληνικόν Αίμα*, 23 Ιουνίου 1944, σελ. 4.

δεν φαινόταν να απασχολούν τον ελληνικό λαό. Ένα από αυτά τα ζητήματα ήταν η τιμωρία των συνεργασθέντων με τον εχθρό είτε σε πολιτικό είτε σε κοινωνικό είτε σε οικονομικό επίπεδο. Γι' αυτό λοιπόν το λόγο καλό θα ήταν να παρουσιαστούν ορισμένες τέτοιες αναφορές της εφημερίδας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Τελείωσαν τα ψέμματα! Με την αναγγελία της εισβολής στην Γαλλία οι αξιοθρήνητοι ράλληδες χάσαν και την τελευταία τους παρηγοριά. Ως τώρα κατόρθωναν να εξασφαλίζουν την υποστήριξη των πατρónων τους Γερμανών περιοριζόμενοι σε αστείους ηχυδαίους φιλιππικούς κατά της Σοβιετικής Ρωσίας, εν ονόματι του απειλούμενου «ευρωπαϊκού πολιτισμού». Και φρόντιζαν να μην υπάρχει στις εκδηλώσεις αυτές η παραμικρή νύξη που να μπορούσε να θεωρηθή σαν στρεφόμενη κατά της Αγγλίας ή της Αμερικής, με την γελοϊαν ελπίδα ότι θα ξεγελιόταν ο Ελληνικός λαός για τις πραγματικές προθέσεις τους. Τώρα όμως τα αφεντικά έτριξαν τα δόντια. Μόλις αναγγέλθηκε η απόβαση στην Νορμανδία όλοι οι Κουίςλινγκ των κατεχόμενων χωρών διατάχτηκαν να προβούν σε ξεκάθαρες «δηλώσεις». Και με την ψυχή στο στόμα ο Ράλλης, ο Τσιρονίκος, ο Γούλας μιμήθηκαν το παράδειγμα του ίδιου του Κουίςλινγκ, του Λαβάλ και του Νέντις: διαβεβαίωσαν την «Ευρωπαϊκή» κοινή γνώμη ότι οι Αγγλοαμερικάνοι δεν είναι καλύτεροι από τους Ρώσους, κατά διαταγή των οποίων έκαναν την εισβολή για να καταστρέψουν τον «Ευρωπαϊκό πολιτισμό». Καυμένα ανθρωπάκια! Τώρα μόλις κατάλαβαν ότι η ρωμέϊκη εξυπνάδα δεν μπορεί να επιτελέσει θαύματα. Όποιος μια φορά μπλέξει στα πιο ασήμαντα έστω γρανάζια της βγαίνει τελικά πολτοποιημένος από την γερμανική μηχανή»⁹⁰.

Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα: «[...]Υπάρχουν μερικοί, που ήταν πάντα δούλοι στην ψυχή, που έγιναν συνειδητά ή ασυνείδητα όργανα του εχθρού και που περιφέρονται μεταξύ μας αυτές τις μέρες ωχροί σαν σουδάρια, πελιδνοί από τον πανικό της απελευθέρωσης, τρέμοντας τις συνέπειες που θα έχη γι' αυτούς η ευλογημένη εκείνη μέρα.[...] Πρέπει πρώτα-πρώτα να καταλάβη κάθε αληθινός Έλλην ότι είναι ντροπή, είναι αίσχος να έχη τα ίδια αισθήματα με τους εγκληματίες της συνεργασίας του εχθρού, ότι είναι προδοσία να γίνεται- έστω και άθελά του-

---

⁹⁰ Οι αξιοθρήνητοι, *Ελληνικόν Αίμα*, 12 Ιουνίου 1944, σελ. 4.

όργανό της γερμανικής προπαγάνδας και κατά συνέπεια της γερμανικής πολεμικής μηχανής[...]»⁹¹, «[...] Άμα τη απελευθερώσει θ' αρχίση αμέσως ο ηθικός καθαρισμός της Ελλάδος. Όλα τα καθάρματα που συνεργάστηκαν οπωσδήποτε με τους Γερμανοϊταλοβούλγαρους θα κληθούν να δώσουν λόγο των πράξεών των[...]»⁹², « Σιωπηλά, σκεφτικά, χαμένα, κίτρινα από τον φόβο, ακούσανε τον Σταθμό του Καίρου ένα από τα τελευταία βράδια να λέγη για τις σκληρές κυρώσεις που θα υποστούν τα πουλημένα στους Γερμανοϊταλοβούλγαρους καθάρματα. Σκλαβώθηκε η πατρίδα τους και βρυκολάκισε μέσα τους ο πόθος για κέρδη. Λεφτά, λεφτά, πολλά λεφτά, έστω κι αν στάζουν αίμα. Έστω κι αν θα βγουν από το στίψιμο μικρών παιδιών που θα τ' αφήσουν δίχως λάδι. Έστω και αν θα προκαλέσουν τον θάνατο σε χιλιάδες πατριώτες τους.[...]Από την μεγάλη μάζα των εμπόρων, βιομηχάνων, εμπόρων, μηχανικών, οι πλέον χειρότεροι, οι πλέον σκάρτοι, οι πλέον άτιμοι, οι πλέον χαμένοι. Τα κατακάθια του κάθε κλάδου. Αυτοί εδούλεψαν με τα κτήνη που κατέκτησαν την Ελλάδα. Και δεν μπορούσε παρά κτήνη να είναι κι αυτοί. [...]Και επειδή ακριβώς υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι, και είναι και οι περισσότεροι, επιβάλλεται να φύγουν από την μέση τα βρωμερά σκουπίδια που στη φουρτούνα αυτή βγήκαν στην επιφάνεια.[...] Δεν φανταζόμεθα ότι το θανατοβαμμένο χρυσάφι που εμάζεψαν θα είναι σε θέση να τους γλιτώση»⁹³.

Και συνεχίζεται αυτή η στάση και με άλλα παραδείγματα όσο προχωράει η Ελλάδα προς την απελευθέρωση. Πιο αναλυτικά: «[...]Οι προδότες θα τιμωρηθούν και θα τιμωρηθούν σκληρά, άτεγκτα, αμείλικτα, κανείς ας μην αμφιβάλλη γι' αυτό. Για τιμωρηθούν όμως αφού τους παρασχεθούν όλα τα εχέγγυα της δίκαιης κρίσης.[..] Ένα όμως δεν πρέπει και δεν πρόκειται να συμβή: το δικαίωμα της επιβολής και της εκτέλεσης της εσχάτης ποινής να περιέλθη στα χέρια των ανεύθυνων. Η προδοσία θα κριθί επί τη βάση των υφιστάμενων νόμων, που, δόξα τω Θεώ, προβλέπουν όλες τις μορφές και όλες τις διαβαθμίσεις της»⁹⁴, «[...]Ο προδότης Έλλην αγωνιά. Οι προστάται φεύγουν, τον εγκαταλείπουν. Νιώθει τον εαυτό του υπόδικο. Τρέμει για

⁹¹ Κάτω ο πανικός της απελευθέρωσης, *Ελληνικόν Αίμα*, 20 Αυγούστου 1944, σελ. 1.

⁹² Ο.π., σελ.3.

⁹³ Ο.π., σελ. 4.

⁹⁴ Για την πραγματική τιμωρία των προδοτών, *Ελληνικόν Αίμα*, 29 Σεπτεμβρίου 1944, σελ.1.

την προδοσία. Ο πλούτος του έγινε εφιάλτης. Παρακολουθεί την χαρά της ελευθερίας των σκλάβων και τρέμει. Η περιφρόνησις τον τρομάζει...Οι ψυχές των ηρωικών θυμάτων της προδοσίας του τον περιτριγυρίζουν και ζητούν εκδίκηση...Θέλει να σωθή, να ζήσει...Θα ζήσει όμως ως την ημέρα εκείνη που θα τον δικάσουμε...»⁹⁵.

Ειδικότερα με την απελευθέρωση οι αναφορές στην τιμωρία των προδοτών-όπως τις κατονομάζει- λαμβάνουν μόνιμη θέση στην εφημερίδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ακόλουθη αναφορά: «Αι συλλήψεις των δοσιλόγων του ηθικού καθαρμού συνεχίζονται. Αι φυλακαί Αβέρωφ, φιλοξενούν τας ημέρας αυτάς την αφρόκρεμα των κουίσιλινγκ, και των συνεργασθέντων. Έχουν δε αρκετά κελιά για να χωρέσουν τους εξακολουθητικώς συλλαμβανομένους-ελαχίστους βεβαίως προ του συνόλου του λαού μας-προδότας»⁹⁶.

ΣΤ) Εννοιολόγηση του Δοσιλογισμού ως ευρωπαϊκού φαινομένου και τα ευρωπαϊκά παραδείγματά του⁹⁷

Ι) Ορισμός του δοσιλογισμού

Για να μπορέσει να γίνει πιο κατανοητό το φαινόμενο του δοσιλογισμού καλό θα ήταν να δοθεί πρώτα ένας ορισμός, μια ερμηνεία. Ο όρος «δοσιλογισμός»(collaboration) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τον Οκτώβριο του 1940 από τον Γάλλο πρωθυπουργό, στρατάρχη και ήρωα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, Φιλίπ Πεταίν(Philippe Petain) και ορίζεται ως η συνεργασία ατόμων ή πληθυσμιακών ομάδων κατεχόμενων χωρών με τον κατακτητή. Ακόμη, σύμφωνα με το Concise Oxford Dictionary, η «συνεργασία» ορίζεται ως το να εργάζεσαι από

---

⁹⁵ Ο.π., σελ. 4.

⁹⁶ Ο Ηθικός καθαρμός, *Ελληνικόν Αίμα*, 16 Οκτωβρίου 1944, σελ. 1.

⁹⁷ Η παρούσα ενότητα όπως και η επόμενη δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά από το Περιοδικό Ιστορία τον Δεκέμβριο και τον Ιανουάριο του 2012 από τον ίδιο τον ερευνητή.

κοινού[...] και να συνεργάζεσαι, προδοτικά, με τον εχθρό⁹⁸. Ο Πεταίν και η κυβέρνηση του αποτέλεσαν την πρώτη συνεργαζόμενη ομάδα, η οποία θεώρησε(και είχε και την υποστήριξη του γαλλικού λαού) ότι με το να αποδεχθεί την γερμανική προσφορά συνεργασίας στην «νέα ευρωπαϊκή τάξη» θα διαφυλάσσονταν: η ενότητα του κράτους, η κρατική οντότητα καθώς και το κοινωνικό καθεστώς της χώρας μέχρι τον τερματισμό του πολέμου(στον οποίο ήλπιζαν να μην επικρατήσει η Γερμανία)⁹⁹. Πριν όμως από την ανάλυση όμως του γαλλικού παραδείγματος, ως ένα μέρος του δοσιλογικού φαινομένου, καλό είναι να δοθεί μια υποτυπώδης ανάλυση και παρουσίαση αυτού του φαινομένου.

Το φαινόμενο του δοσιλογισμού, της συνεργασίας δηλαδή με τον κατακτητή, ως ιστορικό φαινόμενο χρίζει ιδιαίτερης μελέτης και προσοχής εξαιτίας της πολυπλοκότητας και της διαφορετικότητας που επέδειξε στις περιοχές που έλαβε χώρα στο διάστημα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Για τον σύγχρονο ερευνητή είναι πολύ εύκολο να κατατάξει την πορεία του πολέμου σε ένα πλαίσιο του άσπρου και μαύρου, όπου στην θέση των καλών βρίσκονταν οι νικητές του πολέμου και στην θέση των κακών οι ηττημένοι και οι συνεργασθέντες με αυτούς. Η πραγματικότητα είναι ότι πολλοί πολιτικοί ηγέτες είτε συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς με την θέλησή τους είτε εξαναγκάστηκαν με την πεποίθηση πάντα ότι θα μπορούσαν να συνεργαστούν από κοινού. Κάτι τέτοιο όμως ήταν ανακόλουθο από την πλευρά του Χίτλερ, ο οποίος δεν αντιλαμβανόταν την έννοια της συνεργασίας με τον ίδιο τρόπο όπως οι περισσότεροι ηγέτες των υπό κατοχή χωρών. Για τον Χίτλερ όπως μαρτυρούν σύγχρονες πηγές αλλά και η αυτοβιογραφία του(*Mein Kampf*) η λέξη συνεργασία ήταν συνώνυμη με αυτές της κατάκτησης και της κυριαρχίας. Επίσης καλό θα ήταν να τονιστεί ότι το μεγαλύτερο μέρος του υπό γερμανική κατοχή πληθυσμού της Ευρώπης δεν συνεργάστηκε προδοτικά με τους Γερμανούς. Μόλις ένα μικρό κομμάτι των συνεργασθέντων υπήρξε αυτό που ενήργησε προδοτικά και

---

⁹⁸ Davies Peter, *Dangerous Liaisons. Collaboration and World War Two*, Pearson Longman, Great Britain, 2004, σελ. 10.

⁹⁹ «Ο Δοσιλογισμός» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σελ. 43-44.

επρόκειτο κυρίως για συγγενικές ιδεολογικά ομάδες, τις οποίες όλως παραδόξως οι Γερμανοί απέρριπταν με εμφαντικό τρόπο.

Σε αυτό το σημείο καλό θα ήταν να καταδειχτούν οι «ποικιλίες» της συνεργασίας με τον κατακτητή, οι διάφορες περιπτώσεις δοσιλογισμού δηλαδή που έλαβαν χώρα στην υπό γερμανική κατοχή Ευρώπη. Η πρώτη περίπτωση δοσιλογισμού είναι η συνεργασία με τον κατακτητή των συγγενικών ιδεολογικά ομάδων. Αυτή η ομάδα ατόμων διακατεχόταν από μια πεποίθηση και μία πίστη ότι έπρεπε να βρεθούν στο πλευρό του Χίτλερ και να βοηθήσουν στην εγκαθίδρυση της νέας τάξης πραγμάτων και στην τελική επικράτηση της Άριας Φυλής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ομάδας αποτέλεσε η Νορβηγία και πιο συγκεκριμένα η ανάληψη της εξουσίας από τον Vidkun Quisling. Η δεύτερη ομάδα συνεργασίας με τον κατακτητή ήταν αυτή που διακατεχόταν από την αμυντική φιλοσοφία, αυτοί δηλαδή που θέλησαν να μείνουν όσο το δυνατόν ουδέτεροι από τα πολεμικά δρώμενα και να προστατέψουν την εθνική τους κυριαρχία. Στην πράξη, αυτή η στάση χαρακτηρίστηκε από την πιστή υπακοή στον κατακτητή και στις απαιτήσεις που εκείνος επέβαλε. Τέτοιου είδους παραδείγματα υπήρξαν το Βέλγιο και η Ολλανδία, οι κυβερνήσεις των οποίων είχαν έναν καθαρά διαχειριστικό χαρακτήρα και όχι κάποια νομοθετική ισχύ. Η τρίτη κατηγορία συνεργασίας είναι η επονομαζόμενη «υπό όρους συνεργασία». Πρόκειται για την κατηγορία ανθρώπων που βρισκότουσαν σε ένα διαρκές δίλημμα ανάμεσα στην υπακοή στον κατακτητή και στο αίσθημα ότι η νέα κατάσταση υπήρξε παράνομη και αντισυμβατική με την εθνική τους κυριαρχία, ελπίζοντας παράλληλα να ηττηθεί η Γερμανία στον πόλεμο. Αυτή η στάση είτε σε μεγάλο είτε σε μικρό βαθμό επικρατούσε σε αρκετές χώρες της Ευρώπης. Η τέταρτη κατηγορία είναι η «τακτική συνεργασία». Η συνεργασία δηλαδή με τον κατακτητή με τρόπο διπρόσωπο και χειραγωγήσιμο. Πιο συγκεκριμένα, στην Δανία, η οποία αποτελεί και το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας, υπήρξε μια προσαρμογή στις επικρατούσες συνθήκες καλώντας την Γερμανία σε συνεργασία. Η κυβέρνηση της Δανίας υπήρξε η πιο αποτελεσματική διατήρηση της «τάξης» ίσως επειδή διαταράχτηκε λιγότερο από την Κατοχή. Πιο συγκεκριμένα, επιτράπηκε στον βασιλιά και το κοινοβούλιο να

λειτουργούν και στην αρχή μάλιστα απολάμβαναν θεωρητικά τουλάχιστον σημαντικά περιθώρια κυριαρχίας. Έτσι ένα προσωπικό Γερμανών λιγότερο των εκατό ανδρών κρατούσε με ευκολία τον έλεγχο της χώρας. Χαρακτηριστική υπήρξε η ανακοίνωση δια στόματος του Δανού πρωθυπουργού Τόρβαλντ Στάουνινγκ: « Έχω την εντύπωση ότι η Γερμανία έχει ορισμένα σχέδια, που στοχεύουν σε μια μακρόπνοη ευρωπαϊκή νέα τάξη, βασισμένη στις αρχές της σχεδιασμένης οικονομίας όπως αυτή είναι γνωστή στην Γερμανία, η οποία θα παρουσιάζει οπωσδήποτε σημαντικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την απουσία σχεδιασμού που κυριαρχούσε ως τώρα και που αποτελούσε συστατικό στοιχείο του φιλελεύθερου εγωισμού. Καλά θα κάνουμε να συνεργαστούμε ήρεμα και πρόθυμα για την προσαρμογή στην οποία αναφέρθηκα εδώ»¹⁰⁰.

Μέσα σε αυτά τα πέντε χρόνια κατοχής από τους Γερμανούς η προσαρμογή αυτή της Δανίας δοκιμάστηκε από αρκετές επαναλαμβανόμενες δοκιμασίες τόσο για την πολιτική ηγεσία όσο και για τον λαό με μόνο στόχο την ήττα της Γερμανίας στον πόλεμο και την απελευθέρωση της χώρας. Γίνεται κατανοητό ότι η τακτική συνεργασία και η υπό όρους συνεργασία έχουν αρκετά κοινά. Η πέμπτη κατηγορία συνεργασίας χαρακτηρίζεται από την άνευ όρων υποταγή στις θελήσεις της κραταιάς δύναμης που εισβάλλει στη χώρα και από την παθητική συναίνεση σε ότι της επιβάλλεται. Η τελευταία κατηγορία είναι αυτή της αναμονής και της προσμονής για ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης που είχε περιέλθει η χώρα. Αυτή η κατηγορία αποτελεί ένα πολύ μικρό μέρος των συνεργαζόμενων ομάδων με τους Γερμανούς¹⁰¹.

Όπως γίνεται αντιληπτό το φαινόμενο του δοσιλογισμού είναι αφενός πολύπλοκο και αφετέρου πολυπρόσωπο, γεγονός που οφείλεται στην ιδιαιτερότητα της κάθε χώρας που υποτάχθηκε στους Γερμανούς τόσο από την στάση που επιδείκνυαν οι εθνικές αρχές όσο και από την σημασία που είχε αυτή η χώρα για τους Γερμανούς. Με λίγα λόγια, ο δοσιλογισμός είναι ένα φαινόμενο με πολλές πτυχές και

---

¹⁰⁰ Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001, σελ. 143.

¹⁰¹ Davies Peter, *Dangerous Liaisons. Collaboration and World War Two*, Pearson Longman, Great Britain, 2004, σελ. 23-27.

εκφάνσεις, Ένα φαινόμενο που αποδεικνύει την διαφορετικότητά του μέσα από τα πρόσωπα του Πεταίν και του Κουίςλινγκ. Για αυτό λοιπόν τον λόγο καλό θα ήταν να δοθεί μια ιδιαίτερη εμβάθυνση στα πιο κλασικά παραδείγματα συνεργασίας με τους Γερμανούς όπως είναι η Γαλλία και η Νορβηγία.

II) Το καθεστώς του Βισύ:

Η κήρυξη του πολέμου στην Ευρώπη από τις δυνάμεις του Άξονα έφερε την Γαλλία με το πλευρό των Συμμάχων. Η κατάληψη της Γαλλίας από την Γερμανία, όπως αποδεικνύεται από τις κινήσεις του ίδιου του Φύρερ, ήταν στα άμεσα σχέδιά του και ήταν ζήτημα ζωτικής σημασίας για την πορεία του πολέμου. Η Βρετανία από την πλευρά της γνωρίζοντας ότι ο πόλεμος αργά ή γρήγορα θα αφορούσε και την προάσπιση των εδαφών αλλά και της Γαλλίας προέβη στην σύναψη συνθήκης με τους Γάλλους. Πιο συγκεκριμένα, η συμφωνία που είχε συναφθεί από τις δυο χώρες τις δέσμευε στον να μην προχωρήσουν σε συνεννοήσεις με τις δυνάμεις του Άξονα, κάτι που έμελε να φέρει την Γαλλία σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση. Από την πλευρά του ο Χίτλερ έχοντας ήδη προελάβει στα ανατολικά έθεσε ως στόχο την κατάληψη της Γαλλίας για έναν βασικό λόγο: αν η Γαλλία περνούσε στα χέρια του Άξονα, η Βρετανία θα βρισκόταν χωρίς κανένα ουσιαστικό σύμμαχο γεγονός που θα την έφερνε στην ανάγκη σύναψης ανακωχής με τον Χίτλερ. Μέσα σε αυτήν την κατάσταση οι δυνάμεις του Χίτλερ προχωρούσαν χωρίς ουσιαστική δυσκολία για την κατάληψη του Παρισιού όταν ο Γάλλος πρωθυπουργός Ρενό ζήτησε από τον Τσόρτσιλ την άρση της δεσμευτικής συμφωνίας που είχαν συνάψει έτσι ώστε να μπορέσει να διαπραγματευτεί με τους Γερμανούς¹⁰². Η άρνηση του Τσόρτσιλ για περαιτέρω συζητήσεις οδήγησε τον Ρενό στην στροφή προς τον Αμερικανό πρόεδρο Ρούζβελντ για την αποστολή έμπυχου και όχι μόνο υλικού για να αντισταθεί η Γαλλία στην γερμανική επίθεση. Ο Ρούσβελντ αρνήθηκε και παράλληλα η θέση των

---

¹⁰² Καρτιέ Ρεμόν, *Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, τόμος Α', Πάπυρος, Αθήνα, 1995, σελ. 174-176.

Γάλλων δυσχεραίνονταν όλο και πιο πολύ όταν η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Γαλλία.

Μέσα σε όλο αυτό το χάος και τον πανικό ο Ρενό αποτάθηκε στον πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας Άλμπερ Λεμπρέν με σκοπό να αναλάβει την πρωθυπουργία ο Φιλίπ Πεταίν, ήρωας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Πεταίν αναλαμβάνει τα πρωθυπουργικά καθήκοντα και ζητά ανακωχή από τα γερμανικά στρατεύματα, τα οποία στις 14 Ιουνίου είχαν μπει στο Παρίσι. Οι συζητήσεις για την ανακωχή ξεκίνησαν στις 21 Ιουνίου του 1940 και το κείμενο υπογράφει ακριβώς την επομένη. Το αποτέλεσμα των συζητήσεων ήταν καταστροφικό για την Γαλλία. Η Γαλλία όφειλε να διαμελιστεί. Το βόρειο και δυτικό της τμήμα θα κατεχόταν από Γερμανούς, ενώ το κεντρικό και νότιο τμήμα θα αποτελούσε ένα κράτος-παρωδία, στο οποίο αρχηγός θα ήταν ο Πεταίν και έδρα θα είχε το Βισύ¹⁰³. Παρόλες τις φοβίες των Γάλλων ο Χίτλερ δεν ασχολήθηκε με τον γαλλικό στόλο αντιθέτως οι Γάλλοι θα μπορούσαν να τον χρησιμοποιήσουν για να προστατέψουν τις αποικίες τους. Αυτή του η στάση όμως δεν θα διαρκούσε πολύ όταν μετά από ορισμένες αποτυχημένες συζητήσεις με την Βρετανία ο Χίτλερ απαίτησε την είσοδο της Γαλλίας μαζί με τις αποικίες της και τον στόλο της στον ένοπλο αγώνα εναντίον της Βρετανίας.

Ο Χίτλερ με αυτό το τηλεσίγραφο θεωρούσε ότι η Γαλλία έπρεπε να ανταποδώσει τις διευκολύνσεις που της είχε παράσχει η Γερμανία. Κάτι τέτοιο ουδέποτε συνέβη αλλά σημασία έχει ότι η Γαλλία έπρεπε να πάρει μέρος στον πόλεμο στο πλευρό των Γερμανών. Από την πλευρά του το Βισύ δεν ήθελε να συμμετάσχει στον πόλεμο και επέμενε να παραμένει ουδέτερο στα διεθνή ζητήματα. Αυτή η στάση του Πεταίν οφειλόταν στον φόβο για ολοκληρωτική κατάληψη της Γαλλίας από τους Γερμανούς. Η άρνηση αυτή δεν είχε κάποια συνέχεια από την πλευρά των Γερμανών. Η πραγματικότητα όμως είναι ότι καθόλη την διάρκεια του πολέμου το Βισύ βοήθησε στην διεξαγωγή του πολέμου κυρίως με την αποστολή έμψυχου υλικού τόσο στην μάχη όσο και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το καθεστώς του Βισύ ήταν από τα λίγα συνεργαζόμενα μέρη με τους Γερμανούς που προχώρησαν

---

¹⁰³ Ο.π., σελ. 186-187.

στις μαζικές εκκαθαρίσεις του γαλλικού πληθυσμού από εβραίους και άλλες ομάδες, αφενός υπηρετώντας με τον καλύτερο τρόπο τις θελήσεις του Χίτλερ και αφετέρου βοηθώντας στην επάνδρωση των γερμανικών εργοστασίων και στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Για τον ευρωπαϊκό χάρτη της συνεργασίας η Γαλλία αποτελεί ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Το γεγονός ότι δημιουργήθηκε το καθεστώς του Βισύ είναι πέρα για πέρα εικονικό και δεν άλλαξε στο ελάχιστο την δυσχερή θέση της χώρας. Η Γαλλία ήταν δεμένη χειροπόδαρα στις απαιτήσεις του Χίτλερ. Από την πλευρά του ο Χίτλερ δεν θέλησε να δημιουργήσει ακόμη μια Πολωνία αφού ο γαλλικός λαός ήταν όπως τον αποκαλούσε: «μια ράτσα εκφυλισμένων». Παρόλη αυτή την «ψυχοπονη» στάση η Γαλλία έπρεπε να καταβάλει καθημερινώς τετρακόσια εκατομμύρια φράγκα για τα έξοδα συντήρησης του στρατού κατοχής ενώ από την πλευρά της η Γερμανία είχε ως διπλωματικό μέσο πιέσεων κοντά στα δυο εκατομμύρια αιχμαλώτους. Από την πλευρά του ο Πεταίν ανέλαβε την χώρα σε ένα διόλου εύκολο πολιτικό πλαίσιο για την χώρα του και λειτουργώντας όπως ο ίδιος πίστευε από ρεαλισμό προχώρησε σε συνθηκολόγηση με την Γερμανία αντιλαμβανόμενος αφενός την κυριαρχία της Γερμανίας και αφετέρου το ενδεχόμενο να κερδίσει η Γερμανία στον πόλεμο. Για τον στρατάρχη η συνεργασία με τον κατακτητή ήταν ο μόνος τρόπος να διατηρήσει την Γαλλία στις μείζονες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις¹⁰⁴. Απ' όσο έχει ερευνηθεί ο Πεταίν δεν διακατεχόταν από κάποια φιλοναζιστικά αισθήματα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η συνεργασία του με τον κατακτητή δεν κόστισε την ζωή σε χιλιάδες Γάλλους πολίτες. Εκείνο που θέλησε ο Πεταίν ήταν να εκκαθαρίσει την Γαλλία από τους Εβραίους, τους κομμουνιστές, να αστυνομεύσει την κοινωνία από τους ταραξίες και να επιστρέψει στις φερόμενες ως αξίες της αγροτικής Γαλλίας: στην υπακοή, στον πατερναλισμό, στην οικογένεια και στη σκληρή δουλειά. Χαρακτηριστική υπήρξε η δήλωση του σχετικά με την συνεργασία: «Με εντιμότητα και για την διατήρηση της γαλλικής ενότητας μιας ενότητας δέκα αιώνων, στο πλαίσιο της ανοικοδόμησης της νέας ευρωπαϊκής τάξης,

---

¹⁰⁴ Mazower Mark, *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009, σελ. 416.

μπαίνω σήμερα στο δρόμο της συνεργασίας[...]Αυτή η πολιτική είναι δική μου[...]εμένα μόνο θα κρίνει η Ιστορία». Σε αυτό το πλαίσιο που έθεσε ο Πεταίν κινήθηκε η Γαλλογερμανική συνεργασία των επόμενων ετών.

Τον Φεβρουάριο του 1941 την διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο ναύαρχος Φρανσουά Νταρλάν(γίνεται φανερή η δυναμική που επεδείκνυαν οι στρατιωτικοί στο μέλλον της χώρας), ο οποίος προχώρησε ένα βήμα παραπάνω την ήδη υπάρχουσα συνεργασία με τους Γερμανούς. Η συνεργασία με τους Γερμανούς μέχρι εκείνο το σημείο ήταν μόνο σε οικονομικό επίπεδο με την ανάληψη της εξουσίας από τον Ντερλάν η Γαλλία θα συνεργαζόταν με τους Γερμανούς και σε στρατιωτικό επίπεδο. Μάλιστα από τον Ιούνιο του 1941 η Γαλλία αποδέχτηκε την σύσταση ειδικών τομέων για τις δίκες των «τρομοκρατών» και όλων των εσωτερικών εχθρών της χώρας. Με την επιστροφή στην εξουσία του Πιερ Λαβάλ η Γαλλία ήταν ήδη ένας μηχανισμός άσκησης της γερμανικής πολιτικής, γεγονός που δεν διαταράχθηκε υπό των ημερών, αντιθέτως ενισχύθηκε με τις όλο και συνεχιζόμενες γερμανικές απαιτήσεις. Παράλληλα ο Λαβάλ υποστήριζε την γερμανική νίκη στον πόλεμο ενώ κήρυξε με την σειρά του τον πόλεμο στον μπολσεβικισμό. Με λίγα λόγια το γαλλικό κράτος συμμετείχε στις διώξεις των Εβραίων, οργάνωσε την μεταφορά χιλιάδων εργατών στην Γερμανία και ενίσχυσε τα μοντέλα οικονομικής και βιομηχανικής συνεργασίας. Τόσο ο Πεταίν όσο και οι διάδοχοί του, σε όλη τη διάρκεια της συνεργασίας απασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την εκκαθάριση της χώρας από τους Εβραίους, τους κομμουνιστές και τους μασόνους. Στόχος τους ήταν αφού αστυνομευτεί η κοινωνία από αυτά τα «προβληματικά» στοιχεία να επιστρέψει στις πατροπαράδοτες αξίες της αγροτικής Γαλλίας: την υπακοή, τον πατερναλισμό, την οικογένεια και την σκληρή δουλειά¹⁰⁵.

Μεταπολεμικά πολλά στελέχη του καθεστώτος του Βισύ υποστήριξαν ότι η συνεργασία με τον κατακτητή απέτρεψε την πολωνοποίηση της χώρας, μια στάση όμως που έχει ανατραπεί από νεότερες ιστορικές έρευνες. Ο ιστορικός Ρόμπερτ Πάξτον μετά από εξονυχιστική έρευνα στα γερμανικά αρχεία προέβη στην

---

¹⁰⁵ Ο.π., σελ. 419-420.

βαρύτατη κατηγορία εναντίον του καθεστώτος του Βισύ. Το Βισύ ανταποκρίθηκε επακριβώς στις προσδοκίες του Χίτλερ εξασφαλίζοντας την διοικητική διαχείριση της χώρας διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την γερμανική πολιτική, η οποία θα συναντούσε δυσκολίες στο να διαχειριστεί την πολυπλοκότητα που επεδείκνυε η γαλλική κοινωνία. Ακόμη το Βισύ συνέβαλε καθοριστικά στον τομέα της καταστολής(αποστολή εβραίων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, δίωξη αντιστασιακών), γεγονός που βοήθησε τον κατακτητή να μην αναμιχθεί. Σε οικονομικό επίπεδο η Γαλλία χωρίς ίχνος υπερβολής διαλύθηκε αφού η χώρα υπήρξε αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Γερμανούς σε όλους τους τομείς-γεωργία, βιομηχανία, νόμισμα. Με την έκδοση όμως νόμων η γαλλική κυβέρνηση ανέβασε κατακόρυφα το επίπεδο συνεργασίας με τον κατακτητή αφού με αυτόν τον τρόπο νομιμοποίησε την κατοχή της χώρας και κατέστησε παράνομη την αντίσταση στον κατακτητή.

Αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι ότι η Γαλλία επεδίωξε την πολιτική συνεργασία με τον κατακτητή και αφού αυτό επετεύχθη αντί να προβεί σε μια έστω αμυντική συνεργασία, προέβη σε μια επιθετική συνεργασία κυρίως με τον Λαβάλ, ο οποίος πίστευε ότι με την νίκη της Γερμανίας στον πόλεμο θα είχε και ο ίδιος οφέλη. Όταν ξεκίνησε η συνεργασία με τον κατακτητή στόχος ήταν η διατήρηση της χώρας όμως οι γαλλικές κυβερνήσεις υπακούοντας τυφλά στις γερμανικές απαιτήσεις ξεπέρασαν τα όρια της απλής συνεργασίας και στράφηκαν εναντίον του ίδιου τους του κράτους με το κυνηγητό χιλιάδων ανθρώπων στο βωμό της αγρασθής συνεργασίας με τους Γερμανούς¹⁰⁶. Για όλα αυτά τα στοιχεία η Γαλλία αποτελεί ένα μοναδικό χαρακτηριστικό παράδειγμα του δοσιλογισμού που ευδοκίμησε στην Ευρώπη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

---

¹⁰⁶ Ο.π., σελ. 436.

III) Η περίπτωση Vidkun Quisling

Ο Vidkun Quisling γεννήθηκε στις 18 Ιουλίου του 1887 στο Fyresdal της Νορβηγίας. Μετά από μια περίοδο σπουδών στην Πολεμική Σχολή του Όσλο και την Στρατιωτική Ακαδημία με ιδιαίτερη επιτυχία, το 1906 τοποθετείται στο Γενικό Επιτελείο Στρατού. Τα επόμενα δώδεκα χρόνια τον βρίσκουν ως στρατιωτικό ακόλουθο στην διπλωματική αντιπροσωπεία της Νορβηγίας στην Αγία Πετρούπολη. Με την επιστροφή του στην Νορβηγία το 1929 καταπιάνεται με την αλλαγή του καταστατικού χάρτη της Νορβηγίας, αντικαθιστώντας το νορβηγικό κοινοβούλιο(Storting) με δυο ανεξάρτητα σώματα, την κυβέρνηση και μια αντιπροσωπεία των εργατικών σωματείων, στα πλαίσια των Σόβιετ. Το 1931 και ενώ έχει αρχίσει να γίνεται γνωστός μέσα από πολιτικά του άρθρα σχετικά με τις βλέψεις του το Αγροτικό κόμμα αναλαμβάνει την εξουσία και αυτός αναλαμβάνει το Υπουργείο Αμύνης. Στην περίοδο που διετέλεσε υπουργός έλαβαν χώρα ορισμένες εξεγέρσεις εργατών, με τον Quisling να προβαίνει στην δημιουργία μυστικών κατασταλτικών μηχανισμών με σκοπό να εμποδίσει την δημιουργία ενός κομμουνιστικού κινήματος. Η αντιπαράθεση του με το κυβερνών κόμμα τον οδηγεί το 1933 στην ίδρυση του δικού του κόμματος, του Εθνικού Συναγερμού- Nasjonal Samling, το οποίο οργάνωσε βάσει των ναζιστικών προτύπων. Από το 1935 στους λόγους του άρχισαν να φαίνονται και τα πρώτα σημεία αντισημιτισμού καταδικάζοντας παράλληλα τον φιλελευθερισμό και τον μαρξισμό ως σημετικές επινοήσεις.

Η πρώτη προσέγγιση με το γερμανικό κόμμα του Χίτλερ ήρθε το 1936 όταν η εφημερίδα του N.S, Fritt Folk ήταν στα πρόθυρα της χρεωκοπίας και από το Βερολίνο στάλθηκαν κοντά στα δέκα χιλιάδες μάρκα για την ενίσχυσή της. Το κόμμα όμως του Quisling παρέμενε σε πολύ χαμηλά επίπεδα ως προς το λαϊκό έρεισμά του. Τον Δεκέμβριο του 1939 ο Quisling θα προέβαινε σε μια πρωτόγνωρη κίνηση για τα εθνικά και ευρωπαϊκά δεδομένα, συνδέοντας το όνομά του με αυτό της έσχατης προδοσίας. Ο Quisling λοιπόν πρότεινε στον Χίτλερ να οργανώσει ένα πραξικόπημα με Γερμανική βοήθεια για να εκκινήσει την μεσσιανική του αποστολή, ώστε να μεταμορφώσει την νορβηγική κοινωνία εκ των άνωθεν. Ο Εθνικός

Συναγερμός ήταν ένας ασήμαντος πολιτικός παράγοντας στις αρχές του πολέμου. Η δημοτικότητα του κόμματος εμφάνιζε πτώση μετά από το σχεδόν 2% που πήρε στις εκλογές του 1936. Η εισβολή της 9^{ης} Απριλίου είχε σχέση με τους γενικούς στόχους των Γερμανών και ο ρόλος του Quisling ήταν περιθωριακός. Όταν ανακήρυξε τον εαυτό του πρωθυπουργό έγινε αφορμή μεγαλύτερων αντιδράσεων και με τον τρόπο αυτό δεν διευκόλυνε το έργο των Γερμανών. Ως συνεργάτης τους προκάλεσε περισσότερα προβλήματα από όσα περίμεναν οι Γερμανοί.

Το πρωταρχικό πρόβλημα των Γερμανών μετά την εισβολή ήταν να σχηματίσουν μια αποτελεσματική διοίκηση. Η προτίμηση τους εστιαζόταν σε μια έμμεση διοίκηση, στα πρότυπα του μοντέλου που είχε εφαρμοστεί στην Δανία. Αυτό όμως δεν μπορούσε να συμβεί από την στιγμή που η νόμιμη κυβέρνηση εγκατέλειψε την χώρα. Από την πλευρά τους κορυφαίοι πολιτικοί και γραφειοκράτες εκδήλωσαν άμεσα την επιθυμία τους να συνεργαστούν με τον κατακτητή μποϊκοτάροντας παράλληλα τον Quisling. Με αυτή την κατάσταση οι Γερμανοί διώχνουν τον Quisling από την διακυβέρνηση και οργανώνουν ένα Διοικητικό Συμβούλιο σαν εκτελεστική εξουσία της χώρας. Στις αρχές αυτής της κατάστασης υπήρχε διάχυτη μια στάση ότι έγινε συνέβη για να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Ο επιχειρηματικός κόσμος ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένος με την αύξηση των εμπορικών σχέσεων με την Γερμανία και άλλοι βρήκαν καλοπληρωμένες δουλειές στα γερμανικά έργα¹⁰⁷.

Το ΔΣ εξασφάλιζε μια αποτελεσματική διοίκηση χωρίς να γίνεται τυφλό όργανο των Γερμανών. Όταν ο Joseph Terboven διορίστηκε ύπατος αρμοστής για την Νορβηγία στις 24 Απριλίου άρχισε να οργανώνει μια αυτόνομη γερμανική διοίκηση. Το ΔΣ είχε μια διαλλακτικότητα στις γερμανικές απαιτήσεις αντιδρώντας μόνο στην είσοδο μελών του Εθνικού Συναγερμού στην κεντρική διοίκηση. Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων με τον παλιό πολιτικό κόσμο ανάγκασε τον Terboven να αλλάξει τακτική. Στις 25 Σεπτεμβρίου εκθρόνισε τον βασιλιά, την εξόριστη

---

¹⁰⁷ Aarbakke Vemund, «Προδότες και δωσίλογοι. Η περίπτωση της Νορβηγίας», στο «Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008, σελ.34.

κυβέρνηση και το ΔΣ, ακυρώνοντας παράλληλα όλα τα πολιτικά κόμματα εκτός από τον Εθνικός Συναγερμό. Στη συνέχεια διόρισε 13 αρμοστές για τα υπουργεία από τους οποίους οι 9 ήταν του Ε.Σ. Αυτό το σύστημα θα αποτελούσε και το βασικό πλάνο μέχρι το τέλος του πολέμου. Η «κυβερνητική πράξη» της 1^{ης} Φεβρουαρίου του 1942 άλλαξε το σχήμα αλλά όχι το περιεχόμενο. Η συνεργασία με τον κατακτητή περνούσε σε μια νέα μορφή με προεξέχον πρόσωπο τον Vidkun Quisling, ο οποίος ανέλαβε την πρωθυπουργία της «εθνικής κυβέρνησης». Το παράδοξο από αυτή την συνεργασία Γερμανών και Εθνικού Συναγερμού ήταν ότι με το που βρέθηκε το κόμμα του Quisling στην εξουσία κατέστησε σαφές ότι δεν ήθελε να αποτελεί υποχείριο των Γερμανών, άσχετα το ότι ήταν πλήρως εξαρτημένο από αυτούς¹⁰⁸.

Η αδιαφορία που επέδειξε ο Terboven σε όλα τα παλαιά κόμματα και πρόσωπα του νορβηγικού νόμιμου καθεστώτος αποδεικνύει με τον πιο περίτρανο τρόπο το γεγονός ότι οι Γερμανοί δεν αρκούσαν στον διοικητικό έλεγχο αλλά ήθελαν να επιβάλουν την ιδεολογία του στον πληθυσμό μέσα από τον Εθνικό Συναγερμό. Αυτό όμως το σχέδιο αποδείχτηκε ανέφικτο καθώς ο Quisling αποτελούσε (και δικαιολογημένα) κόκκινο πανί για τον νορβηγικό λαό. Παρόλα αυτά στην διάρκεια της «διακυβέρνησής» του ο Εθνικός Συναγερμός προέβη σε ορισμένες ενέργειες που χαρακτηρίζουν απόλυτα την προσήλωση του στο σχέδιο του Χίτλερ. Πιο συγκεκριμένα, μετά από μια σειρά διαβουλεύσεων και υποδείξεων με τις επαγγελματικές-συντεχνιακές οργανώσεις ο Quisling προσπάθησε να ελέγξει τις οργανώσεις αυτές και να τις καθοδηγήσει βάσει των κανόνων που έθετε η «νέα τάξη». Αυτή του η κίνηση οδήγησε στην διάλυση ορισμένων οργανώσεων και στην υποταγή κάποιων άλλων στις εντολές της νέας κατάστασης πραγμάτων. Μάλιστα πολλά μέλη των οργανώσεων πέρασαν στο αντιστασιακό μέτωπο ενώ παράλληλα το καθεστώς σκλήραινε την στάση του με την δημιουργία μιας εκστρατείας για υποχρεωτική συμμετοχή όλων των εργαζομένων στα συνδικάτα που όριζε η «νέα τάξη». Τα σχέδια όμως των Γερμανών προσέκρουσαν στην σθεναρή αντίδραση ορισμένων κλάδων όπως ήταν το σωματείο των δασκάλων, υποχρεώνοντας με

---

¹⁰⁸ Ό.π., σελ. 35.

αυτόν τον τρόπο τους Γερμανούς να εγκαταλείψουν τα σχέδια τους, φοβούμενοι ότι περαιτέρω πίεση θα οδηγούσε στην μαζική αντίδραση από την πλευρά των κατακτημένων. Οι οργανώσεις αυτές με αυτή τους την επιτυχία κατόρθωσαν να εκφράσουν την νόμιμη και δημοκρατική γνώμη, η οποία στερούνταν οποιασδήποτε πολιτικής έκφρασης¹⁰⁹. Με αυτή του την ήττα ο Εθνικός Συναγερμός έχασε πολύ από το έρεισμα που είχε στην Γερμανία, άσχετα αν τα ποσοστά του σε ορισμένους κλάδους αυξήθηκαν.

Ένα άλλο ζήτημα που αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης σχετικά με τον δοσιλογικό χαρακτήρα που είχε η «κυβέρνηση» Quisling ήταν το εβραϊκό ζήτημα. Η Νορβηγία δεν υπήρξε από τις χώρες που είχαν ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό σε εβραίους εξαιρουμένων των μεγαλουπόλεων του Όσλο και του Τροντχάιμ, στις οποίες υπήρχαν και συναγωγές. Από την πρώτη μέρα που κατακτήθηκε η Νορβηγία από τα γερμανικά στρατεύματα, οι γερμανικές αρχές προχώρησαν στην λεπτομερή καταγραφή όλων των εβραίων της χώρας, απαγορεύοντας μάλιστα σε κάποιους από αυτούς την άσκηση του επαγγέλματός τους. Ο Quisling όμως προχώρησε τον αντισημιτισμό ένα επίπεδο παραπάνω όταν τον Ιούνιο του 1942 προχώρησε στην θέσπιση νόμου, ο οποίος υποχρέωνε την κατάσχεση των εβραϊκών περιουσιών από τις κατοχικές αρχές. Οι μισοί Νορβηγοί εβραίοι αντιλαμβανόμενοι τον κίνδυνο αποχώρησαν από την χώρα βρίσκοντας άσυλο στην Σουηδία, κάποιοι πέρασαν στην παρανομία ενώ οι υπόλοιποι εκτοπίστηκαν στον συνήθη τόπο «εργασίας», στην Πολωνία. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία πάρθηκε καθαρά από τις γερμανικές αρχές χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι ο Quisling προχώρησε σε κάποια κίνηση για να την αποτρέψει. Έντονη αντίδραση στην συγκεκριμένη κίνηση υπήρξε από την πλευρά της Εκκλησίας, η οποία με συνεχή διαβήματα προς την πολιτική εξουσία προσπάθησε να αποτρέψει τέτοιου είδους απάνθρωπες ενέργειες¹¹⁰.

Αυτό που επίσης πρέπει να καταδειχτεί είναι η δυναμική του Quisling και του κόμματός του. Αν για τον Quisling τα πράγματα ήταν ξεκάθαρα, αφού το μεγαλύτερο αν όχι ολόκληρο το ποσοστό του πληθυσμού ήταν φανερά εχθρικό

---

¹⁰⁹ Ό.π., σελ. 36.

¹¹⁰ Ό.π., σελ.37.

απέναντί του. Ο Εθνικός Συναγερμός αποτελεί μια περίεργη εκδοχή της συνεργασίας με τον κατακτητή καθώς παρουσιάζει ορισμένες αντιφάσεις. Το έρεισμα που είχε ο ΕΣ ήταν σε περιοχές που είχαν πληγεί από την μεγάλη Ύφεση του Μεσοπολέμου. Το παράδοξο όμως είναι ότι σε εκείνες τις περιοχές εξίσου σημαντικό έρεισμα είχε και το εργατικό κίνημα γεγονός που οδήγησε στην άμεση ρήξη των δυο παρατάξεων. Αυτή η κατάσταση θα παρέμενε σε ολόκληρη την κατοχική περίοδο και θα λυνόταν με την καταδίκη των μελών του ΕΣ μεταπολεμικά. Για πολλούς η προπολεμική απάθεια απέναντι στον Εθνικό Συναγερμό άλλαξε ριζικά με την τοποθέτησή του στην εξουσία. Από εκείνη την χρονική στιγμή ο Εθνικός Συναγερμός θα αντιμετώπιζε ένα μέτωπο οργανωμένης εχθρότητας, γεγονός που θα προκαλούσε πολλά προβλήματα στα μέλη που ζούσαν σε περιοχές με ελάχιστο έρεισμα του ΕΣ¹¹¹.

Ένα άλλο προβληματικό στοιχείο ήταν η σχέση των Γερμανών και του ΕΣ. Ο Εθνικός Συναγερμός είχε μια νορβηγική εθνικιστική ιδεολογία που δεν συμβιβαζόταν εύκολα με την επιβληθείσα γερμανική ιδεολογία και τα ναζιστικά σύμβολα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν προέρχονταν από μια ακραία πολιτική «μήτρα» και οι δυο ιδεολογίες. Αυτή τους η διαφωνία όμως δεν άλλαζε κάτι σε πρακτικό βαθμό καθώς ο ΕΣ ήταν δεμένος χειροπόδαρα από την γερμανική υποστήριξη. Παρόλες αυτές τις διαφωνίες ο ΕΣ «έπαιξε» άψογα τον ρόλο που του έδωσαν οι Γερμανοί οργανώνοντας με εκπληκτικό τρόπο την αστυνομία και τις υπηρεσίες πληροφοριών με άμεσο στόχο την σύλληψη των αντιφρονούντων. Οι συλλήψεις υπήρξαν μαζικές και σε πολλές περιπτώσεις (όπως συνέβη και σε άλλες χώρες) οι Νορβηγοί αξιωματούχοι επέδειξαν μεγαλύτερη βιαιότητα από τους Γερμανούς.

Πλησιάζοντας ο πόλεμος στο τέλος του ο ΕΣ είχε συνειδητοποιήσει ότι έφτανε και το δικό του πολιτικό τέλος, παρόλα αυτά όμως συνέχισε με την ίδια διάθεση την αντικομμουνιστική ιδεολογία. Παράλληλα, υποκίνησε την διένεξη μεταξύ των κομμουνιστών και των συντηρητικών μελών της Αντίστασης με την ταυτόχρονη προβολή μιας ανάγκης εθνικής ομοψυχίας κάτω από την πολιτική επίβλεψη του Quisling. Η ψευδαίσθηση του Quisling όμως δεν τον γλίτωσε από τον θάνατο, καθώς

---

¹¹¹ Ο.π., σελ. 38.

η εξόριστη κυβέρνηση με αστραπιαίες κινήσεις οργάνωσε τα μελλοντικά δικαστήρια των δοσίλογων και των ναζί, επαναφέροντας ταυτόχρονα και την θανατική ποινή. Ο Quisling εκτελέστηκε μαζί με τριάντα έξι δοσίλογους και ναζί. Ο συνολικός αριθμός των νομικά διωχθέντων άγγιζε τις εικοσιπέντε χιλιάδες συνεργασθέντες¹¹².

Η εικόνα που παρουσίασε η νορβηγική δικαιοσύνη δυστυχώς δεν ακολουθήθηκε και στις υπόλοιπες χώρες. Το ζήτημα είναι ότι ο Εθνικός Συναγερμός και ο Quisling συγκεκριμένα αποτέλεσαν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα προδοσίας, γεγονός που οδήγησε στην ονοματοδοσία των δοσίλογων ως κουίσλινγκ.

IV) Ο δοσιλογισμός ως ευρωπαϊκό φαινόμενο

Όπως ήδη αναφέρθη ο δοσιλογισμός αποτέλεσε ένα φαινόμενο που εξαπλώθηκε στην Ευρώπη τα χρόνια του Β' παγκοσμίου Πολέμου. Από τα παραδείγματα που καταγράφηκαν προέκυψε ότι ο όρος κουίσλινγκ υπήρξε χαρακτηριστικός για οποιονδήποτε συνεργασθέντα και για οποιαδήποτε χώρα. Η χρησιμοποίηση όμως αυτού του όρου αυθαιρέτως μόνο προβλήματα και ασάφειες μπορεί να δημιουργήσει στον ερευνητή καθώς η κυβέρνηση του Κουίσλινγκ, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι ένα ιδιαίτερο φαινόμενο του δοσιλογισμού. Πιο αναλυτικά, η έναρξη της συνεργασίας του Κουίσλινγκ με τον κατακτητή δεν ήταν μια ρεαλιστική πράξη(έχοντας φτάσει δηλαδή η χώρα μετά από την ήττα της σε ένα στάδιο συνθηκολόγησης) αλλά μια πράξη που είχε προηγηθεί της Κατοχής και αποσκοπούσε στην κατάληψη της χώρας για προσωπικό όφελος. Σε αυτή τη περίπτωση η έννοια του δοσιλογισμού έρχεται σε απόλυτη ταύτιση με αυτή της προδοσίας.

Αυτό όμως που πρέπει να ξεκαθαριστεί εξ αρχής είναι ότι η συνεργασία των εθνικών στοιχείων με τους Γερμανούς, σε κρατικό επίπεδο, ήταν εφικτή μόνο όπου η γερμανική πολιτική το επέτρεπε. Η εναλλακτική λύση ήταν η «πολωνοποίηση» ή αλλιώς η ολοκληρωτική καταστροφή του κράτους (debellatio) όπως αυτό συνέβη

---

¹¹² Ο.π., σελ. 40-41.

στην Πολωνία και στο Λουξεμβούργο, όπου η συνεργασία με τον κατακτητή δεν ήταν καν επιλογή. Πιο συγκεκριμένα, η Πολωνία για τους Γερμανούς αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο με τις ανατολικές περιοχές καθώς και την βασική πηγή εργατικού δυναμικού (ένα κράτος εργασίας για τον λαό των κυρίων όπως το διατύπωσε ο Χίτλερ). Ο διαμελισμός της χώρας και η βάρβαρη μεταχείριση του πληθυσμού της με την κατάληψη της χώρας μαρτυρούσαν αυτά τα σχέδια του Χίτλερ καθώς και στο τι θα σήμαινε στο εξής ο όρος πολωνοποίηση¹¹³.

Για να γίνει πιο αντιληπτό, τα μέρη της Ευρώπης που είχαν κατακτηθεί από τις γερμανικές δυνάμεις χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορούσε τις χώρες με κυβερνήσεις συνεργασίας όπως αυτές της Γαλλίας, της Νορβηγίας και της Δανίας. Η δεύτερη κατηγορία αφορούσε τις χώρες που είχαν υποστεί ολοκληρωτική καταστροφή και που το κράτος διοικούνταν από μηχανισμούς που περιελάμβαναν κυρίως γερμανικά στελέχη. Τέτοιες χώρες ήταν η Πολωνία, το Λουξεμβούργο και κάποια κατακτημένα σοβιετικά εδάφη. Ανάμεσα στα δυο αυτά άκρα συνεργασίας υπήρχε και μια τρίτη κατηγορία, αυτή των χωρών όπως η Ελλάδα, η Ολλανδία, η Σερβία και το Βέλγιο. Σε αυτές τις χώρες η διοίκηση ανατέθηκε από τους Γερμανούς στις τοπικές γραφειοκρατίες¹¹⁴.

Όπως γίνεται αντιληπτό η έννοια του δοσιλογισμού και της συνεργασίας είναι αρκετά πολύπλοκη, γεγονός που οδήγησε και μετά την λήξη του πολέμου στο «τσουβάλιασμα» της έννοιας του δοσιλογισμού, απογυμνώνοντας την από οποιοδήποτε ηθικό και νομικό πλαίσιο. Γι' αυτό λοιπόν τον λόγο πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός του δοσιλογισμού και της συνεργασίας με τον κατακτητή. Οι μελετητές του καθεστώτος του Βισύ (πρόκειται όπως ήδη αναφέρθη για την εντολοδόχο κυβέρνηση των Γερμανών στη κατεκτημένη Γαλλία στα χρόνια του πολέμου) προέβησαν σε έναν διαχωρισμό μεταξύ συνεργασίας-collaboration και δοσιλογισμού-collaborationism. Η συνεργασία με τους Γερμανούς υπήρξε, κατ' αυτήν την ομάδα, ζήτημα κρατικού συμφέροντος ενώ ο δοσιλογισμός ήταν ζήτημα

---

¹¹³ Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001, σελ. 148.

¹¹⁴ Mazower Mark, «Συνεργασία: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο» στο *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008, σελ. 24.

ιδεολογικής συγγένειας και προϋπέθετε θαυμασμό για τους ναζί. Αυτός υπήρξε ο διαχωρισμός σε επίπεδο εννοιών, σε επίπεδο όμως προσώπων και κρατικών αρχών υπάρχει μια τριπλή κατηγοριοποίηση, αυτοί που παρακινήθηκαν από πολιτικό ρεαλισμό, αυτοί που κινητοποιήθηκαν λόγω ιδεολογικών πεποιθήσεων και αυτοί που έδρασαν λόγω της επιθυμίας τους για προσωπικό κέρδος. Ένας ακόμη παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν μέσα από αυτήν την τριπλή κατηγοριοποίηση είναι ότι ο ναζισμός, ακόμη και όταν οι δυνάμεις του Χίτλερ είχαν επικρατήσει στο μεγαλύτερο κομμάτι της Ευρώπης, είχε ελάχιστους υποστηρικτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η Ελλάδα, στην οποία τα εθνικοσοσιαλιστικά κόμματα υπήρξαν περιθωριακά και ηγούνταν από άτομα περιορισμένης εμπιστοσύνης και ικανότητας. Άρα η ιδεολογική πεποίθηση είναι ένας παράγοντας που υπήρχε αλλά δεν είχε την σημασία που του δίδεται¹¹⁵.

Αν και ο ναζισμός λοιπόν δεν είχε πολλούς υποστηρικτές σε ευρωπαϊκό επίπεδο κατόρθωσε μέσα από τον δοσιλογισμό να επικρατήσει. Οι λόγοι για αυτήν του την επικράτηση ήταν δυο ιδεολογικοί παράγοντες: ο αντικομμουνισμός και ο εθνικισμός. Πιο συγκεκριμένα, ο αντικομμουνισμός οδήγησε σε συνεργασία πολλούς, οι οποίοι ειδάλλως δεν θα συμερίζονταν τις γερμανικές επιδιώξεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης υπήρξε η Πολωνία, στην οποία οι σοβιετικοί είχαν εκτελέσει περισσότερους απ' ότι οι Γερμανοί στο διάστημα 1939-1941, γεγονός που οδήγησε πολλούς να ταχθούν υπέρ του ναζισμού μην γνωρίζοντας όμως ότι σύντομα θα ακολουθούσαν χειρότερα δεινά. Όσον αφορά τον δεύτερο ιδεολογικό παράγοντα, τον εθνικισμό, πρέπει να τονιστεί ότι στις δυο δεκαετίες που προηγήθηκαν του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αρκετοί εθνικιστές είχαν μείνει ανικανοποίητοι με τον διαμοιρασμό της Ευρώπης. Αυτή τους η στάση τους οδήγησε στην πεποίθηση ότι με την συνεργασία τους με τους Γερμανούς θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις εθνικές τους διεκδικήσεις. Εκτός όμως από τις εθνικές επεκτάσεις αρκετοί εθνικιστές βρήκαν την ευκαιρία για να απομακρύνουν από την χώρα τους στοιχεία που τους «χαλούσαν» το εθνικό πάζλ, όπως στην Γαλλία όταν το

---

¹¹⁵ Ο.π., σελ. 25-26.

καθεστώς του Βισύ εξαπέλυσε μια «εθνική» επανάσταση για να σωθεί η χώρα από τα ξένα μιάσματα όπως τα χαρακτήριζαν¹¹⁶.

Ο αντικομμουνισμός και ο εθνικισμός, λοιπόν, θα είναι τα δυο στοιχεία τα οποία με το τέλος του πολέμου θα συνεχίζουν να βρίσκονται στην πρώτη γραμμή των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων καθιστώντας το έργο της δικαιοσύνης εξαιρετικά δύσκολο στην απονομή ευθυνών για τα όσα συνέβησαν σε εθνικό επίπεδο στην διάρκεια του πολέμου.

Ζ) Ελληνική ιστοριογραφία και δοσιλογισμός

Ι) Οι κατοχικές κυβερνήσεις ως φορείς του Έθνους

Μετά από αυτήν την σύντομη παρουσίαση της ευρωπαϊκής διάστασης του δοσιλογισμού, στο συγκεκριμένο σημείο καλό θα ήταν να παρουσιαστεί ποια είναι η στάση της ελληνικής ιστοριογραφίας απέναντι στον δοσιλογισμό. Πιο αναλυτικά, αν και έχουν περάσει δεκαετίες από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το πρόβλημα του δοσιλογισμού παραμένει μια ανοιχτή πληγή για την ελληνική ιστοριογραφία. Η χρήση στερεότυπων υβριστικών χαρακτηρισμών, όπως δοσίλογος ή προδότης, ως συνωνύμων των πολιτικών αντιπάλων παραμένει ως σήμερα ο βασικός λόγος για την αποτυχία επούλωσης αυτής της πληγής.

Το παράδοξο του όλου ζητήματος είναι ότι οι δοσίλογοι της κατοχικής περιόδου ήταν αυτοί οι οποίοι μέχρι την μεταπολίτευση κατηγορούσαν ανοιχτά τα μέλη της Αριστεράς(συγκεκριμένα αγωνιστές της Αντίστασης) για δοσιλογισμό και προδοσία. Μάλιστα κατά την διάρκεια της χούντας παρατηρήθηκαν αντίστοιχα φαινόμενα με αυτά της Κατοχής. Πιο συγκεκριμένα, οι άλλοτε δοσίλογοι και οι επίγονοι τους έσπευσαν να βολευτούν στις ανάλογες συνθήκες που επέβαλε η χούντα με εκπληκτικό τρόπο προσαρμογής. Η διαφορά έγκειται μόνο στο γεγονός ότι με την λήξη της κατοχικής περιόδου ξεκινούσε ένα νέο αιματηρό σκηνικό, αυτό του Εμφυλίου, ενώ με την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών δεν

---

¹¹⁶ Ο.π., σελ. 26-28.

συνεχίστηκαν τα λάθη του παρελθόντος. Αυτά τα λάθη που είχαν δώσει με την απελευθέρωση συγχωροχάρτι σε όλους τους δοσίλογους αξιοποιώντας τους στα πλαίσια του αντικομμουνιστικού αγώνα¹¹⁷.

Από την άλλη μεριά όμως και η ολοκληρωτική αποπομπή και κατηγορία όλων των συνεργατών των Γερμανών ή μελών της κατοχικής κυβέρνησης δεν βοηθάει στην παρουσίαση και ανάλυση των πραγματικών γεγονότων στην προσπάθεια για εξεύρεση της ιστορικής αλήθειας. Ξεκινώντας λοιπόν την προσπάθεια για την ανεύρεση της ιστορικής αλήθειας καλό θα ήταν να τεθούν ορισμένα ερωτήματα όπως αυτά προκύπτουν από την ελληνική ιστοριογραφία: Οι δοσιλογικές κυβερνήσεις αποτελούσαν φορείς εθνικού λόγου; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα χρειάζεται ιδιαίτερη ανάλυση και ψυχραιμία. Η πρώτη δοσιλογική κυβέρνηση, αυτή του Γ. Τσολάκογλου, παρουσιάστηκε μετά την συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς ως μια εθνική κυβέρνηση επιρρίπτοντας ιδιαίτερες ευθύνες στο μεταξικό καθεστώς αλλά και στον Βασιλιά, ο οποίος είχε εγκαταλείψει την χώρα. Το ερώτημα όμως που τέθηκε εξ αρχής επεκτείνεται στο κατά πόσο μια κυβέρνηση θεωρείται εθνική όταν έχει τοποθετηθεί από τους κατακτητές. Σε όλη σχεδόν την ελληνική ιστοριογραφία ο λόγος των κατοχικών κυβερνήσεων αποπέμπεται ως προδοτικός χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην επίλυση τέτοιου είδους ερωτημάτων. Προσπαθώντας λοιπόν να απαντήσουμε στο ερώτημα γίνεται αντιληπτό ότι ο λόγος των κατοχικών κυβερνήσεων χαρακτηριζόταν από μια επιμονή στην επίκληση του έθνους και στα πατριωτικά τους κίνητρα. Αυτό το παράδοξο που συντελέστηκε, δηλαδή μια δοσιλογική κυβέρνηση χωρίς λαϊκό έρεισμα και υπόβαθρο να μιλάει εθνικά, δεν αποτελεί ελληνικό φαινόμενο, καθώς συντελέστηκε και σε άλλες χώρες όπως στη Γαλλία με το καθεστώς του Βισύ.

Μια εύκολη απάντηση θα ήταν ότι αυτός ο «πατριωτικός λόγος» αποτελεί μέρος της φιλοαξονικής προπαγάνδας, μια φτηνή δικαιολογία για την συνεργασία με τον κατακτητή, γεγονός που λειτούργησε υπερασπιστικά στις δίκες τους μετακατοχικά. Η απάντηση αυτή έχοντας μια βάση δεν μπορεί να καλύψει ολοκληρωτικά το

---

¹¹⁷ Fleischer Hagen, *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 352-353.

ερώτημα όντας πολιτικά φορτισμένη και εξοβελίζοντας καθετί συνεργαζόμενο με τις κατοχικές αρχές. Το γεγονός είναι ότι οι συγκεκριμένες κυβερνήσεις αποτέλεσαν κυβερνήσεις ενός σύγχρονου εθνικού κράτους, στοιχείο που το επιβάλλει στους ερευνητές η τότε πραγματικότητα με όποιον χαρακτηρισμό και αν θέτει ο καθένας. Ο «πατριωτικός» τους λοιπόν λόγος αποτελεί το μέσο έκφρασης της κυβερνητικής τους εξουσίας και το μοναδικό όπλο το οποίο κατείχαν εφόσον στερούνταν οποιασδήποτε επίκλησης κάποιου αντιπροσωπευτικού θεσμού ή πολιτειακού συμβόλου(Βασιλιάς) για να ενισχύσουν την θέση τους. Με άλλα λόγια ο κυβερνητικός λόγος των κατοχικών κυβερνήσεων πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο των πραγματικοτήτων της εποχής και των αντιλήψεων που επικρατούσαν¹¹⁸.

II) Το στερεότυπο του δοσίλογου μέσα από την πολιτική διαμάχη Αριστεράς και Δεξιάς

Όπως ήδη αναφέρθη το στερεότυπο του δοσίλογου που επικρατεί στην μεταγενέστερη βιβλιογραφία είναι αυτό του προδότη. Το πρόβλημα που προκύπτει είναι ότι απουσιάζει το βιβλιογραφικό υλικό που να υπερβαίνει το ζήτημα του προδοτικού ρόλου των δοσίλογων και των κατοχικών κυβερνήσεων. Το μοναδικό υλικό που ξεπερνά αυτά τα όρια είναι οι βιογραφίες των τριών κατοχικών πρωθυπουργών, ένα υλικό όμως που είναι καθαρά απολογητικό και που δεν βοηθάει ιδιαίτερα στην εξεύρεση των πραγματολογικών στοιχείων και των ενεργειών αυτών των ατόμων σε ένα αυστηρά ερευνητικό πλαίσιο(χωρίς δηλαδή πολιτική χροιά και στάση απέναντι στο ζήτημα).

Το ζήτημα όμως που προκύπτει είναι ότι βιβλιογραφικά όσα έργα έχουν εκδοθεί από ανθρώπους που βίωσαν τα γεγονότα της Κατοχής βρισκόμενοι είτε στο δεξιό(παλιοί στρατιωτικοί, πολιτικοί, μέλη παρακρατικών οργανώσεων) είτε στο

---

¹¹⁸ Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σελ.153-155.

αριστερό στρατόπεδο(ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ, Δημοκρατικός Στρατός), κάνουν μια μικρή αναφορά στις κατοχικές κυβερνήσεις και με ύφος καθαρά απαξιωτικό. Και σε ακαδημαϊκό επίπεδο όμως η βιβλιογραφία υστερεί αρκετά με το να εμμένει σε ένα καθαρά επιφανειακό τρόπο ανάλυσης της περιόδου από τον οποίο προκύπτουν τα εξής ζητήματα για τις κατοχικές κυβερνήσεις: Αν οι κυβερνήσεις της Ελληνικής Πολιτείας(έτσι ονομαζόταν το κατοχικό καθεστώς στην Ελλάδα απορρίπτοντας με αυτό τον τρόπο την ανάγκη παρουσίας του Βασιλιά) υπήρξαν προδοτικές, ποιες υπήρξαν οι δυνατότητες αυτενέργειάς τους και κατηγορούνται όχι για απλή ανοχή στις ωμότητες των κατοχικών δυνάμεων αλλά και συνέργια σε αυτές τους τις πράξεις¹¹⁹.

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, αυτό της προδοτικής φύσης των κατοχικών κυβερνήσεων, η ελληνική ιστοριογραφία έχει αυτή την στάση με την αιτιολογία της συνεργασίας με τον κατακτητή ενόσω η χώρα τελούσε υπό κατοχή, με το γεγονός ότι ο Τσολάκογλου παρέβη με την συνθηκολόγηση τις εντολές τόσο της στρατιωτικής ηγεσίας(Παπάγος) όσο και της πολιτικής(Βασιλιάς) καθώς και ότι όλα τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων διακατέχονταν από φιλοαξονικά αισθήματα. Όλη αυτή η εικόνα που προβάλλεται από την ελληνική ιστοριογραφία έχει ένα και μόνο στόχο, την αποπομπή των δοσιλογικών στοιχείων ως αντεθνικά και την ιδιαίτερη προβολή των αντιστασιακών ενεργειών. Το ζήτημα δηλαδή βρίσκεται σε ένα ηθικό επίπεδο στο οποίο οι δοσίλογοι δεν έχουν θέση στην εθνική κοινότητα που συγκροτήθηκε μέσω της αντίστασης.

Στο δεύτερο σκέλος, αυτό των δυνατοτήτων αυτενέργειας από πλευράς κατοχικών κυβερνήσεων, η ελληνική ιστοριογραφία εμμένει στην φιλοαξονική στάση των μελών αυτών των κυβερνήσεων, γεγονός που τα παρουσιάζει ως πειθήνια όργανα των Γερμανών με καμία δυνατότητα και θέληση για ανατροπή των δεινών που βίωνε ο τόπος. Αυτή η στάση οδηγεί στην απόρριψη οποιασδήποτε απολογητικής στάσης από τους δοσίλογους για αναγκαία συνεργασία με τον κατακτητή από την στιγμή που οι κατοχικές κυβερνήσεις δεν είχαν κανένα πρακτικό ρόλο. Με απλά

---

¹¹⁹ Ο.π., σελ. 156.

λόγια, δεν μπορούσαν να ανατρέψουν το σκηνικό που επικρατούσε και δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μεσολαβητές ανάμεσα στον λαό και στον κατακτητή, άρα δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τον ρόλο τους αυτό ως ελαφρυντικό.

Στο τρίτο σκέλος, αυτό της άμεσης συνεργασίας με τον κατακτητή, η ελληνική ιστοριογραφία(κυρίως η Αριστερά και λιγότερο η Δεξιά), επικεντρώνεται στις προσπάθειες των κατοχικών κυβερνήσεων για συγκέντρωση όλων των αποθεμάτων στην διάθεση των Γερμανών και στις ενέργειες τους ενάντια στο κίνημα της Αντίστασης. Αυτά λοιπόν τα τρία στοιχεία αποτελούν και τις κοινές κατευθυντήριες γραμμές στην ελληνική ιστοριογραφία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αντιθέσεις και προστριβές μεταξύ της Αριστεράς και της Δεξιάς. Όπως διεφάνη στο τελευταίο στοιχείο, η στάση των δυο είναι κοινή όμως υπάρχει διαφορά στην «ένταση» καθώς η Αριστερά μονοπωλούσε στο αντιστασιακό κίνημα. Εντελώς συνοπτικά, η μεταπολεμική ιστοριογραφία, ακολούθησε την πορεία του εμφυλίου και των συγκρούσεων της Κατοχής με αποτέλεσμα να υπάρξει ένας διαχωρισμός στην εαμική/εαμογενής Αριστερά και στην εθνικόφρονη/αντικομμουνιστική Δεξιά. Τα γεγονότα της Κατοχής και της απελευθέρωσης λειτούργησαν και στις δυο περιπτώσεις ως το ιδανικό πάτημα για την στήριξη των πολιτικών τους θέσεων και βάσεων.

Σε βιβλιογραφικό επίπεδο η διαμάχη ξεκίνησε μετά την μεταπολίτευση(εφόσον η Αριστερά πολιορκούνταν τις προηγούμενες δεκαετίες). Για το μοναδικό ζήτημα που συμφωνούν απόλυτα οι δυο παρατάξεις είναι ο προδοτικός ρόλος των κατοχικών κυβερνήσεων και σε αυτή τους την κοινή στάση όμως υπάρχουν διαφορές ως προς την αφετηρία και την «διαδρομή» τους για την εξαγωγή αυτού του πορίσματος. Η Αριστερά θεωρεί τις κατοχικές κυβερνήσεις πριν απ' όλα την κορυφή του αντικομμουνιστικού μηχανισμού που συγκροτήθηκε τα χρόνια της Κατοχής και αποτέλεσε την βάση για την εξέλιξη και σταθεροποίηση της εθνικόφρονος παράταξης. Επεκτείνοντας αυτήν την θέση η Αριστερά κατηγορούσε την Δεξιά για συνεργασία με τα κατοχικά στελέχη άρα και με μια έμμεση συνεργασία με τον κατακτητή. Από την άλλη μεριά η Δεξιά με την απελευθέρωση αντιμετώπισε ένα

καίριο για αυτή πρόβλημα, το γεγονός ότι μέλη της εθνικόφρονος παράταξης είχαν συνεργαστεί με τον κατακτητή. Η λύση σε αυτό το ζήτημα ήταν η εύρεση ορισμένων αποδιοπομπαίων τράγων και η καταδίκη τους(σε περιορισμένο όμως βαθμό). Η γενικότερη όμως καταδίκη των δοσιλόγων απέτυχε, γεγονός που οφείλεται στο ότι υπήρξε μια νέα διαχωριστική γραμμή μεταξύ προδότη και πατριώτη. Αυτή την διαχωριστική γραμμή την είχε θέσει ο Ιωάννης Ράλλης κατά την τελευταία περίοδο της κατοχής όταν δημιούργησε ορισμένους κατασταλτικούς μηχανισμούς για τον εξοβελισμό της Αριστεράς που κυριαρχούσε στον ελληνικό χώρο. Σε εκείνο το σημείο ο αγώνας της εθνικόφρονος παράταξης για απελευθέρωση βρήκε έναν νέο εχθρό, τον κομμουνισμό, και πάνω σε αυτό θα σταθεί τις επόμενες δεκαετίες. Έτσι λοιπόν οι δοσιλογικές κυβερνήσεις διαχωρίστηκαν από τους απλούς δοσίλογους γεγονός που οφειλόταν στον αντικομμουνισμό. Όπως γίνεται αντιληπτό η μελέτη αυτού του ζητήματος κάνει τον ερευνητή να αισθάνεται ότι βρίσκεται σε ένα πολιτικό παιχνίδι που έχει τις ρίζες του στην εμφύλια σύρραξη και που τείνει να τον μετατρέψει σε μέρος αυτού του παιχνιδιού. Γι' αυτό λοιπόν το συγκεκριμένο ζήτημα του δοσιλογισμού έχει πολλά ακόμα επίπεδα μελέτης στην σύγχρονη ιστοριογραφία¹²⁰.

Η) Κατοχικές Κυβερνήσεις: 30/4/1941-18/10/1944

Ι) Η πορεία προς την συνθηκολόγηση

Για να μπορέσει να γίνει όσο το δυνατόν πιο κατανοητή αλλά και πλήρης η ανάλυση των κατοχικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα πρέπει να υπάρξει πρώτα μια μικρή εισαγωγή. Δυστυχώς αυτή η μικρή εισαγωγή αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εναλλαγής συναισθημάτων και πραγματικοτήτων. Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940 αποτέλεσε μια τομή για την πορεία της Ελλάδας στον πόλεμο. Μέσα από ένα απεριγράπτο σθένος(δεδομένων των δυνατοτήτων της Ελλάδας και της πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε) οι ελληνικές δυνάμεις πέτυχαν το ακατόρθωτο, να διαλύσουν και να απομακρύνουν τις ιταλικές δυνάμεις, στέλνοντας

---

¹²⁰ Ο.π., σελ. 157-159.

παράλληλα ένα δυνατό μήνυμα αντίστασης στην μέχρι τότε φοβισμένη Ευρώπη. Δυστυχώς όμως αυτή η στρατιωτική επιτυχία δεν συνεχίστηκε και με τις γερμανικές δυνάμεις γεγονός που έφερε την Ελλάδα την 27^η Απριλίου να βρίσκεται υπό Κατοχή. Οι δυνάμεις κατοχής είχαν καταλάβει σχεδόν όλη την επικράτεια ενώ από την 20^η Απριλίου συντελούνταν ένα πρωτόγνωρο γεγονός για τα ελληνικά δεδομένα. Ο στρατηγός Τσολάκογλου, διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού(Δυτικής Μακεδονίας) συνυπέγραφε μαζί με μια ομάδα στρατιωτικών την συνθηκολόγηση της χώρας με τις δυνάμεις κατοχής αψηφώντας τις εντολές τόσο της στρατιωτικής ηγεσίας(Παπάγος) όσο και του Βασιλιά Γεωργίου. Από εκείνη την ημέρα και για τις υπόλοιπες χίλιες εξακόσιες είκοσι πέντε μέρες η Ελλάδα θα βρισκόταν υπό κατοχή¹²¹.

II) Η πρώτη κατοχική κυβέρνηση- Η κυβέρνηση Τσολάκογλου

Μετά λοιπόν την κατάληψη της χώρας από τις κατοχικές δυνάμεις ο στρατηγός Τσολάκογλου πρότεινε στους Γερμανούς να σχηματίσει μια κυβέρνηση, η οποία θα βοηθούσε στην διατήρηση της τάξης και στην προσπάθεια για αποδοχή από τον λαό της νέας κατάστασης. Η πρόταση αυτή προκάλεσε ανάμικτες αντιδράσεις από την πλευρά των κατοχικών δυνάμεων. Οι μεν Γερμανοί και ο ίδιος ο Χίτλερ αποδέχτηκαν με θέρμη την συγκεκριμένη πρωτοβουλία του στρατηγού, οι δε Ιταλοί αρνήθηκαν αρχικά μια τέτοιου είδους πρωτοβουλία θεωρώντας(όπως αναφέρει ο Τσιάνο) ότι ο στρατηγός προσπαθούσε να περισώσει την εθνική και εθνολογική ταυτότητα της Ελλάδας ενώ οι ίδιοι στόχευαν σε μια κατάτμηση των ελληνικών εδαφών προς όφελός τους. Τελικώς ο Μουσολίνι αποδέχεται την πρόταση Τσολάκογλου και έτσι ο στρατηγός παίρνει εντολή να σχηματίσει τάχιστα κυβέρνηση. Ο Τσολάκογλου υπέβαλλε στις γερμανικές υπηρεσίες έναν πίνακα με τους ενδεδειγμένους κατ' αυτόν υπουργούς, οι οποίοι ως επί το πλείστον υπήρξαν ανώτατοι αξιωματικοί του αλβανικού μετώπου. Οι Γερμανοί από την πλευρά τους

---

¹²¹ Γρηγοριάδης Σόλων, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941-1945: Κατοχή-Δεκεμβριανά*, τόμος Α', Εκδόσεις Πολάρις, 2009, σελ. 26-27.

αρνούνται να εγκρίνουν μια κυβέρνηση η οποία αποτελείται μόνο από στρατιωτικούς και καλούν τον Τσολάκογλου να συμπεριλάβει και ορισμένους πολίτες εγνωσμένου κύρους και αξίας.

Τελικώς, από τον αρχικό κατάλογο που είχε προτείνει ο Τσολάκογλου μόλις επτά αξιωματικοί ανέλαβαν υπουργικά καθήκοντα με την πλέον ισχυρή φυσιογνωμία να είναι ο υπουργός Εθνικής Αμύνης Γεώργιος Μπάκος, ο οποίος είχε διατελέσει διοικητής του Β' σώματος στρατού στο αλβανικό μέτωπο. Μετά από την εντολή των Γερμανών στην κυβέρνηση περιλήφθηκαν και τέσσερις διαπρεπείς επιστήμονες, εκ των οποίων οι σημαντικότεροι ήταν ο καθηγητής γυναικολογίας Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος ως υπουργός Υγείας και ο κοσμήτορας της Θεολογικής σχολής και γνωστός γερμανόφιλος Νικόλαος Λούβαρις, οποίος όμως παραιτήθηκε και δεν ορκίστηκε στην πρώτη κατοχική κυβέρνηση. Πιο αναλυτικά, η πρώτη κατοχική κυβέρνηση είχε ως εξής: Πρωθυπουργός ο Γεώργιος Τσολάκογλου, Υπουργός εσωτερικών ο Παναγιώτης Δεμέστιχας, Υπουργός Συγκοινωνιών ο Σ. Μουτούσης, Υπουργός Εθνικής Άμυνας ο Γεώργιος Μπάκος, Υπουργός Εργασίας και Γεωργίας ο Χαράλαμπος Κατσιμήτρος, Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας ο Ιάσων Παπαδόπουλος, Υπουργός Οικονομικών προσωρινώς ο Πλάτων Χατζημιχάλης, Υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινώς Αγορανομίας ο Αντώνης Λιβιεράτος και Υπουργός Υγείας και Προνοίας ο Κων/νος Λογοθετόπουλος¹²². Έτσι στις 30 Απριλίου ορκίζεται η πρώτη κατοχική κυβέρνηση με τον στρατηγό Τσολάκογλου(πρωθυπουργό πλέον) να απευθύνει χαιρετισμό στον ελληνικό λαό με τίτλο *“Συμμόρφωσις εις την νέαν τάξιν..”*: *«...Έλληνες, πρέπει να αναλάβωμεν την τύχην της χώρας σθεναρώς εις τα χέρια μας και ν' ατενίζωμεν κατάματα την σκληράν πραγματικότητα. Δια ν' ανταποκριθώμεν εις ταύτας απεφάσισα από κοινού μεθ' όλων των αξιωματικών και στρατηγών του αγωνισθέντος ελληνικού στρατού να σχηματίσω υπό την προεδρίαν μου κυβέρνησιν ήτις θα εξασκή την εξουσίαν της ανεξάρτητα της μέχρι τούδε κυβερνήσεως της Ελλάδος, εδραζομένη επί μόνης της κυριάρχου θελήσεως του*

---

¹²² Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 65.

ελληνικού λαού...»¹²³. Με μια πρώτη ανάγνωση το κείμενο φανερώνει στον ερευνητή μια «πατριωτική» στάση από την πλευρά του Τσολάκογλου, ένα χαρακτηριστικό το οποίο θα αποτελέσει τη βάση για όλες τις κατοχικές κυβερνήσεις. Πέρα όμως από την διάθεση για πατριωτισμό από την πλευρά των κατοχικών αξιωματούχων οι συντεταγμένες της συνεργασίας με τους Γερμανούς είχαν ως εξής: η κατοχική κυβέρνηση θα εξασφάλιζε στην Ελλάδα πρώτα απ' όλα την εδαφική της ακεραιότητα παρά το γεγονός ότι τελούσε υπό γερμανική κατοχή και σε ένα δεύτερο επίπεδο την απελευθέρωση των Ελλήνων αιχμαλώτων από τους Γερμανούς και την σταδιακή αποστράτευση των υπολοίπων. Μάλιστα για τους ένοπλους ακόμη Έλληνες υπήρξε σχετική ανακοίνωση από τις γερμανικές αρχές: *«Τιμωρείται δια θανάτου όστις δεν ήθελε παραδόσει εντός 24 ωρών τα τυχόν υπό κατοχήν του όπλα, εκρηκτικάς ύλας κλπ, εις τας Γερμανικάς Στρατιωτικάς Αρχάς»*. Ακόμη, θα διατηρούσε τα ηνία του κρατικού μηχανισμού(τουλάχιστον έτσι ήθελαν να πιστεύουν) και θα λειτουργούσε ως μεσολαβητής ανάμεσα στις δυνάμεις κατοχής και στον ελληνικό λαό. Αυτές ήταν οι παροχές από πλευράς Γερμανών. Από την πλευρά της η κατοχική κυβέρνηση όφειλε να εξασφαλίζει την νομιμοφροσύνη και την ομαλή συνεργασία του πληθυσμού με τις αρχές κατοχής.

Από αυτές τις συντεταγμένες, το σημείο που έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι αυτό της ψευδαίσθησης που χαρακτήριζε τις κατοχικές κυβερνήσεις, το γεγονός δηλαδή ότι διατηρούσαν την κρατική υπόσταση. Στην πραγματικότητα διατηρούσαν ένα μικρό μόλις κομμάτι της κρατικής μηχανής, το οποίο και αναγάγανε σε ζήτημα εθνικής σημασίας. Για να υλοποιηθεί όμως αυτό το πλαίσιο συνεργασίας θα έπρεπε να υπάρχει θετική ανταπόκριση και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη και κάτι τέτοιο δεν ίσχυσε(παρά μόνο στις αρχές) και δεν θα μπορούσε να ισχύσει. Πιο συγκεκριμένα, ο προσεταιρισμός του ελληνικού πληθυσμού υπήρξε ένα μεγάλο αγκάθι για την νέα κυβέρνηση, γεγονός που οφειλόταν ως επί το πλείστον στην ψυχολογική μεταβολή που είχε υποστεί από το αλβανικό μέτωπο και μετά. Από νικητής και μέρος του ελληνικού έπους βρέθηκε ξαφνικά σε κατάσταση

---

¹²³ Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σελ. 159.

κατοχής(χωρίς να έχουν φανεί ακόμα τα μετέπειτα άσχημα χαρακτηριστικά της κατοχής).

Από την πλευρά της η κυβέρνηση Τσολάκογλου υπήρξε ανίκανη αφενός να συσπειρώσει μέλη του παλαιού πολιτικού καθεστώτος και της εγχώριας ελίτ και αφετέρου να συντρίψει τις φήμες και την γενικότερη ιδέα ότι αποτελούσε μια προδοτική ψευδοκυβέρνηση. Ακόμη η κυβέρνηση θεωρούσε ότι η αντίδραση του πληθυσμού υπήρξε δικαιολογημένη βάσει κουλτούρας και νοοτροπίας και ότι λαός βρισκόταν στην ίδια μοίρα που βρέθηκαν αυτοί όταν χρειάστηκε να αναλάβουν τις τύχες της χώρας. Μέσα λοιπόν σε όλο αυτό το πλαίσιο ο Τσολάκογλου άρχισε να χρησιμοποιεί όλα τα πολιτικά του όπλα για τον προσεταιρισμό του λαού. Ο πρώτος και βασικός τους μηχανισμός συσπείρωσης υπήρξε η απαξίωση του προηγούμενου καθεστώτος και η υποβάθμιση της νέας κατάστασης που επικρατούσε στην χώρα.

Το πλαίσιο λοιπόν που θέλησε να εφαρμόσει η πρώτη κατοχική κυβέρνηση στηρίχτηκε σε δυο άξονες: στην απαξίωση του προηγούμενου καθεστώτος και η υποβάθμιση του χαρακτήρα της Κατοχής αναφορικά με τα ξένα στρατεύματα και με τα χρονικά όρια της νέας τάξης πραγμάτων. Με την ορκωμοσία μάλιστα της νέας κυβέρνησης ο Τσολάκογλου δεν άργησε να θέσει σε δράση το σχέδιο προσεταιρισμού του λαού ασκώντας μια δριμεία επίθεση προς την εξόριστη κυβέρνηση και τον βασιλιά, κατηγορώντας τους ως δειλούς και ανεύθυνους ενώ παράλληλα προσπαθούσε να εξομαλύνει την σχέση του με το φιλόδοξο κομμάτι του πληθυσμού(το οποίο αδυνατούσε να εξηγήσει την συνθηκολόγηση από την στιγμή που η Ελλάδα είχε πολεμήσει και είχε νικήσει τους Ιταλούς) γνωστοποιώντας του το μάταιο της συνέχισης του αγώνος κατά του Άξονα. Μέσα όμως σε αυτό το διάγγελμα προβαίνει και σε μια σειρά από πιο «συναισθηματικές» και προσωπικές δηλώσεις όπως το ότι επικαλέστηκε την θέση του και το ήθος που επέδειξε στην Αλβανία, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο αφενός να χτίσει μια σχέση εμπιστοσύνης με τον λαό και αφετέρου να παρουσιάζεται ως ο εκφραστής του ελληνικού έθνους¹²⁴.

---

¹²⁴ Ο.π., σελ. 161.

Αυτήν ακριβώς την θέση προσπάθησε να χτίσει τα χρόνια της διακυβέρνησής του ο Τσολάκογλου χρησιμοποιώντας παράλληλα βαρύτατους χαρακτηρισμούς για το μεταξικό καθεστώς, την εξόριστη κυβέρνηση και τον Βασιλιά. Αυτή του η στάση όμως έχει μια δικαιολόγηση καθώς ο Τσολάκογλου και η κυβέρνησή του στερούνταν οποιασδήποτε νομιμότητας και πολιτειακής θέσης. Έτσι λοιπόν με την απαξίωση των νόμιμων προσώπων και θεσμών ο Τσολάκογλου αποκαθήλωνε τα πολιτειακά σύμβολα θέτοντας τα ενώπιον του λαού, από τον οποίο ήλπιζε να αναγνωρίσει την φυγή της κυβέρνησης και του Βασιλιά ως λιποψυχία και πολιτικό ελιγμό. Μαζί με αυτό το επικοινωνιακό τρικ προστέθηκε και η υποβάθμιση της κατοχικής πραγματικότητας μετατρέποντας την κυβέρνηση σε εθνική και τους Γερμανούς ως προστάτες και φίλους. Η στάση όμως αυτή της κυβέρνησης Τσολάκογλου δεν θα παραμείνει μόνο στο διάγγελμα αλλά θα αποκτήσει σκληρότερη γλώσσα και ύφος απέναντι στην εξόριστη κυβέρνηση και τον Βασιλιά με την πάροδο των πρώτων εβδομάδων διακυβέρνησης.

Πιο συγκεκριμένα, ο Τσολάκογλου στο αμέσως επόμενο διάστημα της ανάληψης των πρωθυπουργικών του καθηκόντων εξαπέλυσε μια επίθεση προς την εξόριστη κυβέρνηση και τον Βασιλιά κατονομάζοντας τους ως δειλούς αφενός γιατί εξαπέλυσαν τον πόλεμο στην Γερμανία και αφετέρου γιατί εγκατέλειψαν την χώρα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ένα παράδοξο το οποίο συντελέστηκε εκείνη την περίοδο. Για πρώτη φορά αναφέρεται ο όρος δοσίλογος στην κατοχική περίοδο χρησιμοποιούμενος όμως από τους πραγματικούς δοσίλογους. Πιο αναλυτικά, στις 7 Μαΐου ανακοινώθηκε από την κυβέρνηση Τσολάκογλου ότι συνελήφθηκαν ως δοσίλογοι οι πρώην υπουργοί και υφυπουργοί, τους οποίους κατηγορεί ως υπεύθυνους για την εθνική συμφορά. Μετά από λίγες μέρες όμως αφέθηκαν ελεύθεροι, αποδεικνύοντας ότι είχαν υπολογίσει λανθασμένα την κατάσταση γιατί μπορεί ο λαός να ήταν αντίθετος με το μεταξικό καθεστώς, σε καμία περίπτωση όμως δεν αποδεχόταν αυτούς οι οποίοι τον έφεραν σε κατάσταση σκλαβιάς. Μέσα σε αυτό το πολωτικό κλίμα η νέα κυβέρνηση προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τον πόλεμο ως τεράστιο λάθος της εξόριστης κυβέρνησης και του Βασιλιά, χωρίς όμως να αποποιείται τις ένδοξες στιγμές του ελληνικού στρατού στην Αλβανία,

διαχωρίζοντας παράλληλα τον ελληνοϊταλικό με τον ελληνογερμανικό πόλεμο(οι λόγοι είναι ευνόητοι). Με την εγκατάσταση όμως και ιταλικών δυνάμεων στην Ελλάδα και με την λογοκρισία να έχει θεσπισθεί, η νέα κυβέρνηση θα χαρακτηρίζει την γενικότερη είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο ως ένα τεράστιο λάθος και την τους εξόριστους πολιτικούς ως πιόνια της βρετανικής πολιτικής, στην οποία πουλούσαν εκδούλευση¹²⁵.

Το άλλο σημείο όμως που σπεύδει να λύσει και να εξωραΐσει η κυβέρνηση Τσολάκογλου είναι η σημασία της κατοχής. Αφού λύνει το ζήτημα της ευθύνης για την κατοχή στην χώρα και για τις καταστροφές που έχει υποστεί, ο Τσολάκογλου προβαίνει, σε μια καθόλου πρωτότυπη κίνηση για δοσίλογο πρωθυπουργό, στην αναγόρευση των Γερμανών ως προστάτες και ευεργέτες του ελληνικού λαού έναντι των Βρετανών και της εξόριστης κυβέρνησης. Με αυτή του την στάση ως βάση του πολιτικού του λόγου ο Τσολάκογλου αλλά και άλλα μέλη της κυβέρνησης προέβαιναν σε μια πλήρη στήριξη του εθνικοσοσιαλιστικού τρόπου διακυβέρνησης των Γερμανών, στην ανάδειξη του μεγαλείου του Χίτλερ και στην πεποίθηση ότι η Γερμανία θα επικρατούσε στον πόλεμο. Αυτό το τελευταίο στοιχείο μάλλον δεν χαρακτήριζε τον Τσολάκογλου, τον βοήθησε όμως στην εδραίωση της ιδέας ότι η Κατοχή υπήρξε αποτέλεσμα ενός λάθους και ότι δεν είχε την σημασία που της προσέδιδαν οι εχθροί του κράτους. Παράλληλα καλούσε τον πληθυσμό αυτήν την κατάσταση να την στηρίξει μέσω της νομιμοφροσύνης, της συνεργασίας και της καλόπιστης θέλησης με τον κατακτητή.

III) Η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην πρώτη κατοχική περίοδο

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η κυβέρνηση Τσολάκογλου ήταν το επισιτιστικό πρόβλημα του πληθυσμού. Μόνο τον χειμώνα του 1942 στην Αθήνα και τον Πειραιά τριακόσιες χιλιάδες άνθρωποι έχασαν την ζωή τους από την πείνα. Το ζήτημα των ελλείψεων και της πείνας ήταν το δεύτερο

---

¹²⁵ Ο.π., σελ. 162-63.

συνεχόμενο πλήγμα στην ύπαρξη της κυβέρνησης Τσολάκογλου(το πρώτο ήταν οι ατιμώρητες αυθαιρεσίες και ωμότητες των Βούλγαρων στην Μακεδονία), το οποίο είχε διαφανεί από το καλοκαίρι του 1941 όταν για παράδειγμα το σιδηροδρομικό δίκτυο ήταν κατεστραμμένο με αποτέλεσμα να μην μπορούν να μεταφέρονται τα αγαθά στις πόλεις. Από την πλευρά της η κυβέρνηση ασχολήθηκε μόνο με το μοίρασμα αβάσιμων ελπίδων και ταυτόχρονα απειλών προς τους «εχθρούς» της πατρίδας, οι οποίοι ήταν για την κυβέρνηση οι μαυραγορίτες, οι αγρότες και οι δημόσιοι υπάλληλοι.

Πριν όμως από την ανάλυση αυτών των «εχθρών» καλό θα ήταν να τονιστεί ότι ο κυβερνητικός μηχανισμός χαρακτηριζόταν από τρία στοιχεία: από το γεγονός ότι αποτελούνταν ως επί το πλείστον από στρατιωτικούς(άρα ανίκανους να ασκήσουν οικονομική πολιτική), στο ότι μέσα στο κυβερνητικό σχήμα υπήρχαν έριδες και προσωπικές φιλοδοξίες(χαρακτηριστικό παράδειγμα η κόντρα συμφερόντων μεταξύ Τσολάκογλου και Γκοτζαμάνη) και η αδυναμία άσκησης ουσιαστικής εξουσίας. Ο βασικός όμως λόγος για την αποτυχία λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού γενικότερα ήταν η απροθυμία των αγροτών να παραδώσουν την παραγωγή τους με αντάλλαγμα το ελάχιστης αγοραστικής αξίας χρήμα που τους προσέφερε η κυβέρνηση. Ακόμη ο αγροτικός πληθυσμός είχε αντιληφθεί ότι οι συγκεκριμένες ποσότητες αγαθών δεν θα διανέμονταν στον πληθυσμό αλλά θα βοηθούσαν στην εύρυθμη λειτουργία της γερμανικής πολεμικής μηχανής. Παρόλες όμως τις αποτυχίες στο να μεταπείσει τους αγρότες ο Τσολάκογλου συνέχιζε να εκτοξεύει απειλές για αυστηρά μέτρα σε περίπτωση για να εξασφαλίσει την συμμόρφωση των αγροτών. Ο αγροτικός πληθυσμός όμως είχε διαφορετική άποψη σχετικά με το ζήτημα και το παράδοξο είναι ότι αυτή του η στάση εκφράστηκε από έναν Γερμανό αξιωματούχο: *«η κυβέρνηση δεν είχε καμία αξία, εξουσία και αξιοπρέπεια»*¹²⁶.

Εκτός όμως από την διαμάχη του με τους αγρότες ο Τσολάκογλου είχε ανοιχτά ακόμη δυο μέτωπα: τους μαυραγορίτες και τους δημόσιους υπάλληλους. Η διαμάχη με τους μαυραγορίτες έχει τις ρίζες της από τον Νοέμβριο του 1941 και με την

---

¹²⁶ Ο.π., σελ. 167-169.

επισιτιστική κρίση να φτάνει στην πιο κρίσιμη της φάση. Με κάποιο τρόπο αποκαλύφθηκε ότι μεγαλέμποροι προώθησαν στην μαύρη αγορά μεγάλες ποσότητες ζάχαρης που τους είχε προμηθεύσει το κράτος για να εφοδιάσουν την αγορά. Από εκείνο το σημείο ο Τσολάκογλου είχε βρει τον αποδιοπομπαίο τράγο της οικονομικής κατάρρευσης της χώρας και με μια σειρά από διαγγέλματα εξαπέλυε επίθεση προς τους κερδοσκόπους. Χαρακτηριστικές υπήρξαν οι δηλώσεις του: *«έμποροι εθνικής δυστυχίας, κατεχόμενοι υπό της μανίας και του ακάθεκτου πόθου του κέρδους εξηκολούθησαν και συνεχίζουν την εγκληματικήν δράση των»*. Παράλληλα ανέλαβε και την προσωπική επιχείρηση για την ανεύρεση και την τιμωρία των μαυραγοριτών, όμως αν και κατάφερε μέσω ενός πιο συγκεντρωτικού ελέγχου της αγοράς να ελέγξει κάποιες ποσότητες τροφίμων, το όλο του εγχείρημα δεν είχε καμία επιτυχία.

Η τρίτη ομάδα των «εχθρών» ήταν οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι όμως είχαν κάποιες ιδιαιτερότητες συγκριτικά με τους αγρότες και τους μαυραγορίτες. Αυτές οι ιδιαιτερότητες ήταν: πρώτον ότι η ανυπακοή τους δεν συνδεόταν με το επισιτιστικό πρόβλημα αλλά με το μερικό ξέσπασμά του και δεύτερον ανήκαν στον πυρήνα του κρατικού μηχανισμού. Πιο συγκεκριμένα, το πρόβλημα της κυβέρνησης ήταν οι απεργοί δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι είχαν ως κύριο αίτημα τους την αύξηση των μισθών τους και το οποίο ήταν αποτέλεσμα της παράλληλης αποστολής αγαθών από τον Ερυθρό Σταυρό(είχε αρχίσει η οικονομία να δείχνει σημάδια ανάκαμψης). Η απάντηση της κυβέρνησης υπήρξε άμεση δια στόματος του υπουργού Οικονομικών Σωτήρη Γκοτζαμάνη: *«είναι έγκλημα κατά της χώρας και του λαού εις αυτές τας περιστάσεις πάσα διαταραχή της πειθαρχίας και της εθνικής ενότητας»*. Στο ίδιο κλίμα όμως υπήρξαν και οι δηλώσεις του Τσολάκογλου, ο οποίος κατηγορήσε ως υποκινητές των απεργιών μικρή μερίδα αναρχικών στοιχείων, τα οποία δρούσαν αντεθνικά και τους οποίους απειλούσε με απολύσεις. Το γεγονός όμως ήταν ότι παρόλες τις απειλές η κυβέρνηση δεν μπορούσε να προβεί σε απολύσεις από την στιγμή που οι δημόσιοι υπάλληλοι αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό του κρατικού μηχανισμού. Σε όλα λοιπόν τα μέτωπα που άνοιξε η κυβέρνηση

Τσολάκογλου, με τα οποία θα απασχοληθεί και η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου, δεν υπήρξε καμία συνεννόηση και καμία κυβερνητική επιτυχία¹²⁷.

IV) Το τέλος της κυβέρνησης Τσολάκογλου

Η αδυναμία άσκησης εξουσίας και η ανυποληψία της κυβέρνησης Τσολάκογλου δεν άργησε να γίνει αντιληπτή και από τους πληρεξούσιους του Άξονα στην Ελλάδα. Οι προτάσεις τους όμως (κυρίως των Ιταλών) για αντικατάσταση του «ξοφλημένου» Τσολάκογλου απορρίφθηκαν αρχικά από το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών, με την αιτιολογία ότι η έλλειψη γνώμης και αποφασιστικότητας από την πλευρά Τσολάκογλου δεν αποτελεί μειονέκτημα αλλά προτέρημα για την θέση στην οποία βρίσκεται αλλά και για τις γερμανικές απαιτήσεις. Για τους Γερμανούς η αντικατάσταση του Τσολάκογλου με ένα πιο «ενεργητικό» άτομο θα τους δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα από ότι θα έλυne και το βασικότερο ήταν ο φόβος για ενδεχόμενη ρήξη μεταξύ των κατοχικών δυνάμεων ως προς το πρόσωπο του αντικαταστάτη¹²⁸.

Από την πλευρά του ο Τσολάκογλου είχε δηλώσει στον απεσταλμένο των Γερμανών στην Ελλάδα ότι αδυνατούσε να παραμείνει πρόεδρος μιας κυβέρνησης αυτού του είδους, συνεργαζόμενος δηλαδή με κακόφημους υπουργούς όπως τον ρουσφετολόγο και πιθανό καταχραστή Γκοτζαμάνη. Οι Γερμανοί με δυσκολία κατάφεραν να μεταπείσουν τον στρατηγό να παρέμενε για ένα σύντομο ακόμη διάστημα για να μην υπονομευόταν η ειδική οικονομική αποστολή που μόλις είχε ξεκινήσει. Παράλληλα όμως οι Γερμανοί ξεκίνησαν τις διαβουλεύσεις για την εύρεση του αντικαταστάτη με τις φήμες στην Αθήνα να έφεραν ως πιο πιθανό να διαδεχτεί τον Τσολάκογλου, τον ναύαρχο W. Canaris, αρχηγό της γερμανικής

---

¹²⁷ Ό.π., σελ. 170-172.

¹²⁸ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 68.

αντικατασκοπείας, ο οποίος είχε και ελληνικές ρίζες. Από την πλευρά τους όμως οι Ιταλοί επέμεναν στην λύση του «δικού τους παιδιού», του Γκοτζαμάνη, μια λύση όμως που δεν ικανοποιούσε τους Γερμανούς. Ακόμη κατά διαστήματα υπήρχε και μια φημολογία σχετικά με τον Γεώργιο Μερκούρη, ο οποίος ήταν ιδρυτής ενός μικρού φασιστικού κόμματος αλλά οι Γερμανοί είχαν πάλι τις αντιρρήσεις τους αφού ως γνωστόν η ναζιστική Γερμανία δεν έτρεφε ιδιαίτερη αδυναμία σε ιδεολογικά συγγενείς ομάδες. Η πιο αποφασιστική προσέλευση ήταν προς τον Ιωάννη Ράλλη(τον μετέπειτα κατοχικό πρωθυπουργό), ο οποίος διέθετε για τους Γερμανούς και σημαντικό κύρος στην συντηρητικότερη πτέρυγα του Λαϊκού Κόμματος αλλά και διασυνδέσεις με τους δημοκρατικούς κύκλους, γεγονός που ικανοποιούσε τις γερμανικές επιθυμίες για έναν πιο ουσιαστικό ανασχηματισμό του δοσιλογικού καθεστώτος.

Πιο συγκεκριμένα, οι Γερμανοί ήθελαν μια δωσίλογη κυβέρνηση που να είναι όμως πιο αντιπροσωπευτική και να διαθέτει περισσότερη λαϊκή βάση, ένα πρόβλημα το οποίο όμως είχαν και οι Βρετανοί σχετικά με την εξόριστη κυβέρνηση. Από την πλευρά του ο Ράλλης δεν ήταν αρνητικός σε μια τέτοια προοπτική όμως είχε θέσει μια σειρά από όρους στους πρέσβεις των Ιταλών και Γερμανών Gighi και Άλτενμπουργκ. Παράλληλα όμως η μάχη του Ελ Αλαμίν και πιο συγκεκριμένα η έκβαση της με την ήττα των Γερμανών άρχισε να διαταράσσει τις ισορροπίες και εκεί που εισέρεαν πάρα πολλοί για αντικαταστάτες του Τσολάκογλου, άρχισε να επικρατεί μια επιφυλακτικότητα και μια αλλαγή πλεύσης φοβούμενοι ότι η πτώση της Γερμανίας θα παρασύρει και τους ίδιους. Ο Ράλλης δεν επέδειξε κάποια παρεμφερή συμπεριφορά, υπήρξε όμως ανυποχώρητος ως προς τους όρους που είχε θέσει σχετικά με κάποιες ηθικές και υλικές παραχωρήσεις από την πλευρά των Γερμανών, οι οποίοι όμως με την ήττα στο Ελ Αλαμίν δεν φαινόταν να διατεθειμένοι να υλοποιήσουν οποιαδήποτε επιθυμία θα τους έκανε να δείχνουν αδύναμοι.

Ο Τσολάκογλου αντιλαμβανόμενος αυτή την θέση στην οποία είχε περιέλθει η Γερμανία, αποφάσισε να επωφεληθεί από την κατάσταση ή πιο σωστά να συγκαλύψει την γενικότερη κούραση του με μια ηρωική έξοδο από την θέση του.

Στις 12 Νοεμβρίου του 1942 δήλωσε στον Άλτενμπουργκ ότι αρνείται να χρησιμεύει στους Γερμανούς ως «νεκροθάπτης της πατρίδος» και για να παραμείνει έθεσε μια σειρά από όρους οι οποίοι ήταν οι εξής: μείωση των δαπανών κατοχής, λήψη μέτρων κατά της βουλγαρικής τρομοκρατίας στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τερματισμό των αυθαιρεσιών από τις δυνάμεις κατοχής, άμεση απομάκρυνση του Γκοτζαμάνη, πλήρη ελευθερία στον σχηματισμό κυβέρνησης και στην αναδιάρθρωση του διοικητικού μηχανισμού. Από τους όρους και μόνο φαίνεται ότι ο Τσολάκογλου έθεσε όρους που γνώριζε ότι δεν θα γίνουν δεκτοί, προσπαθώντας να περισώσει κάτι από την προσωπική του αξιοπρέπεια. Για τους Γερμανούς αυτό το αναπάντεχο τελεσίγραφο άνοιξε τον δρόμο για την λύση Λογοθετόπουλου¹²⁹.

V) Η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου

Την 1^η Δεκεμβρίου του 1942 ο στρατηγός και μέχρι πρότινος πρωθυπουργός Τσολάκογλου παραιτείται «*δια λόγους υγείας*» και την θέση του αναλαμβάνει ο Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, Υπουργός Υγείας και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Τσολάκογλου. Ο Λογοθετόπουλος στον επιστημονικό του χώρο υπήρξε από του πλέον αξιόλογους γυναικολόγους και θεωρούνταν από πολλούς ο θεμελιωτής της σύγχρονης γυναικολογίας στην Ελλάδα. Όσο όμως επιφανής ήταν στους επιστημονικούς και γερμανικούς κύκλους(είχε παντρευτεί την ανιψιά του στρατάρχη Λίστ) τόσο αποτυχημένη υπήρξε η παρουσία του στον πρωθυπουργικό θώκο. Ο Λογοθετόπουλος από την πρώτη μέρα που ορκίστηκε ανέλαβε και το Υπουργείο Υγείας όμως ο ισχυρός άνδρας της κυβέρνησης παρέμενε ο Γκοτζαμάνης, ο οποίος κατείχε τα Υπουργεία Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας ενώ νέα πρόσωπα στην κυβέρνηση ήταν ο παλαιός βενιζελικός πολιτευτής Ζακύνθου Αναστάσιος Ταβουλάρης ως Υπουργός Εσωτερικών και ο Έλληνας βιομήχανος και τραπεζίτης από την Ρωσία Έκτωρ Τσιρονίκος ως Υπουργός Γεωργίας και

---

¹²⁹ Fleischer Hagen, *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 359-361.

Επισιτισμού. Ακόμη, Υπουργός Εργασίας ανέλαβε ο παλαιός συνδικαλιστής και σοσιαλιστής Νικόλαος Καλύβας¹³⁰.

Ο Λογοθετόπουλος στο πρώτο του διάγγελμα ως πρωθυπουργός συνέχισε στις ίδιες βάσεις που είχε θέσει ο προκάτοχός του θέτοντας όμως ένα νέο όρο που θα αποτελέσει την σημαντικότερη βάση για την μετέπειτα κατοχική πορεία της Ελλάδας, τον αντικομμουνισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο Λογοθετόπουλος μέσα από το πρώτο διάγγελμα, κατήγγειλε «τον νόθον αυτόν πατριωτισμόν, τον οποίον προπαγανδίζουν οι άνθρωποι του σκότους, οι ασυνήδητοι και οι ταραξίαι, οι κομμουνισταί δια να εξασφαλίσουν εν ονόματι του πατριωτισμού, την προσφιλή δι' αυτούς εικόνα της αναρχίας, της λεηλασίας και της αρπαγής». Μάλιστα για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση τους πρότεινε την αναδιοργάνωση της διεφθαρμένης αστυνομίας, πρόταση όμως που προσέκρουσε στην αντίδραση των Ιταλών. Τα ζητήματα της διασάλευσης της τάξης και του κυβερνητικού ελέγχου στην ύπαιθρο αποτελούν όπως και για την προηγούμενη κυβέρνηση σημεία υψίστης σημασίας και αποδεικνύουν ότι και αυτή η κυβέρνηση συνεχίζει να έχει τον ίδιο ρόλο, του μεσολαβητή και εγγυητή των απαιτήσεων των δυνάμεων κατοχής¹³¹.

Ως προς το οικονομικό επίπεδο η κατάσταση είχε αρχίσει να δείχνει σημάδια εξυγίανσης, γεγονός που οφειλόταν τόσο στην αποστολή στην Ελλάδα του Νωυμπάχερ(ειδικού σε οικονομικά θέματα) όσο και στην άρση του συμμαχικού αποκλεισμού της Ελλάδας αλλά και στις ενέργειες του Ερυθρού Σταυρού. Παράλληλα αποκαλύφθηκαν μεγάλες ποσότητες αγαθών που έκρυβαν οι μαυραγορίτες επιφέροντας έτσι την μείωση των θανάτων από τον λιμό. Αυτή νέα κατάσταση οδήγησε την κυβέρνηση στο να πάρει κάποιες αποφάσεις όπως για παράδειγμα στις 27 Δεκεμβρίου όταν δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες η είδηση του νέου διατάγματος της κυβέρνησης μετά από πρόταση του Υπουργού Εργασίας Ν. Καλύβα «περί παροχής συσσιτίου εις τους μισθωτούς, το οποίον πρέπει να

---

¹³⁰ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 69.

¹³¹ Fleischer Hagen, *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 362.

θεωρηθή ως νέα και πανηγυρική εκδήλωση της στοργής της Πολιτείας προς τους εργαζομένους». Παρά τα μέτρα πρόνοιας, η πρωθυπουργία του Λογοθετόπουλου σημαδεύτηκε από τις μαζικές διαδηλώσεις και απεργιακές κινητοποιήσεις που συντάραξαν την Αθήνα και τις άλλες μεγάλες πόλεις στις αρχές του 1943 εναντίον της φημολογούμενης βίαιης πολιτικής επιστράτευσης εργατικού δυναμικού στα εργοστάσια της Γερμανίας. Μπροστά σε αυτή τη γενικευμένη κοινωνική αναταραχή, οι γερμανικές αρχές έσπευσαν να διαβεβαιώσουν ότι δεν επρόκειτο να γίνει καμία βίαιη μετακίνηση Ελλήνων. Δυστυχώς αυτή η υπόσχεση δεν ίσχυσε και για τους Έλληνες εβραίους, οι οποίοι σταδιακά άρχισαν να στέλνονται στην Πολωνία για να «εργασθούν». Τόσο από την κυβέρνηση Λογοθετόπουλου όσο και από την κυβέρνηση Ράλλη δεν υπήρξε ούτε ένα υπόμνημα, μια αντίδραση για τον χαμό των χιλιάδων Ελλήνων πολιτών από την πολιτική της Άρειας φυλής¹³².

Η ανικανότητα της κυβέρνησης είχε διαφανεί από πολύ νωρίς από τις δυνάμεις κατοχής γεγονός που οδήγησε στις διαβουλεύσεις για τον αντικαταστάτη του Λογοθετόπουλου. Οι συζητήσεις μεταξύ των Ιταλών και των Γερμανών υπήρξαν έντονες με τους Ιταλούς να προκρίνουν ως λύση την παραμονή τυπικώς του Λογοθετόπουλου στην εξουσία και την ανάληψη ουσιαστικώς όλων των καθηκόντων από τον Γκοτζαμάνη ή αλλιώς να αναλάβει αυτός απευθείας το αξίωμα του πρωθυπουργού. Και οι δύο λύσεις απορρίφθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες από τους Γερμανούς με την αιτιολογία ότι ο Γκοτζαμάνης αποτελούσε κόκκινο πανί για τους περισσότερους Έλληνες και οι ίδιοι δεν ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν την ύπαρξη νέων προβλημάτων. Πράγματι ο Γκοτζαμάνης σε ολόκληρο τον παράνομο Τύπο αναφερόταν με πολύ χυδαίους χαρακτηρισμούς με τους πιο «ελαφρείς» από αυτούς να είναι «διεφθαρμένος τσανακογλύφτης» των Ιταλών ή «Γκοτζαμάνωφ» λόγω της συμπάθειας που επεδείκνυε προς τους Βούλγαρους και τις εδαφικές τους βλέψεις¹³³.

---

¹³² Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 69-70.

¹³³ Fleischer Hagen, *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 363.

Από την πλευρά του ο Λογοθετόπουλος αποδείχτηκε ανεπαρκής για πρωθυπουργός αν και σημείωσε ορισμένες επιτυχίες μέσα από τα υπουργεία που κατείχε(Υγείας και Παιδείας). Όπως και ο Τσολάκογλου, αντί για δυναμικές ενέργειες και τολμηρή χρήση του δικαιώματος της παραίτησης, περιορίστηκε στις διαμαρτυρίες για την καταπιεστική πολιτική στην βουλγαροκρατούμενη ζώνη, στις μάταιες εκκλήσεις για περιορισμό των αυθαιρεσιών από τις δυνάμεις κατοχής και την μείωση των δαπανών κατοχής. Ο ίδιος όπως αναφέρει μέσα από τα απομνημονεύματα του θεωρούσε την απομάκρυνση του αποτέλεσμα της επικριτικής του στάσης στους Γερμανούς, αυτό όμως που αποδείχτηκε ήταν ότι οι Γερμανοί τον είχαν προκρίνει ως προσωρινή λύση και ότι είχαν από καιρό αποφασίσει να προβούν στην αναζήτηση του αντικαταστάτη του. Το γεγονός ότι υπήρξε προσωρινή λύση διαφαίνεται από την στάση των Γερμανών για την ύπαρξη μιας δυναμικής κυβέρνησης, η οποία θα μπορούσε να ανταπεξέλθει στις νέες συνθήκες που έφεραν την κατοχική Ελλάδα να συσπειρώνεται γύρω ένα άλλο καθεστώς που δημιουργούνταν στην ορεινή Ελλάδα μέσα από τις δυνάμεις του ΕΑΜ.

VI) Η κυβέρνηση Ράλλη: αντικομμουνισμός και τάγματα ασφαλείας

Στα τέλη του Μαρτίου λοιπόν εκπρόσωποι των δυο μεγάλων κατοχικών δυνάμεων(Ιταλία και Γερμανία) συμφωνούν για την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ιωάννη Ράλλη, ο οποίος υποσχόταν πλήρη πολιτική και οικονομική υποστήριξη στις δυο δυνάμεις. Έτσι στις αρχές Απριλίου έρχονται σε επαφή με τον Ράλλη στον οποίο, σύμφωνα με όσα είχαν προκαθοριστεί, παρείχαν τα εξής: ελεύθερη επιλογή υπουργών(με γερμανοιταλικό δικαίωμα βέτο), μια ανακτορική φρουρά περιορισμένη αριθμητικά(εύζωνοι) καθώς και το δικαίωμα για τακτικές δηλώσεις μέσω του ραδιοφώνου και του Τύπου, τα οποία όμως θα υπόκειντο στην γενικότερη λογοκρισία. Μετά από την συναίνεση του Ράλλη ενημερώνεται ο Λογοθετόπουλος ότι πρέπει να υποβάλλει την παραίτησή του, γεγονός που συντελέστηκε τάχιστα.

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να γίνει μια παρέκκλιση από την ιστορική εξέλιξη για να μπορέσουν να γίνουν κατανοητές οι συνθήκες που οδήγησαν στην κυβέρνηση Ράλλη. Όπως ήδη αναφέρθηκε οι δυνάμεις του Άξονα επιθυμούσαν την εγκαθίδρυση μιας κυβέρνησης με μεγαλύτερη πολιτική ανεξαρτησία και ευρύτερη αποδοχή από την ελληνική κοινωνία, όμως αυτή τους η στάση οφειλόταν στις ραγδαίες εξελίξεις που συντελούνταν τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, στο εξωτερικό οι ήττες του Γερμανικού στρατού στο Στάλινγκραντ, έκαναν πολλούς να πιστέψουν(και όχι άδικα) ότι το τέλος της Γερμανίας πλησιάζει παράλληλα με την απελευθέρωση της Ελλάδας. Μέσα σε αυτήν την κατάσταση οι Γερμανοί ακολούθησαν την τακτική των πρώτων χρόνων του Πολέμου, όταν παρουσιάζονταν ως οι προστάτες έναντι του κομμουνισμού. Αυτή τους η στάση παρουσιάστηκε και στο εσωτερικό της χώρας όπου η μεγάλη δυναμική της Αντίστασης είχε κάνει το ΕΑΜ να αποκτά όλο και περισσότερη εξουσία από αυτήν που έχανε το κατοχικό κράτος. Αυτή όμως η κατάσταση για μια ομάδα παλαιών πολιτικών υπήρξε ανεπίτρεπτη, έτσι, με έναν έντονο αντικομμουνισμό να τους χαρακτηρίζει, κινητοποιήθηκαν για τον σχηματισμό μιας ισχυρής κυβέρνησης, η οποία θα συνεργαζόταν με τους Γερμανούς για την αντιμετώπιση του κοινού εχθρού, του κομμουνισμού. Το κίνητρο τους γι' αυτή την κίνηση ήταν ο φόβος για ενδεχόμενο κομμουνιστικό καθεστώς και όχι τα εθνικοσοσιαλιστικά τους αισθήματα. Πρωτοστάτης και εκφραστής αυτού του παλαιού πολιτικού κόσμου υπήρξε ο Ιωάννης Ράλλης.

Επιστρέφοντας στην ιστορική εξέλιξη, η κυβέρνηση του Ιωάννη Ράλλη ορκίστηκε στις 7 Απριλίου του 1943 και τα βασικά της στελέχη ήταν τα εξής: Πρωθυπουργός ο Ιωάννης Ράλλης, Υπουργός Εσωτερικών ο Αντώνης Ταβουλάρης, Υπουργός Εργασίας ο Νικόλαος Καλύβας, Υπουργός Οικονομικών(και μετέπειτα υπερυπουργός με πέντε χαρτοφυλάκια) ο Έκτωρ Τσιρονίκος και δυο καινούρια στελέχη από την εγχώρια ελίτ ο αεροπαγίτης Κωνσταντίνος Πουρνάρας ως Υπουργός Δικαιοσύνης και ο Νικόλαος Λούβαρης, ο οποίος είχε αρνηθεί την συμμετοχή του στην κυβέρνηση Τσολάκογλου,

ως Υπουργός Παιδείας. Μάλιστα ο Λούβαρης αποδέχτηκε την συγκεκριμένη θέση μετά από τις έντονες πιέσεις του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού¹³⁴.

α) Αντικομμουνισμός

Η άνοδος του Ράλλη στην εξουσία σηματοδότησε την επιβολή του αντικομμουνισμού στην κυβερνητική πολιτική. Ο νέος μεγάλος κίνδυνος δεν ήταν η πείνα ή η ανέχεια. Ο επισιτισμός όπως ήδη παρουσιάστηκε είχε εξασφαλιστεί χάρη στην ξένη βοήθεια και ο κρατικός μηχανισμός είχε αποκτήσει τα μέσα για να ασκήσει μια δυναμική πολιτική που απουσίαζε στις προηγούμενες κυβερνήσεις. Οι στόχοι επαναπροσδιορίζονται για το κατοχικό καθεστώς και πλέον υπήρχε μόνο ένας εθνικός στόχος: η πάταξη του κομμουνιστικού κινδύνου. Το ζήτημα αυτό ξεκαθαρίστηκε μάλιστα μέσα από το πρώτο διάγγελμα του Ράλλη, επ' ευκαιρίας της ανάληψης των νέων του καθηκόντων. Αρχικά όπως και οι προκάτοχοί του αναφέρεται στην σημασία ύπαρξης ελληνικής κυβέρνησης και επαναλαμβάνει τις πάγιες θέσεις και υποχρεώσεις του λαού απέναντι στο καθεστώς (νομιμοφροσύνη κτλ). Η ουσία όμως του διαγγέλματος έγκειται στο σημείο όπου αναφέρεται στον αγώνα του Άξονα: « Πρέπει καλώς πάντες να κατανοήσωμεν ότι διεξάγων ο Άξων σκληρόν αγώνα κατά του επαπειλούντος τον πολιτισμόν, φοβερού κομμουνιστικού κινδύνου, δικαιούται τουλάχιστον να έχειν την αξίωσιν όπως μη δημιουργεί εις αυτόν ο ελληνικός λαός περιπλοκάς και όπως μη παρεμβάλλει εμπόδια εις το βαρύτατον τούτον έργον των». Και στην συνέχεια δεσμεύεται ως κυβέρνηση να περιβάλλει: «δι' αληθούς πατρικής στοργής άπαντας ανεξαιρέτως τους πειθαρχούντας πολίτας»¹³⁵. Αυτή αναφορά αποτελεί και την τομή συγκριτικά με τους λόγους των προκατόχων του. Σε όλους τους κυβερνητικούς λόγους του παρελθόντος ο λαός παρουσιαζόταν εξ ορισμού ως νομοταγής ή ως παραπλανημένος. Οι αναρχικοί, τα αντεθνικά στοιχεία, οι προδότες, οι εκάστοτε

---

¹³⁴ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 71.

¹³⁵ Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σελ. 174-175.

αποδιοπομπαίοι τράγοι ποίκιλλαν κατά περίπτωση: μπορεί να ήταν οι φυγάδες της εξόριστης κυβέρνησης, οι μαυραγορίτες, οι κομμουνιστές. Η κυβέρνηση θεωρούσε την ύπαρξη της ως εκφραστή όλου του λαού. Με αυτή την κυβέρνηση όμως τα πράγματα άλλαξαν καθώς η νέα κυβέρνηση απευθύνεται πλέον σε όσους πολίτες ήσαν πειθαρχημένοι. Με αυτήν την διάκριση οι αντιφρονούντες με το καθεστώς θέτονται εκτός κρατικής φροντίδας και προσοχής ως προδοτικά στοιχεία. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο ο Ράλλης δεν ζητούσε την νομιμοφροσύνη του λαού, την απαιτούσε γιατί σε αντίθεση με τους προκατόχους του η κυβέρνησή του διέθετε δυο σημαντικά στοιχεία: μια σχετική επάρκεια μέσων και μια υποστήριξη από κοινωνικές και πολιτικές ομάδες που αντιμάχονταν την ανάπτυξη του ΕΑΜ.

Στο δεύτερο διάγγελμα του ο Ράλλης, ενόψει των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων που θα ξεκινούσαν οι Ιταλοί στην ύπαιθρο, κατήγγειλε ανοιχτά την τρομοκρατία του ΕΑΜ στην ύπαιθρο και υποστήριξε ότι οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις δεν είχαν ως στόχο τον φιλήσυχο πληθυσμό. Γι' αυτό ακριβώς τον λόγο δήλωσε ότι θα αμνηστευόντουσαν όσοι παρέδιδαν τον οπλισμό τους στις αρχές εντός ενός χρονικού πλαισίου. Με την λήξη αυτής της προθεσμίας χαιρέτισε όσους παρέδωσαν τα όπλα τους και επέστρεψαν στα σπίτια τους, καταγγέλλοντας τους υπόλοιπους αντιρρησίες ως αιμοσταγείς κομμουνιστές, οι οποίοι φανέρωσαν με αυτή τους την κίνηση τις προδοτικές και καταστροφικές τους διαθέσεις. Και γι' αυτούς συγκροτήθηκαν ειδικά στρατοδικεία, τα οποία άρχισαν να λειτουργούν από την 9^η Μαΐου.

Πλέον για την νέα κυβέρνηση, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται μέσα από τα δυο διαγγέλματα, νέα αξία είναι η διατήρηση της τάξης. Η νομιμοφροσύνη του πληθυσμού απαιτείται πλέον για την διατήρηση της τάξης και όχι για τον εξευμενισμό των αρχών κατοχής. Παράλληλα γίνονταν κινήσεις από την κυβέρνηση για διάσπαση του εργατικού χώρου, στον οποίο κυριαρχούσε ο ΕΑΜ, με μια σειρά από κινητοποιήσεις που καλούσαν για εθνική ενότητα με μόνο στόχο την αντίσταση στον κομμουνιστικό κίνδυνο¹³⁶.

---

¹³⁶ Ο.π., σελ. 176.

β) Η συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας

Τα διαγγέλματα όμως αυτά δεν μπορούσαν να πετύχουν τίποτα περισσότερο από το να αποκρύψουν το πραγματικό γεγονός. Το αριστερό αντιστασιακό κίνημα ενισχυόταν και εξαπλωνόταν συνεχώς. Το μέτρο που είχε αποφασίσει η κυβέρνηση να πάρει για να σταματήσει αυτή την εξάπλωση ήταν η δημιουργία ένοπλων δυνάμεων, ένα μέτρο όμως που προσέκρουε στις ιταλικές και γερμανικές αρχές, οι οποίες δεν φαινόταν να διατεθειμένες να εξοπλίσουν ένα κατακτημένο πληθυσμό άσχετα αν θα λειτουργούσε προς όφελός τους. Αυτές όμως οι επιφυλάξεις άρθηκαν με την ιταλική συνθηκολόγηση τον Σεπτέμβριο του 1943 και με την πρόσφατη δοκιμασμένη ένοπλη λύση στο καθεστώς του Βισύ(η επονομαζόμενη και ως Milice). Με την έγκριση λοιπόν από τις γερμανικές αρχές της συγκρότησης των Ταγμάτων Ασφαλείας, ο Ράλλης άρχισε να ασκεί έντονες πιέσεις(συμπεριλαμβανομένων και κανονικών κλήσεων για επιστράτευση) προς τους αξιωματικούς του στρατού για να συμμετάσχουν στα Τάγματα ενώ παράλληλα χρησιμοποιούσε κάθε μέσο για την στελέχωση του νέου αυτού στρατού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού αποτέλεσε η απόλυση χωροφυλάκων χωρίς παροχή δελτίου τροφίμων με σκοπό να τους εξαναγκάσει να ενταχθούν στα Τάγματα. Πολλοί βέβαια συμμορφώθηκαν αλλά υπήρχαν και αρκετοί που προτίμησαν να ενταχθούν είτε στην αντίσταση είτε στον βασιλικό στρατό της Μέσης Ανατολής. Το σίγουρο ήταν ότι προς το τέλος της Κατοχής τα Τάγματα Ασφαλείας αριθμούσαν τριάντα χιλιάδες άνδρες και κυριαρχούσαν σε αρκετές περιοχές της κεντρικής και νότιας Ελλάδας¹³⁷.

Παρόλο το μέγεθός τους τα Τάγματα χαρακτηρίζονταν από ένα παράδοξο στοιχείο. Αν και οι αξιωματικοί τους ήταν γνωστοί αντικομμουνιστές, ένα μεγάλο μέρος από τους οπλίτες τους είχε επιστρατευτεί δια της βίας στα χωριά και στις συνοικίες των πόλεων και ως εκ τούτου δεν παρουσίαζαν ομοιογένεια και αξιοπιστία ως στράτευμα. Τα Τάγματα λοιπόν δεν αποτελούνταν ένα ενιαίο σώμα

---

¹³⁷ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 72.

οπλιτών καθώς περιλαμβάνονταν πολλά είδη μονάδων αναλόγως και με την γεωγραφική ζώνη. Βάσει ιεραρχίας τα Τάγματα υπόκειντο στις εντολές της Βέρμαχτ με την οποία συνεργάζονταν στις επιχειρήσεις που εξαπέλυαν ήταν όμως πολυδιασπασμένα καθώς τμήματά τους έπαιρναν εντολές από τα SS και άλλα από την Γκεστάπο. Ελληνική διοίκηση δεν υπήρχε στρατιωτικά. Η μοναδική ελληνική παρέμβαση ήταν η στρατολόγηση και η ανάληψη των εξόδων από την ελληνική κυβέρνηση. Οι «Ράλληδες», όπως ήταν ένας από τους ήπιους χαρακτηρισμούς τους, στο όνομα του αντικομμουνιστικού αγώνα προέβαιναν σε μαζικές προληπτικές συλλήψεις, σε κλοπές, λεηλασίες και εκτελέσεις αθώων πολιτών χωρίς να έχουν διατυπώσει έστω μια κατηγορία εναντίον τους. Παράλληλα ο Ράλλης μέσα από το πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα του καλούσε τους νομοταγείς πολίτες να συνδράμουν τα Τάγματα και να δείξουν στοργή προς αυτά καθώς προάσπιζαν την ελευθερία της χώρας από τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Φυσικά καμία από αυτές τις παραινέσεις δεν είχε κάποια ανταπόκριση, γεγονός που οφειλόταν στις ωμότητες και στις βιαιοπραγίες που είχαν επιδείξει τα Τάγματα το αμέσως προηγούμενο διάστημα.

Σε πολιτικό επίπεδο πάντως αυτό που θέλησε να πετύχει ο Ράλλης(την μεγαλύτερη υποστήριξη στο πρόσωπό του μαζί με την κατατρόπωση του κομμουνισμού) απέτυχε παταγωδώς καθώς το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είχε αποξενωθεί εντελώς με το κατοχικό καθεστώς ενώ παράλληλα τα Τάγματα ακόμα και σε περιοχές που είχαν δύναμη όπως στην Πελοπόννησο κατατροπώθηκαν από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ¹³⁸.

VII) Το τέλος της Κατοχής

Λίγες μόλις μέρες μετά το πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα του Ράλλη, ο Βασιλιάς Γεώργιος εξέδωσε διάταγμα με το οποίο ανακήρυσσε προδότες όλους τους κατοχικούς πρωθυπουργούς και τα μέλη των κυβερνήσεων τους. Ο Ράλλης μπροστά σε αυτή την κίνηση επισήμανε μέσα από την απάντησή του ότι ο Βασιλιάς δεν μπορούσε να κηρύσσει τίποτε έχοντας χάσει το δικαίωμα του αυτό με την φυγή του

---

¹³⁸ Ο.π., σελ. 73.

από την χώρα ενώ παράλληλα τόνιζε ότι το συγκεκριμένο διάταγμα αποτελεί κομμουνιστικό προϊόν, με τους οποίους οι φυγάδες είχαν αρχίσει συνομιλίες. Για τον Ράλλη η αρχή συζητήσεων μεταξύ ΕΑΜ και εξόριστης κυβέρνησης ισοδυναμούσε με παράδοση της χώρας στο έλεος του κομμουνισμού. Μάλιστα με την συγκρότηση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας στον Λίβανο η κατοχική κυβέρνηση προσπαθούσε να παρουσιάσει τους Γερμανούς ως την μόνη λύση απέναντι στον κομμουνισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της στάσης υπήρξε η δήλωση Τσιρονίκου: «ο κομμουνισμός είναι η νέα μορφή πανσλαβισμού που απειλεί τον ελληνισμό, έτσι η επικράτηση των Γερμανών αποτελεί την καλύτερη εγγύηση για την εξουδετέρωση της απειλής αυτής». Παράλληλα υπήρξε ανακοίνωση από το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με το συνέδριο του Λιβάνου, στην οποία τονιζόταν ότι οποιαδήποτε συμφωνία θα οδηγούσε στην παράδοση της χώρας στα χέρια των δολοφόνων της. Ακόμη, στην συγκεκριμένη ανακοίνωση περιλαμβανόταν λεπτομερής αναφορά στις φρικαλεότητες του κομμουνισμού, στοιχείο που θα αποτελέσει και μόνιμη στήλη στην εφημερίδα *Βραδυνή* με τίτλο «*Έργα και Ημέραι του ΕΑΜ*»¹³⁹.

Εκτός όμως από αυτή την κίνηση η κυβέρνηση από τον Ιούνιο του 1944 και με τον χρόνο να μετράει αντίστροφα τόσο γι' αυτή όσο και για τους Γερμανούς, προβαίνει σε μια σειρά από ανοιχτές διαλέξεις, στις οποίες συμμετείχαν μεταξύ άλλων ο γενικός διοικητής Κρήτης Πασσαδάκης και ο αρχηγός των Ταγμάτων Ασφαλείας συνταγματάρχης Παπαδόγκωνας. Και οι δύο ανέλυαν εντονότατα την ύπουλη και καταστρεπτική δράση του κομμουνισμού καλώντας παράλληλα τον λαό σε ενεργή δράση εναντίον των «αντεθνικών» αυτών στοιχείων. Από τον Σεπτέμβρη οι Γερμανοί άρχισαν την εκκένωση της Πελοποννήσου ενώ ένα μήνα μετά η Αθήνα κηρύσσεται ανοχύρωτη πόλη. Συγκεκριμένα, στις 12 Οκτωβρίου παραιτήθηκε η κυβέρνηση Ράλλη όμως είχε προλάβει μέσα από τους αντικομμουνιστικούς του μηχανισμούς να θέσει τις βάσεις για τα γεγονότα που θα ακολουθούσαν¹⁴⁰.

---

¹³⁹ Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σελ. 178.

¹⁴⁰ Ο.π., σελ. 179.

VIII) Το μεταπολεμικό καθεστώς και οι δίκες των δοσίλογων

Το πολιτικό καθεστώς που επιβλήθηκε μετά την απελευθέρωση και τα γεγονότα του Δεκεμβρίου παρότι έβαλε τους συνεργαζόμενους με τους Γερμανούς στο εδώλιο του κατηγορουμένου δεν απείχε ιδεολογικά με αυτούς αφού χρησιμοποίησε τα ίδια μέσα και τους ίδιους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Ένα χρόνο περίπου αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1945 άρχισε από αυτό πολιτικό σύστημα οι δίκες των πολιτικών και των υπολοίπων δοσίλογων. Ως προς την κύρια ομάδα, αυτή των πολιτικών δοσίλογων, υπήρξε δέσμευση από την κυβέρνηση εθνικής ενότητας ότι οι κατοχικές κυβερνήσεις θα λάμβαναν ίδιας αντιμετώπισης και τιμωρίας με αυτές στην υπόλοιπη Ευρώπη. Δυστυχώς τα αποτελέσματα σε ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο δεν συνέκλιναν ούτε στο ελάχιστο. Οι δίκες των δοσίλογων καταλαμβάνουν μια ιδιαίτερη θέση στην μεταπολεμική ιστορία καθώς καταδεικνύουν με τον πλέον ευκρινή τρόπο το πολιτικό κλίμα της λευκής τρομοκρατίας που επικρατούσε στην μεταπολεμική Ελλάδα. Από αυτό το πρίσμα γίνεται αντιληπτό ότι εκεί που η Αριστερά θεωρούνταν ως ο εχθρός της πατρίδας δεν μπορούσε να καταδικαστεί μια κατοχική κυβέρνηση ότι θέσπισε έναν κατασταλτικό μηχανισμό εναντίον αυτής(Τάγματα Ασφαλείας). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατάστασης αποτελεί το γεγονός ότι από την πολύκροτη δίκη πέρασαν ως μάρτυρες υπεράσπισης αρκετά μέλη του παλαιού πολιτικού κόσμου.

Ένα ακόμα στοιχείο που πρέπει να παρουσιαστεί διότι πάνω σε αυτό στηρίχθηκε ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης Ν. Κολυβάς ήταν το νομικό πλαίσιο των κατοχικών κυβερνήσεων. Οι κατοχικές κυβερνήσεις δεν ήταν de facto κυβερνήσεις, δεν είχαν δηλαδή κανένα νομικό έρεισμα, εφόσον δεν διέθεταν τη ρητή αναγνώριση εκ μέρους του λαού. Ήταν κυβερνήσεις που στηρίζονταν αποκλειστικά στη θέληση της ξένης κατοχής. Χαρακτηριστική υπήρξε η δήλωση του το 1945: «η ύπαρξις πολιτικής Κυβερνήσεως εις περιόδους ξένης Κατοχής είναι de facto ανέφικτος»¹⁴¹.

---

¹⁴¹ Μαθιόπουλος Βάσος, «το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής», στο Η Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία, κατοχή, αντίσταση, Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα, 1989, σελ. 249.

Καλό είναι όμως να γίνει μια πιο αναλυτική παρουσίαση των γεγονότων. Με την απελευθέρωση όσοι χρημάτισαν μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων κλείστηκαν στις φυλακές Αβέρωφ. Κάποιοι βέβαια όπως ο Τσολάκογλου ήταν σε κατ' οίκον περιορισμό ενώ ο Λογοθετόπουλος, ο Γκοτζαμάνης και ο Τσιρονίκος ακολούθησαν τους Γερμανούς εκτός χώρας. Στις 21 Φεβρουαρίου του 1945 ξεκίνησε η δίκη των πολιτικών δοσίλογων με 33 δοσίλογους πρωθυπουργούς και υπουργούς ενώπιον του ποινικού Ειδικού Δικαστηρίου με πρόεδρο τον αεροπαγίτη Χρίστο Καλέλη και επίτροπο τον εισαγγελέα εφετών Νικόλαο Παπαδάκη. Το κατηγορητήριο είχε διαρθρωθεί σε τέσσερις βασικούς άξονες κατηγορίας: την συνθηκολόγηση, την συνεργασία με τον εχθρό, την πρόκληση εμφυλίου πολέμου και την προπαγάνδα υπέρ του εχθρού. Εν τέλει τα θέματα που κυριάρχησαν ήταν η συνθηκολόγηση και τα Τάγματα Ασφαλείας. Από την δίκη, όπως ήδη αναφέρθη, παρήλασαν αρκετά ονόματα της πολιτικής σκηνής, τα οποία εκτός από τους Γ. Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλο, Αλ. Μυλωνά και Π. Κόκκα, προσπάθησαν να αιτιολογήσουν τις πράξεις των κατοχικών υπουργών και ιδιαίτερα αυτές του Ιωάννη Ράλλη. Στην αρχή της διαδικασίας υπήρξαν αντιδράσεις από την υπεράσπιση σχετικά με την αναρμοδιότητα του δικαστηρίου και άλλα θέματα, χωρίς όμως να επιτύχει τίποτα¹⁴².

Μετά από μια σειρά από ενστάσεις αλλά και τις απολογίες των κατηγορουμένων, ο κυβερνητικός Επίτροπος πρότεινε την ποινή του θανάτου για τους τρεις κατοχικούς πρωθυπουργούς αλλά και για τους υπουργούς Τσιρονίκο και Γκοτζαμάνη. Για τους υπόλοιπους κατηγορούμενους πρότεινε την ποινή των ισόβιων δεσμών. Στις 31 Μαΐου του 1945 το δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του, με την οποία αθώωσε πολλούς από τους κατηγορούμενους, έκρινε όμως ως ένοχους τους βασικούς κατηγορούμενους. Πιο συγκεκριμένα, στον Γεώργιο Τσολάκογλου επέβαλε την ποινή του θανάτου με την ευχή όμως να δοθεί χάρις από το συμβούλιο Χαρίτων, στους Λογοθετόπουλο και Ράλλη την ποινή των ισόβιων

---

¹⁴² Γασπαρινάτος Σπύρος, *Η Κατοχή. Η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο του 1943*, τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1998, σελ. 244-245.

δεσμών, στους υπουργούς Γκοτζαμάνη και Τσιρονίκο την ποινή του θανάτου και στους υπουργούς Ταβουλάρη, Καραμάνο και Πασαδάκη την ποινή των ισόβιων δεσμών. Στους υπόλοιπους υπουργούς οι ποινές ήταν μικρότερης έντασης.

Η απόφαση λοιπόν δεν απέδωσε «*πρόθεσιν προδοσίας*» στους Τσολάκογλου, Λογοθετόπουλο και Ράλλη. Μάλιστα σχετικά με τον σχηματισμό των Ταγμάτων Ασφαλείας το δικαστήριο δεν καταλόγισε στον Ράλλη και στην κυβέρνησή του το γεγονός ότι τα Τάγματα δρούσαν εναντίον Ελλήνων αλλά ότι σχηματίστηκαν για να διαφυλάξουν την τάξη στην ύπαιθρο και ότι δρούσαν κάτω από τις εντολές Γερμανών και όχι της κυβέρνησης. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι όλοι οι συμμετέχοντες δεν δικάστηκαν για τα αδικήματά τους αλλά για το γεγονός και μόνο αυτό ότι συνεργάστηκαν με τον εχθρό λαμβάνοντας υπουργικά αξιώματα. Ένας ήπιος χαρακτηρισμός για την δίκη θα μπορούσε να είναι ότι ήταν μια δίκη παρωδία. Αντί να δικασθεί ο Τσολάκογλου για την συνθηκολόγηση, ο Λογοθετόπουλος για την προσπάθεια επιστράτευσης εργατών, ο Γκοτζαμάνης για την κατάχρηση τεράστιων ποσών εις βάρος του λαού και ο Ράλλης για την δημιουργία ενός ενόπλου σώματος που πολεμούσε Έλληνες, το δικαστήριο προτίμησε να ακολουθήσει την πολιτική πεπατημένη. Αυτή της αποδοχής των δοσίλογων και της αξιοποίησης τους από τον μηχανισμό εξόντωσης του κομμουνισμού. Εκτός όμως από τους πολιτικούς δοσίλογους και σε άλλους βασανιστές του ελληνικού λαού όπως ο Έξαρχος πρότεινε την απόδοση χάριτος λόγω του νεαρού της ηλικίας του, ασχέτως αν στο νεαρό της ηλικίας του προσέφερε με ιδιαίτερο σθένος τις υπηρεσίες του στην Γκεστάπο, ξεπερνώντας μάλιστα και τους ίδιους τους Γερμανούς¹⁴³.

Η εικόνα όμως αυτή της μη απόδοσης ευθυνών στους συνεργασθέντες και η έλλειψη καταδίκης τους δεν αποτελούν ελληνική πρωτοτυπία αντιθέτως εμπεριέχονται σε μια συλλογική ευρωπαϊκή στάση. Πιο συγκεκριμένα, η Ευρώπη μεταπολεμικά αποφάσισε με ένα συλλογικό τρόπο να αφήσει στη λήθη τα γεγονότα του πολέμου άρα και τους συνεργασθέντες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα: στην Αυστρία στο τέλος του Πολέμου υπήρχαν 536 χιλιάδες μέλη του

---

¹⁴³ Ο.π., σελ. 247-248.

Εθνικοσοσιαλιστικού γερμανικού κόμματος. Από αυτούς μεταπολεμικά ανακρίθηκαν οι 130 χιλιάδες ως εγκληματίες πολέμου, από τους οποίους μόλις οι 23 χιλιάδες παραπέμφθηκαν σε δίκη. Το δικαστήριο αποφάσισε την καταδίκη των 13 χιλιάδων από τους οποίους οι 43 καταδικάστηκαν σε θάνατο. Εν τέλει 30 άτομα εκτελέστηκαν ως εγκληματίες πολέμου και για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας¹⁴⁴. Στη Γαλλία, η οποία χαρακτηρίστηκε από την ύπαρξη του καθεστώτος του Βισού, στα επίσημα δικαστήρια καταδικάστηκαν σε θάνατο 6.763 άτομα από τα οποία τα 791 εκτελέστηκαν τελικά. Στην Γαλλία, η επονομαζόμενη «κάθαρση» ήρθε μόνο σε γραφειοκρατικό επίπεδο, με την απόλυση περίπου 11 χιλιάδων δημοσίων υπαλλήλων. Το άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα δοσιλογικής κυβέρνησης, η Νορβηγία, μεταπολεμικά οδήγησε στις δικαστικές αίθουσες 95 χιλιάδες άτομα. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων: ποινή φυλάκισης σε 17 χιλιάδες συνεργασθέντες ενώ τη θανατική ποινή σε 30 άτομα, από τα οποία τα 25 εκτελέστηκαν. Μόνο στη Νορβηγία, ευρωπαϊκά, παρατηρήθηκε τόσο μεγάλος αριθμός παραπεφθέντων σε δίκη¹⁴⁵. Και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης όμως η εικόνα ήταν η ίδια. Οι χώρες είχαν υποφέρει από την δίνη του πολέμου και πλέον ο στόχος ήταν η ανοικοδόμηση και η αποπομπή από την «εθνική μνήμη» οτιδήποτε σχετικού με τον πόλεμο.

Θ) Συμπεράσματα

Κλείνοντας αυτή την μελέτη-εργασία προκύπτουν στον ερευνητή ορισμένα συμπεράσματα. Η παρούσα μελέτη όπως ορίστηκε εξ' αρχής είχε ως πρωταρχικό στόχο την κατάδειξη του φαινομένου του δοσιλογισμού σε ένα πλήρες πλαίσιο(Ευρώπη, Ελλάδα, έννοιες, κατηγοριοποιήσεις). Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο στόχος ήταν να παρουσιαστεί ο δοσιλογισμός σε δυο κύρια επίπεδα. Σε επίπεδο παρουσίασης και ανάλυσης ενός αρχειακού υλικού(εφημερίδα Ελληνικόν Αίμα) και σε ένα επίπεδο εννοιών-εκφάνσεων του δοσιλογισμού ευρωπαϊκά και εγχώρια(ελληνικό παράδειγμα). Η ύπαρξη ενός υλικού σαν την εφημερίδα Ελληνικόν Αίμα αποτελεί τύχη για κάθε ερευνητή που απασχολείται με ζητήματα

---

¹⁴⁴ Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον Πόλεμο*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012, σελ. 52.

¹⁴⁵ Ό.π., σελ. 45.

που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια της Κατοχής, πόσο μάλλον για κάποιον που ασχολείται με το φαινόμενο του δοσιλογισμού. Η εφημερίδα, όπως έγινε προσπάθεια να διαφανεί, αποτελεί μια αστείρευτη πηγή πληροφοριών σχετικά με τον δοσιλογισμό. Η ιδιαίτερη προσοχή της στην ελληνική δοσιλογική περίπτωση δεν της στερεί το δικαίωμα να θεωρείται ένα πολύ αξιόπιστο υλικό για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Χάρη σε αυτό το υλικό λοιπόν η παρούσα μελέτη κατόρθωσε να πάρει αρκετές πληροφορίες σχετικά με την καθημερινή λειτουργία των δοσιλογικών στοιχείων μέσα στην ελληνική κοινωνία αλλά και με την προσπάθεια ύπαρξης μιας αντίπαλης προπαγάνδας προς αυτά τα στοιχεία. Μέσα στο υλικό που παρουσιάστηκε διαφάνηκαν αρκετά σημαντικά στοιχεία σχετικά με την στάση που είχε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού απέναντι στις αρχές κατοχής τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, ο παράλληλος λόγιος-λαϊκός(λαϊκίστικος αν προτιμάτε) λόγος της εφημερίδας είναι αυτός που την καθιστά ένα ιδιαίτερο υλικό μελέτης, και ο οποίος κατορθώνει παρόλες τις ελλείψεις που προκύπτουν, μια σημαντική συνεισφορά στην απεικόνιση του δοσιλογισμού στην Ελλάδα τόσο σε επίπεδο αρχών όσο και σε επίπεδο κοινωνίας.

Η μελέτη προσπάθησε εκτός από την παρουσίαση του υλικού και της στάσης του Ελληνικού Αίματος να καταδείξει αφενός την ευρωπαϊκή διάσταση και αφετέρου την δυναμική του δοσιλογισμού. Ο δοσιλογισμός είναι ένας όρος που μπήκε στο παγκόσμιο λεξιλόγιο μεταπολεμικά και αυτό καταδεικνύει τόσο το ισχυρό έρεισμα που είχε στην διάρκεια του Β' Παγκοσμίου όσο και την ανάγκη που προέβλεπαν οι διάφορες κοινωνίες στο να τον μελετήσουν αρχικά σε ένα τοπικό επίπεδο και στη συνέχεια σε ένα παγκόσμιο επίπεδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι οι μελετητές του καθεστώτος του Βισύ, ενός από τα πιο σημαντικά παραδείγματα συνεργασίας, το οποίο οδήγησε στην αλλοτρίωση της Γαλλίας σε πάρα πολλά επίπεδα.

Η ενασχόληση της μελέτης με την ευρωπαϊκή υπόσταση του δοσιλογισμού και την εννοιολόγησή του από τους σύγχρονους ερευνητές αποτέλεσε την βάση για την εμβάθυνση της μελέτης στο ελληνικό παράδειγμα. Η παρουσία της εφημερίδας στο υλικό μελέτης όπως ήδη αναφέρθηκε ήταν ιδιαίτερος σημαντική για την κατανόηση

των συνθηκών στην ελληνική κοινωνία και στην ανάδειξη της στάσης της απέναντι στο νέο καθεστώς, όμως χωρίς τα ευρωπαϊκά παραδείγματα και τις μελέτες σε επίπεδο εννοιών δεν θα μπορούσαν να κατανοηθούν και να παρουσιαστούν οι διάφορες προβληματικές που υπάρχουν στο ελληνικό παράδειγμα του δοσιλογισμού. Πιο συγκεκριμένα, μια πλήρης παρουσίαση της ελληνικής διάστασης του δοσιλογισμού δεν θα μπορούσε να μην πραγματευτεί με τα διάφορα ζητήματα που προκύπτουν στον σύγχρονο ερευνητή όπως για παράδειγμα το κατά πόσο οι κατοχικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν φορείς τους έθνους ή κατά πόσο έχει επηρεαστεί η ελληνική ιστοριογραφία από την διαμάχη Αριστεράς και Δεξιάς σχετικά με τον δοσιλογισμό. Αυτά δυστυχώς είναι ζητήματα που δεν προσφέρονται για μια εύκολη διαλεύκανση και επίλυση, αντιθέτως ενυπάρχουν και θα συνεχίσουν να υπάρχουν όσο η ιστορία χρησιμοποιείται ως πολιτικό όπλο επιβολής θέσεων και απόψεων. Δυστυχώς ο δοσιλογισμός είναι μια ανοιχτή πληγή για την ελληνική κοινωνία, η οποία με πολιτικές και ιστορικές τακτικές πόλωσης δεν πρόκειται να κλείσει.

Βιβλιογραφία-Αρχειακό Υλικό

-Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τόμος 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003.

-Γασπαρινάτος Σπύρος, *Η Κατοχή. Η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο του 1943*, τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1998.

-Γρηγοριάδης Σόλων, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941-1945: Κατοχή-Δεκεμβριανά*, τόμος Α', Εκδόσεις Πολάρης, 2009.

-*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000.

-Καρτιέ Ρεμόν, *Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, τόμος Α', Πάπυρος, Αθήνα, 1995.

-Μαθιόπουλος Βάσος, «το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής», στο *Η Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία, κατοχή, αντίσταση*, Εκδόσεις ΑΤΕ, Αθήνα, 1989.

-Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2000.

-Πανσεληνά Γεωργία Μ., «Λήμμα: εφ. *Ελληνικόν Αίμα*», στο: Δρούλια Λουκία - Κουτσοπανάγου Γιούλα (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, τ. Β', Αθήνα, 2008.

-Ράγκος Γιάννης, «Εθνική Ένωση Ελλάς» στο *Περιοδικό Ιστορία*, Αθήνα, 2012.

-Φραδέλλος Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Γ2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007.

-Χονδροματίδης Γιώργος, *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Κατοχής, 1941-1944*, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, 2001.

-Aarbakke Vemund, «Προδότες και δωσίλογοι. Η περίπτωση της Νορβηγίας», στο «Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008.

-Davies Peter, *Dangerous Liaisons. Collaboration and World War Two*, Pearson Longman, Great Britain, 2004.

-Fleischer Hagen, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τόμος 1, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986.

-Mazower Mark, *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009.

-Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001.

-Mazower Mark, «Συνεργασία: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο» στο «Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2008.

- Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον Πόλεμο*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012.

Αρχειακό Υλικό

-Αρχείο Βοβολίνη, Εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα*, 1.6.1942-29.11.1944.

